

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERKEKLERE YÖNELİK ÇALIŞMALARIN
KADINLARIN GÜÇLENMESİNE ETKİLERİ:
ŞANLIURFA VE KİLİS ÇATOM ÖRNEKLERİ

Özlem YILDIRIM

2501202202

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Özgün AKDURAN EROL

İSTANBUL – 2023

ÖZ

ERKEKLERE YÖNELİK ÇALIŞMALARIN KADINLARIN GÜÇLENMESİNE ETKİLERİ: ŞANLIURFA VE KİLİS ÇATOM ÖRNEKLERİ

ÖZLEM YILDIRIM

Kadınlar, 1970’li yıllardan itibaren kalkınma politikalarında yer almaya başlamıştır. Ekonomi politikalarında kadın, önceleri pasif yararlanıcılar olarak görülmekteyken 1980 ve 1990’li yıllarda dönemin feminist araştırmacıları ve ekonomistleri tarafından ortaya konulan kalkınma yaklaşımlarıyla birlikte kalkınma sürecinin aktörleri konumuna gelmiştir. Ortaya atılan bu yaklaşımlarla birlikte 1980’li yıllardan günümüze kadar geçen zaman içerisinde “kadın güçlenmesi” konusu önemini korumuştur. Bu yaklaşımlardan biri olan “Yapabilirlik Yaklaşımı”ndan esinlenerek oluşturulan yapabilirlik listesi kadın güçlenmesi konusunda önemli bir kriter olarak yerini almıştır. Yapabilirlik listesiyle kadının seçme ve seçimlerini eyleme dönüştürme özgürlüğü ve kadının özerk bir birey olarak güçlenme süreci üzerinde durulmuştur.

Bununla birlikte kadın güçlenmesi alanında kadınlarla yapılan çalışmaların kısıtları görülmüş, kadınların güçlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında etkili bir aktör olarak erkeklerle yapılacak çalışmaların da gerekliliği fark edilmiştir. Bu bağlamda, bu tez çalışmasında, alan araştırması olarak seçilen ÇATOM’larda gerçekleştirilen erkeklere yönelik programlar sonrasında toplumsal cinsiyet rollerinin etkisinin ne derece azaldığı incelenmiş ve programların çıktılarının kadın güçlenmesi üzerindeki etkileri yapabilirlik yaklaşımı listesi baz alınarak araştırılmıştır. Bu kapsamda Nussbaum’ın Yapabilirlik Listesi’ne göre soru formları hazırlanarak nitel araştırma yöntemine başvurulmuş ve görüşmeler ÇATOM’larda program ve projelere katılan erkeklerin eşleri ve oğlan çocuklarının kız kardeşleri ile yapılmıştır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin sosyal yapısı, kozmopolitik yapısı ve son on yıl içerisinde Suriye’de yaşanan iç savaşa bağlı aldığı göçle, geçici koruma statüsündeki nüfusun fazlalığı göz önüne alındığında bu tez çalışmasının kadın

güçlenmesi konusunda erkeklik çalışmalarının önemini ortaya koyarak politika geliştirme süreçlerine katkı yapabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kadın Güçlenmesi, Yapabilirlik Yaklaşımı, ÇATOM

ABSTRACT

THE EFFECTS OF MEN'S ACTIONS ON WOMEN'S EMPOWERMENT: THE CASE OF SANLIURFA AND KİLİS ÇATOM

ÖZLEM YILDIRIM

Women have been taking part in development policies since the 1970s. While women were previously seen as passive beneficiaries in economic policies, they became actors of the development process in the 1980s and 1990s with the development approaches put forward by the feminist researchers and economists of the period. With the approaches put forward, the issue of "women's empowerment" has maintained its importance from the 1980s to the present. Inspired by one of these approaches, the “Capability Approach”, the capability list has taken its place as an important criterion for women's empowerment. With the list of capabilities, the freedom of women to choose and transform their choices into action and the empowerment process of women as an autonomous individual are emphasized.

However, the limitations of the work done with women in the field of women's empowerment have been observed, and the necessity of working with men as an effective actor in women's empowerment and gender equality has been realized. In this context, in this thesis, it was examined how the effect of gender roles decreased after the programs for men carried out in ÇATOMs selected as field research, and the effects of the outputs of the programs on women's empowerment were investigated based on the capability approach list. In this context, qualitative research method was applied by preparing questionnaires according to Nussbaum's Capability List, and interviews were conducted with the wives of men and sisters of boys who participated in the programs and projects in ÇATOMs.

Considering the social structure, cosmopolitan nature of the Southeastern Anatolia Region, the immigration it has received in the last ten years, and the excess of the population under temporary protection status, it is thought that this thesis study can contribute to policy development processes by revealing the importance of masculinity studies in women's empowerment.

Keywords: Development, Gender Equality, Women's Empowerment, Capability Approach, ÇATOM

ÖNSÖZ

Mesleğime ilk başladığım yıllardan itibaren özellikle kız çocuklarının ve kadınların güçlenme süreci üzerine projeleri, çalışmaları takip ederek okumalarımı geliştirmeye çalıştım. Ataerkil toplum yapısı içerisinde kadın güçlenmesine yönelik çalışmaların çoğunlukla kız çocukları ve kadınlarla yapıldığını fark ettim. Lakin projelerin izlenmesi ve değerlendirilmesi sürecinde yaptığım görüşmelerde kız çocukları ve kadınlardan “Her şey merkezdeyken güzel, eve gittiğimizde eskiye dönüyoruz ve bazen bir çelişki içinde kalıyoruz.” cümleleri beni eleştirel erkeklik çalışmaları okumalarına yönlendirdi. Süreç boyunca yine fark ettim ki toplumsal değişim ve dönüşüm için toplumun her kesimi ile çalışmak daha kıymetli ve değerli olacaktır. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kız çocukları ve kadınlar kadar olmasa dahi oğlan çocukları ve erkekler de etkilenmekte ve bu nesiller boyunca yaşanmaktadırlar. Toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde farkındalık ve kadın güçlenmesi konularında çalışmaların fazlalaşması ve eleştirel erkeklik ve kadın çalışmalarının birlikte hareket etmesinin önemli olduğunu düşünerek bu tez çalışmasını hazırlamak istedim.

Bu süreç boyunca desteklerini hep yanımda hissettiğim, yüksek lisansa başlaman konusunda beni cesaretlendiren Genel Koordinatörüm Adalet Budak Akbaş başta olmak üzere tüm çalışma arkadaşlarıma teşekkür ediyorum. Yine yüksek lisans süreci boyunca beni destekleyen aileme sonsuz teşekkür ediyorum. Saha araştırmamda katılımcılara ulaşmamı kolaylaştıran başta Pınar Sadakaoğlu olmak üzere saha da eğitimleri gerçekleştiren tüm eğitmenlere minnettarım. Tez sürecine başladığım ilk günden beri beni cesaretlendiren, desteğini esirgemeyen, tezin sistematığının geliştirilmesinde yol gösteren ve yönlendirmeleri ile çalışmama değer katan değerli danışman hocam Dr. Özgün Akduran Erol’a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Son teşekkürüm ise, saha araştırma sürecinde benimle görüşmeyi kabul eden, her bir kelimeleri ile bana ve çalışmama dokunan tüm kız çocukları ve kadınlardır...

Özlem YILDIRIM

İstanbul- 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADIN GÜÇLENMESİ.....	5
1.2. KALKINMA’DA KADIN VE KADIN GÜÇLENMESİ	10
1.2.1. Kalkınma ve Toplumsal Cinsiyet Eleştirisi.....	16
1.3. YAPABİLİRLİK YAKLAŞIMI VE KADIN GÜÇLENMESİ AÇISINDAN ÖNEMİ	26
1.4. ERKEKLERE YÖNELİK ÇALIŞMALARIN KADIN GÜÇLENMESİNE ETKİSİ	33

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOK AMAÇLI TOPLUM MERKEZLERİ

2.1. GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ.....	40
2.2. ÇOK AMAÇLI TOPLUM MERKEZLERİ.....	45
2.2.1. ÇATOM Programları	49
2.2.2. ÇATOM’larda Yürütülen Projeler	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASININ YÖNTEMİ

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ.....	56
3.2. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ.....	61
3.3. VERİ TOPLAMA YÖNTEMİ VE VERİLERİN ANALİZİ	62

3.4. ETİK HUSUSLAR.....	64
--------------------------------	-----------

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RAPORLAMA, ANALİZ VE BULGULAR

4.1. ARAŞTIRMA KATILIMCILARININ SOSYO-DEMOGRAFİK BİLGİLERİ	66
4.2. VERİLERİN ANALİZİ VE BULGULAR.....	68
4.2.1. Martha Nussbaum Yapabilirlik Listesi'ne Dair Analizler.....	70
4.2.1.1. Yaşam, Bedensel Sağlık, Bedensel Bütünlük.....	71
4.2.1.2. Algılama, Hayal Etme ve Düşünme	76
4.2.1.3. Duygular	80
4.2.1.4. Muhakeme-Pratik Akıl	84
4.2.1.5. Mensubiyet-Yakın İlişki	88
4.2.2. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Farkındalığı Teması Analizleri.....	90
4.2.2.1. Farklı Erkeklikler	91
4.2.2.2. Rol ve Sorumluluklar.....	95
SONUÇ.....	98
KAYNAKÇA	109
EKLER.....	122

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo-1: 2020 yılı itibariyle GAP illerinde toplam ÇATOM Sayısı	48
Tablo-2: GAP İdaresi tarafından ÇATOM’larda Yürütölen Program ve Projeler.....	51
Tablo-3: 2020 Şanlıurfa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi, TEPAV.....	57
Tablo-4: 2020 Kilis Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi, TEPAV.....	59
Tablo-5: Araştırma Katılımcılarının Sosyo-Demografik Bilgileri.....	66

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil-1: Erkeklik Çalışmaları Temelinde Erkeklerin ve Oğlan Çocuklarının Belli Konulardaki Programlara Katılmalarıyla Kadın ve Kız Çocuklarının Güçlenmesine Etkileri Ana Tema Haritası.....	70
---	----

KISALTMALAR LİSTESİ

AÇEV	: Anne Çocuk Eğitim Vakfı
BM	: Birleşmiş Milletler
ÇATOM	: Çok Amaçlı Toplum Merkezleri
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	: Devlet Su İşleri
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
ILO	: International Labour Organization
KVKK	: Kişisel Verilerin Korunması Kanunu
SIDA	: İsveç Ulusal Kalkınma İşbirliği Ajansı
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TCDS	: Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet
UN	: United Nations
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
YİBO	: Yatılı İlköğretim Bölge Okulu

GİRİŞ

Kadınlar, 1970’li yıllardan itibaren kalkınma politikalarında yer almaya başlamıştır. Ekonomi politikalarında kadın, önceleri pasif yararlanıcılar olarak görülmekteyken 1980 ve 1990’li yıllarda dönemin feminist araştırmacıları ve ekonomistleri tarafından ortaya konulan kalkınma yaklaşımlarıyla birlikte kalkınma sürecinin aktörleri konumuna gelmiştir. Ortaya atılan yaklaşımlarla birlikte 1980’li yıllardan günümüze kadar geçen zaman içerisinde “kadın güçlenmesi” konusu önemini korumuştur.

Güçlenme kavramı, sosyal bilimcilerin, kalkınma kuruluşlarının ve farklı uluslararası kuruluşların fazlaca önem verdiği konu olmasına rağmen tanımlanmasında uzlaşa sağlanabilmiş bir kavram değildir. Güçlenme kavramının sosyal, ekonomik, psikolojik, siyasi ve etik boyutları birbiriyle bağlantılı durumdadır. Güçlendirme kavramının literatürde tanımlarına bakıldığında, birbirinden bağımsız değişkenlerin ele alınmadığı, tanımlarda kesişen birçok etkenin ortak noktalar üzerinde ilerlediği görülmektedir. Güçlenme, kavramının açıklanmasında farkındalık artırma, kaynaklar üzerinde daha fazla kontrol, kolektif eylem olmak üzere üç temel başlık ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliği “güçlenme” kavramı ile aynı anlama gelmese de yakından ilgili bir kavramdır.

Güçlenme kavramının en önemli özelliklerinden biri özerkliktir. Özerklik, toplumsal ilişki ve sosyolojik temelleri de göz önüne alarak kişinin kendi yaşam kurallarını oluşturabilmesi, kendi kendini yönetebilmesi ve bunları yaparken herhangi bir baskı unsurunun altına girmemesi olarak tanımlanabilir. Güçlenmenin temel dayanağı olan özerklik, kadının kendine ait değer ve inançlar zincirinde hedeflerini belirleyerek özgürce seçim yapması ve seçimlerini eyleme dönüştürebilmesidir. Böylece “iyi yaşam” standartını kendi idaresi ile oluşturabilen ve bunu gerçekleştirmeyi amaçlayan bireydir. Güçlenme kavramına kişinin inanç ve değer sistemleri gibi mikro temeller üzerindeki tartışmalara bakıldığında, bu tartışmaların kökeninin Neo-Aristotelyen ve/veya Kantçı teori çerçevesinden esinlendiği ve yine bu tartışmaların Amartya Sen’in Yapabilirlik Yaklaşımından beslendiği görülmektedir (Karaçay ve ark., 2014: 17). Sen’in yapabilirlik yaklaşımına göre

yapabilirlikler bireyin, kendisi ve geleceği hakkında karar vermeye ve bunları yapabilmeye yetkin olması, yani potansiyel işlevsellikleridir.

Kadınların güçlenmesinde, eşitliğin ve güvenliğin sağlanabilmesi için toplum temelli çalışmalara ihtiyaç vardır. Özellikle kadına yönelik şiddetin önlenmesinde erkeklerin rolü ve erkek iş birliği önemli bir yer tutmaktadır. Kadına yönelik şiddetle mücadele yöntemlerinde erkeklerle çalışmanın önemini vurgulayan, halkı bilinçlendirmeye yönelik çeşitli çalışmalar bulunmakla birlikte bu çalışmalara daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır (Körükcü, Öztunalı Kayır ve Kukulu, 2012: 396-413). Kadınların toplumda ikincil konumda olmalarının nedeni olan ataerki zihniyetin kırılmasında madalyonun diğer yüzü olan erkeklere de bazı rol ve sorumluluklar düşmektedir. Bu noktada eşitlikçi unsurların yer aldığı erkek eğitimleri büyük öneme sahiptir. Cinsiyet eşitliğini vurgulayarak ataerki yapının etkisini azaltmayı amaçlayan feminizm, toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların ve hizmetlerin geliştirilmesiyle kadınlar kadar erkeklerin de özgürleşmesine katkı sunmaktadır (Beydilli, Yıldırım ve Demiröz, 2013: 45-50).

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) tarafından 2020 yılında hazırlanan “81 İlde Türkiye’nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi” raporuna GAP Bölgesi’nde cinsiyetler arası eşitlik farklılığının açıldığı görülmektedir (Türkiye’nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ortalama skoru 0,471 iken GAP Bölgesi’nin ortalama değeri yaklaşık 0,442’dir). Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en yaygın görüldüğü GAP illerinde, erkekleri odağa alarak yürütülen çalışmaların cinsiyet temelli eşitliğin sağlanmasındaki rolü ve bunun sonucunda programların kadın güçlenmesine olan etkisi çalışmanın temel sorusunu içerecektir.

Çalışmada araştırılacak olan ÇATOM, GAP İdaresi Başkanlığı tarafından sürdürülebilir kalkınmanın bileşenlerini bütünleştirerek yoksulluğu azaltma, katılımcı yaklaşımları teşvik etme, kapasite geliştirme çalışmalarını yapma ve tüm çalışmalarında cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve dezavantajlı grupların gözetilmesi yönünde projeler yürüten merkezlerdir. ÇATOM’ların temel prensibinde, kadınların güçlenmesi yatmaktadır ve ÇATOM’lar, kadınların güçlenme sürecine destek sağlayan önemli mekanizmalar olarak tanımlanmaktadır (www.gap.gov.tr, 12.12.2021). Eğitim düzeyi ile erkeklik tutumları arasında, eğitim düzeyinin yüksek olması eşitlikçi

tutumları da beraberinde getirmektedir. Onaran, Büker ve Bir'in (1998) Eskişehir'de gerçekleştirdiği araştırmada bireylerin erkeklige dair tutumları incelenmiş ve araştırma sonuçlarına göre eğitim düzeyinin d      gösterdiği ev içi rol dağılımlında erkeğe atfedilen rollerin azalış gösterdiği tespit edilmiştir. Bir başka erkeklik tutumu da erkeğin sert olması ve bu sertliğini yaşamına yansıtarak konumlandırmasıdır. Bu nedenle GAP İdaresi Başkanlığı, ÇATOM'lar aracılığıyla erkek bireylere yönelik eğitim faaliyetleri gerçekleştirmekte ve sosyal kalkınmanın sağlanabilmesi için toplumun tüm kesimleri ile çalışmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, kadın güçlenmesi alanında literatür taraması yapılmıştır. Bu bağlamda birbirleriyle ilişkili olan toplumsal cinsiyet eşitliği, kalkınma ve kadın ilişkilendirilişi, kız çocuklarının ve kadınların güçlenmesi, iyilik hallerinin değerlendirilmesinde bütüncül bir araştırma imkânı sunan yapabilirlik yaklaşımı üzerinde araştırma yapılmıştır. Aynı zamanda kadın güçlenmesinde ataerkil anlayışın etkisinin azaltılarak toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında erkek iş birliğine dair dünyadan ve Türkiye’den örneklerle değinilmiştir.

değinilmiştir. ÇATOM'ların açılmaya başlandığı günden, günümüze kadar geçen süre zarfında amaçları, hedefi ve hayata geçirdiği programlar anlatılmaya çalışılmıştır. Son olarak ÇATOM'ların ulusal ve uluslararası aktörlerle birlikte erkeklerle doğrudan veya dolaylı yollarla çalıştığı program ve projelere değinilerek tez çalışmasının araştırma sorularının kaynağının neler olduğu konusunda bilgi verilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde tez çalışmasında alan araştırmasının yöntemi, evren ve örnekleme değinilmiş ve araştırma sonucunda genel bulgular tartışılmıştır. Örneklem kapsamındaki kadınların ve kız çocuklarının, eşleri veya babalarının ÇATOM'larda yürütülen çalışmalara katıldıktan sonra kendilerine karşı tutum ve davranışlarındaki değişimler sorgulanmış ve bu kadınların güçlenmelerini nasıl etkilediği tartışılmıştır. Erkeklerle yönelik yapılan çalışmaların, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında, kadın ve kız çocuklarının güçlenmesinin önündeki engellerin kalkmasında, ataerkil söylemlerin önüne geçilmesi yönünde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Son olarak söylenebilir ki "Nasıl ki hegemonik erkeklik, erkeklerin ve kadınların genelinin rızası ve kabulü ile ayakta kalabiliyor, erkekliğin dönüşümü de yine erkeklerin ve kadınların cinsiyet eşitliğinin herkes için iyi olacağına inanmaları ve bu mücadeleye birlikte katılmaları ile mümkün" olacaktır (Gedik, 2018).

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADIN GÜÇLENMESİ

Kadın ve erkek kavramı, sadece biyolojik olarak dişi ve eril olmayı değil aynı zamanda toplum tarafından oluşturulan ve belirli rollerin yüklenmesiyle anlamlandırılan kadın ve erkek olmayı ifade eden kavramdır. Bu kavramların açıklanmasında kullanılan biyolojik nitelikler ve toplumsal nitelikler birbirinden farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Biyolojik olarak herkes er veya dişi olarak dünyaya gelir ve doğuştan sahip olunan bu özellikler hayat boyu devam eder. Toplumsal olarak ise, daha anne karnında iken biyolojik cinsiyet üzerine şekillenen davranışlar (kıyafetlerde renk seçimi, isim seçimler vb.) hayatın bir parçası haline gelir. Cinsiyet temelinde oluşan biyolojik nitelikler ve bu nitelikler etrafında şekillenen toplumsal nitelikler, cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) kavramları ile açıklanmakta ve birbirlerinden ayrı tutulmaktadır (Vatandaş, 2007: 30-31).

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2008) cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları arasındaki farkı şu şekilde tanımlamaktadır. Cinsiyet “*kişinin kadın ya da erkek olarak gösterdiği genetik, fizyolojik ve biyolojik özelliklerdir.*”, toplumsal cinsiyet ise “*toplumun verdiği roller, görev ve sorumluluklar, toplumun bireyi nasıl gördüğü, algıladığı, beklentileri ile ilgili kavramdır.*”

Toplumsal cinsiyet kavramı 1972 yılında Ann Oakley tarafından kaleme alınan “Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum” kitabı ile literatüre girmiştir. Toplumsal cinsiyet, toplum tarafından cinsiyetler için gelenek, kültür, eğitim gibi kurumlar tarafından uygun görülen toplumsal rol, sorumluluk, davranış, hak ve fırsatlar olarak açıklanmıştır. Toplumsal cinsiyetin, kadınlar ve erkeklere yüklenerek kabul edilmesi beklenen ve sosyalleşme ile öğrenilen cinsiyet kimliğini tarif eden bir kavram olduğu belirtilmiştir (Ecevit, 2021:9).

Aynı zamanda toplumsal cinsiyet, sanayileşmenin beraberinde getirdiği iş bölümü ile de bağlantılı bir kavramdır. Kadın ve erkeğin toplumsal rol ve sorumluluklarının net bir şekilde ayrıldığı toplumlarda kadın, “ücretsiz” bakım

hizmetlerini (çocuk, engelli, yaşlı bakımı vb.) ve “özel alan”a ait işleri yapmaktan sorumlu iken erkek evin geçiminden sorumlu tutulmuştur. Böylelikle de toplumsal normlar nedeniyle aile içi iş bölümünde cinsiyet temelli ayrışmalar görülmüştür (Erikli, 2020: 41). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) raporuna göre bu durum günümüzde de bazı toplumlarda devam etmektedir. Şöyle ki çocukların eğitime devam etmesinde bir seçim yapılması gerekiyorsa bu seçim erkek çocuğun seçilmesi olarak neticelenmektedir. Çünkü bu toplumlarda kadının temel görevi istihdamda olmak yerine evlenerek ev içi rolleri yerine getirmesi, çocuk doğurması ve bakımını üstlenmesi ve benzeri sorumluluklar olarak görülmektedir. Bu durumda da kadının haneye ekonomik katkı sunma derecesi düşmektedir (ILO, 2009: 8-9).

Tan (1979: 158) rol kavramını, belirli bir toplumsal duruma dair gerçekleştirilen davranışlar ve beklenen davranış kalıpları olarak açıklamaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri, kadın ve erkeğin toplumda tanımlanma şekli olarak düşünülebilir. Oluşturulan toplumsal cinsiyet rollerini birey, öğrenip içselleştirerek bunları davranışa dönüştürmektedir. Böylelikle birey, toplumsal ilişkilerde kendisine yer bulabilmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin oluşmasında ve bu rollerin sürdürülmesinde birçok kurum unsuru bulunmaktadır. Birey, doğduğu aile ortamından okul ve arkadaş ortamına kadar sosyalleştiği alanlarda bu rolleri öğrenmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin oluşmasında ve sürdürülmesinde hukuk, din, eğitim, medya, kitle iletişim araçları gibi yapılar da etkili olmaktadır. Cinsiyetlere yüklenen bu rol ve sorumluluklar, kadın ve erkekler ile kız ve oğlan çocukları arasında ayrımcılığa neden olabilmektedir. Toplumsal cinsiyet üzerinde ayrımcılığa bakıldığında, kadınlara karşı ayrımcılık tanımı CEDAW’da şu şekilde yapılmıştır; *“siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki kadın ve erkek eşitliğine dayanan insan haklarının ve temel özgürlüklerin, medeni durumları ne olursa olsun kadınlara tanınmasını, kadınların bu haklardan yararlanmasını veya kullanmasını engelleme veya hükümsüz kılma amacını taşıyan veya bu sonucu doğuran cinsiyete dayalı herhangi bir ayırım, dışlama veya kısıtlama anlamına gelir.”* Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı neticesinde kadınlar, hak ve hizmetlere erişememekte ve kendi potansiyellerini açığa çıkaramamaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğini ise Ecevit (2021: 24), *“kadın ve erkeklerle kız ve oğlan çocukların, insan haklarını kullanmak, tam potansiyellerini gerçekleştirmek ve bulundukları toplumun ekonomik, sosyal, kültürel ve politik gelişimine katkıda bulunmak (ve bunlardan faydalanmak) için eşit koşullara, muameleye ve fırsatlara sahip olduğunu anlatan bir kavram”* olarak tanımlamaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği “güçlenme” kavramı ile aynı anlama gelmese de yakından ilgili bir kavramdır.

Güçlendirme “empowerment” kavramı, sosyal bilimciler, kalkınma kuruluşları ve farklı uluslararası kuruluşlar tarafından sıkça vurgulanan bir konu olmasına rağmen tanımlanmasında uzlaşa sağlanamamıştır. Güçlendirme kavramının sosyal, ekonomik, psikolojik, siyasi ve etik boyutları birbiriyle bağlantılı durumdadır. Konu hakkında yapılan araştırmaların odağına göre güçlendirmeyi tanımlamakta yararlanılan unsurların biri veya birçoğu ağır basabilmektedir.

Güçlendirme kavramını tanımlayabilmek için kavramın İngilizce orijinalinin kök kelimesi olan “power” yani “iktidar”ın tanımlanması gerekmektedir. Sosyal ilişkiler kapsamındaki güç / iktidar kavramı olumlu anlam taşıdığı gibi olumsuz anlama da gelebilmektedir. Bu duruma örnek vermek gerekirse, bireylerin bir araya gelerek ortaklaşa kullanabilecekleri güç / iktidar hem bireylerin birbirlerine destek olma ve koruma baş etme becerilerini artırması gibi olumlu yanlarıyla değerlendirilebilirken hem de baskı ve diğer bireyleri kısıtlama gibi olumsuz yanlarıyla da görülebilir (Adams, 2008: 60). Sosyal ilişkilerde olumlu anlamda kullanılan güç / iktidar kavramı dört boyutta ele alınmaktadır. Bunlar, *“birinin yaşam sürecini etkileme becerisi, öz değerini ifade edebilmesi, kamusal yaşamını kontrol edebilmek için başkaları ile birlikte çalışabilme kapasitesi ve kamusal kaynaklara erişim”*dir (Gutierrez ve ark., 2003 akt. Oral, 2022, 68).

Kadın çalışmaları yazınında, güçlenmenin temelinde güç / iktidar olduğu genel olarak kabul görmüştür. Sen (1997)’nin ifade ettiği gibi *“(güçlenme) güç ilişkilerinin, daha önce kendi hayatları üzerinde çok az güç / iktidara sahip olanların lehine olacak şekilde değiştirilmesi”*dir. Gücün / iktidarın iki temel özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki, insani, fiziksel, finansal kaynaklar ve benlik kaynakları gibi konularda temellenen “kaynakların kontrolü”, diğeri ise, inançlar, tutumlar ve değerler üzerinde

temellenen “ideoloji üzerinde kontrol”dür. Bu bakımdan gücü kontrol olarak tanımladığımızda, güçlenme, kontrol kazanma sürecidir (Batliwala, 1997: 2).

Güçlendirme kavramını tartışan sosyal bilimciler de tanımlamaları aşağıdaki şekillerde yapmıştır;

“Güçlenme, kadınlarının kendi yaşamlarının kontrolünü ele aldıkları tüm süreçleri içerir. Bu tür bir güçlenme anlayışı insani gelişme tanımı ile örtüşür. İnsani gelişme insanların tercihlerini geliştirme süreci olarak ifade edilir. Her iki kavram da süreç tanımları yapar. İnsani gelişme tercihlerin genişlemesini zorunlu kılarken, güçlenme bu genişletilmiş tercihler arasından seçme yeteneği elde ediş sürecidir.” (Strandburg, 1998).

“Güçlendirme, bireylerin, ailelerin ya da toplulukların gücü deneyimlediği ve kendi hedeflerine ulaştığı, kendi durumlarını kontrol etme kapasitesi ve de bireysel ve kolektif olarak kendilerine ve başkalarına yardım ettikleri ve yaşam kalitelerini maksimize ettikleri bir süreçtir.” (Adams, 2003: 17).

Güçlenme iki bileşenden oluşur; bilgi ve etki. Bu iki bileşen bireyin kendi tercihlerini tanımlama ve açıklamasına olanak sağlar. Bağlayıcı gücü nedeniyle bilgiye dayalı kararlar almayı sağlar.” (Khawaja, 2005).

Dünya Bankası (2013) güçlenme tanımını, genel anlamda “eylem ve seçim özgürlüğünün genişletilmesi” olarak tanımlamaktadır. UNFPA güçlenme kavramını tanımlarken beş bileşeni kullanmaktadır. Bunlar, kadınların “özdeğer duygusu, seçimlere sahip olma ve karar verme hakları, fırsatlara ve kaynaklara erişim hakları, ev içinde ve dışında kendi yaşamlarını kontrol etme gücüne sahip olma hakları, ulusal ve uluslararası düzeyde daha adil bir sosyal ve ekonomik düzen oluşturmak için toplumsal değişimin yönünü etkileme yetenekleridir.” (UNFPA, 2019 akt. Ecevit, 2021: 22).

Güçlendirme kavramının tanımlarına bakıldığında, birbirinden bağımsız değişkenlerin ele alınmadığı, tanımlarda kesişen birçok etkenin ortak noktalar

üzerinde ilerlediği görülmektedir. Güçlendirme¹ kavramının açıklanmasında farkındalık artırma, kaynaklar üzerinde daha fazla kontrol, kolektif eylem olmak üzere üç temel başlığın kullanıldığı görülmektedir.

Güçlenme kavramına kişinin inanç ve değer sistemleri gibi mikro temeller üzerindeki tartışmalara bakıldığında, bu tartışmaların kökeninin Neo-Aristotelyen ve/veya Kantçı teori çerçevesinden esinlendiği ve yine bu tartışmaların Amartya Sen'in Yapabilirlik Yaklaşımından beslendiği görülmektedir (Karaçay ve ark. 2014: 16).

Güçlenme kavramının en önemli özelliklerinden biri özerkliktir. Özerklik, kişinin kendi yaşam kurallarını oluşturabilmesi, kendi kendini yönetebilmesi ve bunları yaparken de herhangi bir baskı unsurunun altına girmemesi olarak tanımlanabilir. Özerklik kavramını birey özelinde ilk olarak Immanuel Kant tanımlamış ve kavramı, bireyin duyulardan ziyade sadece akıl yürüterek yaptığı “seçme ve isteme özgürlüğü” şeklinde açıklamıştır (Kant, 1999). Lakin sonraları bu kavram, duyulardan arınmış birey üzerinden açıklanmayarak kavramın toplumsal ilişki ve sosyolojik temelleri de bağlama dahil edilmiştir. Güçlenmenin temel dayanağı olan özerklik, kadının kendine ait değer ve inançlar zincirinde hedeflerini belirleyerek özgürce seçim yapması ve seçimlerini eyleme dönüştürebilmesidir. Böylece “iyi yaşam” standardını kendi idaresi ile oluşturabilen ve bunu gerçekleştirmeyi amaçlayan bireydir (Karaçay ve ark., 2014: 17).

1970'lere kadar kalkınma politikaları içerisinde kadınlara yer verilmemiştir. Bu dönemlerde kadınlar iktisadi aktör olarak görülmeyle yalnızca kadınların üretici yönlerine yer verilmiş ve bu düşünce yapısıyla kalkınma politikaları yapılmıştır (Ertürk, 1996: 349). Kadının güçlenmesi kavramı, aslında, feminist araştırmacılar tarafından ataerkil kapitalist sisteme ve bu sistemin getirmiş olduğu anaakım kalkınma paradigmasının eleştirilmesi sonucu geliştirilmiş bir kavramdır (Karaçay ve ark., 2014: 19). Özellikle 1990'larda eşitlik, yoksulluk, katılım gibi kalkınma çerçevesindeki terimlerin içinde “güçlendirme” kavramı tartışılmış (Sachs, 2010: 6) ve böylece bu

¹ “Güçlendirme” kavramı İngilizce “Empowerment” kelimesinden Türkçe'ye çevrilmiştir. Güçlendirme kelime olarak dışarıdan bir gücün kadını güçlendireceği anlamı verdiği gerekçesiyle bu kavram yerine çalışmanın ileri ki bölümlerinde “kadın güçlenmesi” kavramı kullanılacaktır. Çünkü güçlenme kavramı, ilgili sürecin odağında olan kadının kendi kazanımları neticesinde elde edilecek bir süreçtir.

kavram sosyal, ekonomik ve siyasi boyutlarıyla kalkınma uzmanları ve politika yapıcıları tarafından kullanılmaya başlanmıştır (Zihnioğlu, 2013: 2).

Sürdürülebilir insani kalkınma çalışmaları yürüten GAP İdaresi Başkanlığı bölgesel kalkınma çalışmalarında kadın güçlenmesine ayrı bir önem vermiş ve 1995 yılından itibaren kurmaya başladığı ÇATOM'lar aracılığıyla bölge kadınlarının güçlenmesinde farkındalık oluşturma çalışmaları yürütmüştür. GAP İdaresi Başkanlığı, ataerkil toplum yapısının ağır bastığı güneydoğu illerinde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik çalışmalarda toplumun tüm kesimine hitap etmeyi amaçlamış ve toplumsal cinsiyet rollerinin etkisini azaltarak kadın güçlenmesinin önündeki engelleri kaldırmaya çalışmıştır. Bu çalışmada da ÇATOM'larda toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda erkeklere yönelik yapılan çalışmalar neticesinde erkeklerdeki bilgi, tutum ve davranış değişikliğine bakılarak kadın güçlenmesine olan etkisi tartışılacaktır. ÇATOM örneğine geçmeden önce kalkınma literatürüne kadın güçlenmesi konusunun girmesi ve devamında ortaya çıkan yeni kavramsal boyutlara değinmek yerinde olacaktır.

1.2. KALKINMA'DA KADIN VE KADIN GÜÇLENMESİ

Klasik iktisatta ekonomik büyümeyle birlikte anılan kalkınma kavramı, yıllar içerisinde farklı değişim ve gelişmeleri de içeriğine almıştır. Yirminci yüzyılda ise kalkınma kavramı, toplumsal ve kültürel alanları da içeriğine dahil ederek ilerleme göstermiştir (İldırar, 2004: 5; Koçak, 2009: 729). Kalkınma kavramının sadece ekonomik belirleyenlere odaklanarak tanımlanması sosyal gerçekliği kavramada yetersizdir. Çünkü kalkınma, ekonomik büyüme ve değişimlerin yanı sıra sosyal, kültürel ve siyasi konulardaki değişimleri de içermektedir (Eryılmaz, 2011: 3).

Kalkınma kavramının ekonomi odaklı ele alınması İkinci Dünya Savaşı sonrasına denk gelmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin sonuçlarından biri az gelişmiş ülkelerin sömürgecilikten kurtulması sonrası gelişmiş ülkelerin ekonomilerine benzer standart arayışları ve savaştan çıkmış gelişmiş ülkelerin ekonomilerini iyileştirmek için yeni ekonomi politikaları arayışında bulunmaları olmuştur. Döneme hâkim ekonomi teorilerinin, ülkelerin isteklerini karşılayamaması beraberinde, ekonominin bilinçli olarak yapılacak müdahalelerle değişmesi

zorunluluğunu doğurmuştur. Bu gelişmelerle 1950’li yıllarda kalkınma kavramına yönelik yeni teoriler oluşturulmaya başlanmıştır (Başkaya, 2010: 15-21).

Ancak zamanla görülmüştür ki, kalkınma kavramını açıklanmaya çalışırken salt büyüme kavramının kullanılması yetersiz kalmaktadır (Güçlü, 2018: 4). Çünkü büyüme kavramı, bir ülkenin üretimin artması sonrası milli gelirdeki artışı ifade ederken (Dinler, 2006: 563), kalkınma kavramı, milli gelirin artmasına ek olarak sosyal ve iktisadi değişim ve dönüşümleri de içeriğinde barındırmaktadır (Şahin, 1990: 3). Bu nedenle de kalkınma kavramı, büyüme kavramını da içine alan daha geniş bir kavramdır.

Kalkınmaya ulaşmaya çalışan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, kalkınma sorunlarını giderebilmek için örnek aldıkları gelişmiş ülkelerin kalkınma programlarında yer alan hızlı bir şekilde iktisadi büyümenin, kendi sorunlarını giderebileceğini düşünmüşlerdir. Salt büyümeye odaklanan bu ülkeler büyümeyi kalkınmanın bir amacı değil de anahtarı olarak nitelemişlerdir (Ingham, 1993:1803, Bhagwati, 1984: 50). 1950- 1960’larda bu ülkeler kalkınmanın ekonomik büyüme ile belirlendiği görüşünü göz önünde bulundurmuşlardır (Mıhçı, 1996: 11).

Ekonomik olarak kalkınmanın sağlanabilmesi için bir takım unsurlar da kalkınmanın esas dinamiklerini meydana getirmektedir. Bunlar “*sermaye birikimi, teknolojik ilerleme, nüfus, işgücü ve beşerî sermaye*” olarak sıralanmaktadır (Güçlü, 2018: 8)

Ekonomik büyümeye odaklanan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bu süreçte gelir dağılımında eşitsizlik, işsizlik ve yoksulluk gibi sorunlara yoğunlaşmayarak salt büyümeye odaklanmışlardır. İktisat araştırmaları bu duruma şu şekillerde cevap vermektedir. İlki, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, hızlı büyümenin ekonomik gelişmeyi beraberinde getireceği anlayışının kendi ülkelerinde de yapılabilirliğine güvenmeleridir. İkincisi ise büyümeyle birlikte gelecek olan gerekli kaynağa sahip olmanın sosyal sorunları çözebileceği inancıdır (Şenses, 1984:116).

Bununla birlikte, İkinci dünya Savaşı'ndan sonra az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin uyguladıkları politikaların kalkınma kavramının içeriğinde beklenenlerin aksine yol izlemesi kalkınma anlayışına zarar vermiştir (Şenses, 1996: 108-109). Başlangıçta ekonomik değişkenlerle sınırlı kalan kalkınma anlayışındaki değişim, sonraki süreçlerde sosyal değişkenlerin de kalkınma anlayışına dahil edilmesine kapı aralamıştır (Ingham 1993: 1808). Türkçe'de "gelişme" sözcüğü ile de ifade edilen kalkınma kavramını (Gülalp, 1983: 20) sadece ekonomik büyüme ve gayri safi milli yurtiçi hasıla artışı olarak görmek yetersiz olacaktır. Bu sebeple de kalkınmanın sağlanabilmesi için ihtiyaç duyulan alanlara eğitim, gelir dağılımı adaleti, hizmetlere erişimde fırsat eşitliği gibi uzmanlık gerektiren sosyal konuların da eklenmesi ihtiyacı doğmuştur (Hirschman, 1996: 50). Birleşmiş Milletler (1948: 271) kalkınma kavramında geline bu belirsizliğin ortadan kalkması için yayınladığı insani kalkınma raporunda, yaşam standartlarının iyileştirilmesini kalkınmanın temel amacı olarak belirtmiştir.

Han ve Kaya (2008:233), 1970'li yıllarda ve diğer dönemlerdeki kalkınma kavramında oluşan farklılıklara değinmişlerdir. 1970'li yıllar önceki dönemlere benzer şekilde ilerleme göstermiştir. Esas amacın milli gelir artışı olduğu bu yıllarda bu anlayışın tekrar benimsenmesinde hızlı sanayileşme etkili olmuştur. Hızlı sanayileşme işsizlik, yoksulluk gibi toplumsal maliyetleri beraberinde getirmiştir. Aynı şekilde doğal kaynakların kullanımındaki bilinçsizlik doğaya zarar vererek çevre kirliliği gibi sorunlara sebep olmuştur. Bu gibi durumlar neticesinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin endişeleri artmaya başlamıştır. Endişelerinin giderek yoğunlaşmasının nedenleri arasında doğanın yanlış kullanılması sonucu oluşan çevre kirliliğinin insan sağlığına zarar vermesi ve doğal kaynakların sınırlı olmasının da ülkelerin zenginliğini etkileyerek kalkınmışlığın geleceğini zedeleyecek olmasıdır. Yine bu dönemde, zenginliğin ülkeler ve bölgeler arasında adaletsiz dağıtıldığına ve yoksulluğun giderek arttığına vurgu yapan ekonomistler yeni bir yaklaşım arayışında bulunmuşlardır. 1970'li yıllarda yaşanan bu gelişmeler (hızlı sanayileşme, çevre kirliliği ve doğal kaynakların sınırlı olması) sonucu sürdürülebilir kalkınma kavramı gündeme gelmiştir. Bu kavramın içeriği 1980'li yıllarda daha da şekillenmiştir. Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED)'nu 1987'de hazırladığı "Ortak Geleceğimiz

Raporu”nda sürdürülebilir kalkınmayı, *“gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini tehlikeye sokmaksızın, bugünkü kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini sağlayan kalkınma”* şeklinde açıklamıştır (Thirlwall, 1994:226). 1990’li yıllara gelindiğinde ise kalkınma, insanın temel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi ve sosyal yaşam standartlarının yükseltilmesi üzerinde temellendirilmiştir. Görülmektedir ki kalkınma kavramı sürekli olarak bir değişim içerisinde ve kapsamı giderek genişlemektedir (Güçlü, 2018: 7).

Kalkınmanın, az gelişmiş ve/veya gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeler düzeyine çıkabilmesi, küresel alanda bölgeler arası farklılıkların azaltılması olarak ifade edilmesiyle birlikte ‘bölge’ ve ‘kalkınma’ kavramları daha sık birlikte anılır olmuştur (Arslan, 2005;276).

Bölgesel kalkınmayı Devlet Planlama Teşkilatı (DPT, 2003b: 250), ülkede yer alan tüm bölgelerin, çevrelerindeki bölgeler ve dünyayla karşılıklı etkileşimiyle meydana gelen bölge vizyonunu göz önünde bulunduran, temel ilke olarak katılımcılık ve sürdürülebilirliği ilk sıralara koyan ve insan kaynaklarına yatırım yaparak bölge refahının iyileştirilmesini hedefleyen çalışmaların tümü olarak tanımlamıştır. Bölgesel kalkınma, iş olanaklarının artması, refah seviyesinin iyileşmesi, çalışma koşullarının iyileştirilmesi gibi çıktılarla ekonomik kalkınmanın bir ürünüdür. Aynı zamanda bölgesel kalkınma, altyapının iyileştirilmesi, endüstrinin desteklenmesi gibi yönlerle ekonomik kalkınmanın bir sürecidir. Yani denilebilir ki bölgesel kalkınma, ekonomik kalkınmanın bir ürünü olmasının yanı sıra onun sürecidir (Stimson vd., 2006: 4).

Kalkınma kavramı için yapılan tanımlamalar incelendiğinde, kalkınmanın sürece yayıldığını ve süreç boyunca gayri safi milli yurtiçi hasıla artışına ek olarak ülkede yaşayan tüm bireylerin refah seviyelerinin artmasına bağlı olduğu söylenebilir. Refah seviyesinin artmasının ise teknolojik gelişmelerin benimsenerek gelişime açık olması, yasaların tüm ülke insanlarını kapsayacak şekilde iyileştirilerek eğitim, sağlık, adalet gibi hizmetlere yönelik fırsat eşitliğinin sağlanması, sosyal uyumun sağlanması ve tüm bu konuların sürekli olarak iyileştirilmesi ile doğru orantılı olduğu söylenebilir.

Buraya kadar kalkınma kavramının genel tanımlamalarına yer verilmiştir. Tez çalışmasının içeriği sosyal alanlara yoğunlaştığından, sosyal kalkınma tanımlamasının yapılması kavramsal çerçevelerin çizilmesi bağlamında önemlidir.

Yaşam şartlarının iyileştirilmesini hedefleyen sosyal kalkınma, eğitim, çevre, altyapı, sağlık gibi kalkınma konularını içeren hizmetlerin bütünüdür (Tolunay ve Akyol, 2009; 119). Bir ülkenin, toplumsal refahın sağlanabilmesi için kadın ve erkeğin tüm haklardan aynı ölçüde yararlanabilmesini sağlaması ve eşit bir düzeyde karar alma süreçlerine katılmaları için politika üretmeleri gerekmektedir (Akin, 2008: 48). Taban ve Kar (2015: 14)'in ifade edişiyile ülkelerin kalkınmışlığının ölçülmesinde temel ihtiyaçları (barınma, sağlık, eğitim vb.) karşılamada asgari düzeyi karşılayamayan ülkeler az gelişmiş olarak görülmektedir. Başka bir kriter ise, gelişmiş ülkelerin ulaştıkları düzeyin esas alınmasıdır. *“Belirli bir kalkınma düzeyine ulaştıktan sonra ihtiyaçların karşılanma düzeyi gelişmişliğin ya da azgelişmişliğin ölçülmesinde kullanılır.”* Bu sebeple kalkınma sürecinde sosyal refah düzeyinin gelişmiş ülkelerin ulaştıkları düzeye çıkarılması amacı etkin olacaktır (Güçlü, 2018: 14).

Gayri safi yurtiçi hasıla ekonomik büyüme için karşılaştırılabilir bir ölçüm aracı olmasına rağmen kalkınmanın tam anlaşılabilmesi için sosyal göstergelerin de yer aldığı yeni ölçüm araçlarına ihtiyaç doğmuştur. İyi bir yaşamın ölçülebilmesi için yeni çalışmalar yapılmış ve insani kalkınma boyutunda yeni göstergeler ve endeksler oluşturulmuştur. Sosyal kalkınma göstergelerini kullanarak günümüze yön veren üç ölçüm aracı geliştirilmiştir. Bunlar, Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma Araştırma Enstitüsü'nün geliştirmekte olan ülkeler için 1960-1970'li yıllarda temel sosyal ve ekonomik göstergelerden oluşan bileşik endeks formülleri; 1967'de geliştirmekte olan ülkeleri sınıflandıran Adelman ve Morris tarafından yapılan çalışma ve 1970 ve 1980 yılları için Washington'da Denizaşırı Kalkınma Konseyi tarafından hazırlanan ve yaşam beklentisi, bebek ölüm oranları ve yetişkin eğitim düzeyi oranları olmak üzere üç temel sosyal göstergeye odaklanan Fiziksel Yaşam Kalite Endeksi'dir. Bu çalışmaların ortak çıktısı ise salt ekonomik büyüme göstergelerinin kalkınmanın tüm bileşenlerini yansıtmadığı ve kalkınma aşamasında insani kalkınmaya önem verilmesi gerekliliği ve ölçüm araçlarının sosyal göstergelerle desteklemesi gerekliliğidir. İnsani kalkınma boyutunda geliştirilen çalışmaların en önemlisi ise Birleşmiş Milletler

Kalkınma Programı'nın 1980'lerde Amartya Sen'in insan odaklı geliştirmiş olduğu çalışmalarla kalkınma anlayışını yansıtan İnsani Gelişme Endeksi (Human Development Index- HDI)'dir (Tüylüoğlu ve Karalı, 2006:54-56). Anand ve Sen (1994), insani kalkınma kavramının gelir odaklı kalkınmadan farkını "1990 İnsani Gelişme Raporunda da belirtildiği gibi kalkınmanın *amaçları* ve *araçları* arasında temel bir ayrım yapılması zorunludur. Tüm faaliyetlerin nihai amacı insanlardır ve kalkınma insanların başarıları, özgürlükleri ve yapabilirlikleri üzerine temellendirilmelidir. Asıl önemli olan, bireylerin yaşadığı hayattır, edindikleri mallar ya da gelirleri değil." şeklinde açıklamaktadır (akt. Gürses, 2009: 340). 1990'lı yıllardan itibaren ise HDI raporları düzenli olarak yayınlanmaktadır.

Dünyada, bir yandan ekonomik gelir temelli kalkınma anlayışı yerini insan odaklı kalkınma anlayışına bırakırken, öte yandan küreselleşmenin etkisiyle de eşitsizlikler çeşitlenmiş, cinsiyet temelli eşitsizlikler ve yoksulluğun kadınlaşması kavramları öne çıkmıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, kadının dışlanması, cinsiyete dayalı ayrımcılık gibi faktörler kalkınma politikalarının ne derece eşitlikçi olduğunu ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin insani ve sosyal gelişme ve gelir düzeyini ne kadar etkilediğini sorgulamaktadır. Feminist iktisadın gelişmesiyle birlikte kalkınmada toplumsal cinsiyet eşitsizliğini araştıran ve sorgulayan bir anlayışa yönelim gösterilmiştir. Kalkınma sürecinde, kadının ikincil plana itilmesi, emeğinin değersizleştirilmesi ve sosyal yaşamda ötekileştirilmesi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sorunu olarak incelenmiştir. Az gelişmiş ülkelerde ise cinsiyet temelli eşitsizlik daha sert olmakta, kadın daha da dezavantajlı durumda olmaktadır (Tunç, 2018: 222).

Kalkınma literatürünün incelendiği bu bölümde tez çalışmasında kadınların güçlenmesi ve yapabilirliklerinin artmasının incelenmesi konusu üzerinde durulduğu ve araştırma bölgesel kalkınma alanında çalışmalar yürüten kamu kurumuna bağlı merkezlerde yapılacağı için kalkınma kavramının genel tanımlarından sonra sosyal kalkınma ve bölgesel kalkınma kavramlarının çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Kalkınma politikalarında kadının görünürlüğü ve ülkelerin cinsiyet eşitliği temelinde uyguladığı politikalar kadın güçlenmesinin sağlanabilmesi aşamasında etkin rol oynamaktadır.

1.2.1. Kalkınma ve Toplumsal Cinsiyet Eleştirisi

Toplumsal cinsiyet ve kadını kalkınmayla ilişkilendiren, uygulamalara dair farklı perspektifler sunan kapsamlı bir literatür mevcuttur. Bu literatür bazı noktalarda kesişmeler içerse de kadın ve kalkınmayı bağdaştırmaya farklı bakış açıları ile yaklaşmaktadır. Farklılıklar, ulusal ve uluslararası düzeyde kalkınma kuruluşlarının politika yapma süreçlerini, uygulama ve araştırmalarını etkilemektedir. Aynı zamanda ulusal ve uluslararası düzeyde kalkınma kuruluşlarının politika süreçlerini pratiğe dönüştürmesi ve uygulama sonrası çıkan sonuçlar da kadın ve kalkınmanın ilişkilendirilmesinde yeni seçeneklerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Yani denilebilir ki ilgili yazında sunulan farklı bakış açıları ve uygulama sonuçları birbirini etkilemekte ve ortaya kadın ve kalkınmanın ilişkilendirilmesinde yeni alternatif yaklaşımlar çıkmaktadır. Tarihsel ve teorik perspektifte “Kadın ve Kalkınma” konusunu 1970 öncesi, 1970’ler, 1980’ler ve 1990’lar ve günümüz olmak üzere dört grupta inceleyebiliriz.

1930’lı yıllarda ekonomistlerin ve sömürge memurlarının kalkınma politikalarında, kadınlar görmezden gelinmiştir. Benimsedikleri bu kalkınma politikaları ile, Batı’nın tüm değer ve inançlarını kabul ederek kalkınmayı modernleşme ile aynı tutmuşlardır. Kalkınmayı, geleneklerine tabi ve çağa ayak uyduramayan toplumların tarihsel engellerinden ayrılıp modern (Batılı) kurumları, teknolojileri olduğu gibi kabul etmeleri sonucu ulaşılan başarı olarak görmüş ve kalkınmış toplum seviyesine ancak bu şekilde gelinebileceğini savunmuşlardır (Connely ve diğerleri, 2000: 55-56). Kadınlar, gelişmemiş toplumlarda geleneklerine sıkı sıkıya bağlı ve değişime fazlaca karşı koyan kesimler olarak görülmüş ve kalkınmanın önündeki bir engel olarak değerlendirilmiştir (Reddock, 2000: 27- 28). Gelişmiş toplumlar ise kalkınma tartışmasının içinde olmadıkları için bu toplumlardaki kadınlar odağın dışındadır. Bu dönemde kalkınma, “erkekler hakkında, erkekler tarafından, erkekler içindir (about men, by men, and for men)”. (Kabeer, 1994: xi)

Batıdaki, kalkınma hedefleri, kadının sanayide olmamasına yönelik tezler, kadının o dönemdeki durumunu ve yasal düzenlemeleri doğru bulan ideolojik temeller

1960’larda yeni dalga feminizmin ortaya çıkmasına kadar devam etmiştir (Serdaroğlu ve Yavuz, 2008: 124). 1950-1960’larda erkek egemenliğinde olan kalkınma kurumları tarafından, kadının temel kimliğini özel alanla sınırlı tutan burjuva idealleri, yoksul durumda bulunan Üçüncü Dünya kadınlarına yönelik de uygun bulunmuş ve bu anlayışla refah stratejileri oluşturulmuştur (Saunders, 2002: 3). Refahçılık, yardım anlayışını temel almış ve en dezavantajlı grupların ihtiyaçlarına vurgu yapmıştır. Dönemin şartları gereği dezavantajlı gruplar olarak kadınlar da ön plana çıkmıştır. Yani denilebilir ki refahçılık anlayışı, kalkınma adımlarında kadınların ihtiyaçlarına değinen ilk yaklaşımdır (Yavuz & Serdaroğlu, 2010: 52-53) ve kadınların bağımsız aktörler olarak görülmesine giden süreçte (UNDP, 2003: 7) ilk geçiş refah yaklaşımıdır. Refah yaklaşımı genel özellikleri ile ele alındığında üç temele dayandırılmıştır. Bunlardan ilki, annelik, kadınların en önemli görevidir. İkincisi, ekonomik kalkınmada kadınlara düşen görev çocuk yetiştirmektir. Üçüncüsü ise kalkınma aşamalarında kadınlar, katılımcı değil, sadece pasif yararlanıcıdırlar. Bu yaklaşımın temel amacı ücretsiz mal ve hizmetlerin merkezi anlayışla dağıtılması olduğu için toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışına sahip yerel örgütler ve kadın örgütleri planlama aşamasına dahil edilmemiştir (Moser, 1993: 58-60).

1970’li yıllara kadar, kadınlar, kalkınma programlarında doğurganlık özellikleri ile anılmış ve temel odak çocuk ve anne sağlığı, çocuk bakımı, aile planlaması gibi konuları içermiştir. Erkeklerin emek piyasasında yer alıyor olması ile eşlerin ekonomik durumlarının iyileşmesinin kadınlara da yarar sağlayacağı öngörülmüştür. Fakat kadınlar giderek daha fazla “geri kalmışlıkla” ve “geleneksel olmakla” bağdaştırılırken; erkekler “ilericilik” ve “modernlik” ile ilişkilendirilmiştir. Süreç içerisinde kadınların bu durumda daha da dezavantajlı duruma düştükleri görüldükçe refahçılık anlayışına yönelik eleştiriler artmaya başlamıştır (Muyoyeta, 2004: 9).

1970’li yıllara gelindiğinde kadınların yeniden üretici rolleriyle yani sadece eş ve anne rolleriyle ilgilenme konusu sorgulanmaya başlanmıştır. Bu yıllar kadınların kalkınma serüveninde salt etkilenenler değil de aynı zamanda aktif bireyler olarak kabul edilmesi gayretlerine şahitlik etmiştir.

Bu yıllarda Birleşmiş Milletler kadınların kalkınma sürecine katılamamasını ‘beşeri kaynak israfı’ olarak görmüş ve kadının statüsünün iyileştirilmesinin yollarını aramıştır. Kadınların kalkınma sürecinde bulunmalarının süreci daha da hızlı ve etkin hale getireceği görüşü hâkim olmuş ve 1970’lerde bu görüş “kadınların kalkınmaya entegrasyonu (dahil edilmesi)” olarak yer bulmuştur (McClean, 2000: 187).

Bu gayretlerin temelinin üç gelişmeye dayandığı söylenebilir. Birincisi, Birinci Kalkınma On Yılı (1961- 1970 yılları arası)’nın incelenmesi neticesinde izlenen yolların etkisiz kalındığının görülmesi ve Üçüncü dünya ülkelerinin daha da yoksullaştığı ve kadınların daha fazla dezavantajlı konuma geldiğinin kabul edilmesidir. İkincisi, 1960’lı yıllarda feminist hareketlerin ve kadın örgütlerinin refahçı yaklaşımın sunmuş olduğu yardımlardan kadınların da faydalanabilmesi için ülkelerin yardım bürolarına baskı yapmalarıdır. Üçüncüsü ise, Ester Boserup’ın 1970 yılında yayınlanan “İktisadi Kalkınmada Kadının Rolü” isimli kitabı olmuştur ve bu kitap kalkınma ve kadın konusunu ele alan literatürde dönüm noktası olmuştur (Reddock, 2000: 34-35).

1970- 1980 arası yıllarda uluslararası düzeyde birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Bunlar;

- 1970 yılında gerçekleştirilen “İkinci Kalkınma Onyılı için Uluslararası Kalkınma Stratejisi”nde tam olarak kalkınmanın sağlanabilmesi için kadınların sürece dahlinin öneminin vurgulanmıştır (Serdaroğlu ve Yavuz, 2008: 126).
- Uluslararası Kalkınma Topluluğu ve Kalkınmada Kadın Grubu’nun 1974 yılında kaynakça çalışması yapması sonucu Boserup’un kitabının keşfedilmesinin ufuk açısı olmasıdır (Tinker, 1997: 33).
- 1975’te Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu tarafından “Birinci Dünya Kadın Konferansı” Mexico City’de düzenlenmiş ve 1975-1985 yılları dönem “Kadının İlerlemesi Onyılı” olarak bildirilmiştir. Ana konusu “Eşitlik, Kalkınma ve Barış” olan konferansta, kadınların statülerinin iyileştirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin önüne

geçilmesi, kadının emek piyasası içerisinde yer alması gibi amaçlar belirlenmiştir (Palaz, 2005: 319-20).

Boserup, 1970 yılında yayınlanan “İktisadi Kalkınmada Kadının Rolü” isimli kitabında, Üçüncü Dünya ülkelerinde uygulanan kalkınma projelerinin kadınlar bağlamındaki etkilerini inceleyerek kalkınma ve kadın alanındaki yazında bir çığır açmıştır. Bu eseri ile Boserup, *“tarım ekonomilerinde var olan toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünü küresel düzeyde sistematik olarak tanımlayan ve analizinde cinsiyeti bağımsız bir değişken olarak kullanan ilk kişidir”* (Rathgeber, 1989: 1-2 akt. Atak Abukan, 2021: 52).

Yukarıda bahsedilen çalışmalar kalkınma ve kadın alanında farklı bakış açılarına sahip yaklaşımların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde ortaya atılan “Kalkınmada Kadın” ve “Kalkınma ve Kadın” yaklaşımları ön plana çıkmaktadır.

Kalkınmada kadın yaklaşımı, refah yaklaşımına alternatif olarak geliştirilmiştir. Kalkınmada kadın kavramını ilk olarak Washington merkezli kadın kalkınma uzmanları ağı dile getirmiştir. Bu ağ, Boserup’un dillendirdiği görüşler ve kendi deneyimlerini temel alarak mevcut kalkınma teorilerini ve uygulamalarını eleştirmekte ve ABD’li politikacıları bilgilendirmek için lobicilik faaliyetleri gerçekleştirmekteydi (Taşlı, 2007: 12 akt. Atak Abukan, 2021: 54). Kalkınmada kadın yaklaşımı, 1960 ve 1970’lerde kalkınma sürecine hâkim olan modernizasyon modeli ile yakından ilintiliydi. Kalkınmada kadın yaklaşımında temel amaç, üretken durumda yer alan kadınların yaşadıkları sorunlara en aza indirmeye ve çalıştıkları sektörlerde uğradıkları ayrımcılığa son vermeyi hedefleyen plan ve programların geliştirilmesi ve eşitliğin sağlanmasıdır (Rathgeber, 1989: 3-4, Saunders, 2002: 36).

Aynı zamanda kalkınmada kadın yaklaşımı, kadınların kalkınma stratejileri ve yaklaşımları kapsamında ayrımcılığa uğradıkları sorunu üzerinden ilerlemiştir. Kalkınma stratejileri oluşturulurken, tasarım ve planlamaya katılma fırsatı bulunmayan kadınların ihtiyaçlarının ve taleplerinin de sürece dahil edilmesinin kadınların hizmet ve kaynaklara erişimlerinin artırılması ve toplumdaki konumlarının güçlendirilmesinin bir yolu olduğu belirtilmiştir (Muyoyeta, 2004: 5-6). Böylece

yasalar önünde eşitlik, güçlenme (empowerment) gibi düşünceler de yer bulmaya başlamıştır. İlk önceliğin ekonomik kalkınmaya verildiği eski yaklaşımda, tartışılan konu, kadınların fazla çalışıp verimli olamadığı idi. Yeni durumda kalkınmada kadın yaklaşımının, kadınların modern sektörlere yönlendirilmesi ve geleneksellikten çıkıp teknolojik gelişmelerden payını almaları ve modern sektörlerde kadın erkek eşitliğinin sağlanması vurgulanmıştır (Tinker, 1997: 36-37).

Bununla birlikte, kalkınmada kadın yaklaşımı 1970’li yıllarda bir takım eleştiriler de almıştır. Buna göre; kalkınmada kadın yaklaşımı, toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların kalkınma sürecine katılmasını amaçlarken, eşitsizliğin oluşmasını sağlayan ataerkil yapı, kültür, yasalar ve benzeri gibi herhangi bir sistemle ilgilenmemiş ve değişiklik öngörmemiştir (Muyoyeta, 2004: 5-6). Bu durumda da kalkınmada kadın yaklaşımı mevcut durumun ortaya konması ve sorunların nedenlerinin araştırılması yerine, sadece devam eden kalkınma süreçlerine kadınların nasıl entegrasyonunun sağlanacağına yönelik çalışmıştır (Rathgeber, 1989: 6). Bir diğer eleştiri, yaklaşımın geleneksel modernizasyon kuramına dayanıyor olması ve var olan bilgilerin katkılarını görmezden gelmesidir. Diğer bir eleştiri ise, yaklaşımın kadınların ikincilleştirilmiş konumlarına ve ev içi emeğe az değinmesi olmuştur. Yaklaşım, küresel düzeydeki eşitsizliklerin Üçüncü Dünya ülkelerindeki kadınlar üzerindeki etkisi ve kadınların yaşamında ırk ve sınıfın önemi ile de ilgilenmemiştir (Connelly vd., 2000: 58-59). Feminist eleştirel çalışmaların ‘kalkınmada kadın’ yaklaşımına dair sorgulamaları yeni yaklaşımları ortaya çıkarmıştır.

Köklerini Marksist feminizm ve bağımlılık kuramından alan ve “kalkınmada kadın” yaklaşımını modernist ve Batı kapitalizmi odaklı bulan eleştiriler, “kadın ve kalkınma” yaklaşımını ortaya çıkarmıştır.

Kadınların kalkınma süreci içerisindeki sorunlarına dair cevapların Marksizm’de olduğu tezini savunanlar, Engels’in kapitalizmin bir sonucu olarak gördüğü kadınların ikincilleştirilmesi ve özel mülkiyetin gelişimini kabul etmekte ve kapitalist sistemin getirmiş olduğu ataerkilliğin, bu sorunların sadece bir nedeni olduğunu kabul etmektedir. Bu nedenle de sadece ataerkilliğe saldırmanın bir sonuca götürmeyeceğini söylemekte ve asıl mücadelenin kapitalizmin kendisine yönelik

verilmesini doğru bulmaktadırlar. Aynı zamanda ikisi de güçlü olan yapılara karşı mücadelede ortaya çıkmış olan Batı'daki radikal feminist düşünceyle bağımlılık yaklaşımındaki gelişmeler paralellik göstermiş; “güç ve tahakküm kaynaklarından bir dereceye kadar kopmayı savunmuştur” (Connelly vd., 2000: 59-60).

Kadın ve kalkınma yaklaşımı, kalkınma sürecine kadınların dahil olmasından ziyade kadın ve kalkınma konusundaki ilişkiye odaklanmıştır. Çünkü, bu yaklaşım 1970'lerde kadının kalkınmanın içerisinde aniden ortaya çıkmadığını; kadının tarihsel tüm dönemlerde her zaman kalkınma süreçlerinde var olduğunu ve kadınların kalkınmada özel rollerinin olduğunu savunmuşlardır. Bu yaklaşım, kadınları ırk ve etnik temeldeki farklılıklarıyla ele almamış ve tüm kadınları bir sınıf olarak görme eğilimi göstermiştir (Serdaroğlu ve Yavuz, 2008; 134).

Kadın ve Kalkınma yaklaşımı, eleştirel bir perspektif sunmasına rağmen, farklı üretim şekilleri, kadınların ikincilleştirilmesi, ataerkillik gibi konuları birbirleri ile ilişkiselliklerine dikkat çekerek ele alan bütüncül bir analiz yapmamıştır. Bu yaklaşım, dolaylı olarak, uluslararası yapıların eşitlikçi olması halinde kadınların konumunun güçleneceğini ifade etmiştir. Bu kapsamda da kadınların durumu, patriarkal sistemin etkisi ayrıntılı incelenmeden, öncelikle uluslararası eşitsizlik ve sınıfsal farklılık yapısı içerisinde ele alınmıştır. Kadın ve kalkınma yaklaşımının eleştirilmesinin bir diğer nedeni ise, kadınların toplumsal yeniden üretime (çocuk bakımı, hasta ve yaşlı bakımı, ev işleri vb.) dair yaptıklarına ekonomik bir değer yüklemeden sadece piyasa dahilinde üretime odaklanmaları olmuştur. Bu sebeple de kadın ve kalkınma yaklaşımı, gelir getirici faaliyetler üzerinde yoğunlaşmıştır. Kadın ve kalkınma yaklaşımı, tıpkı kalkınmada kadın yaklaşımında olduğu gibi kadınları, sınıf ve ırk ayrımına gitmeden tek bir grup şeklinde ele almışlardır (Rathgeber, 1989: 9-11).

1980'li yıllara gelindiğinde “yapısal uyum programları”nın kalkınma ve kadın alanında önemi artmıştır. 1970'li yıllarda meydana gelen küresel ekonomik krizler (petrol krizleri, uluslararası borçlar vb.) gelişmekte olan ülkelerin ekonomide benimsedikleri zayıf politikaları ve bunların sonuçlarını göstermiştir. Bu dönemde gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini canlandırmak ve ihtiyaç duyulan kredilere erişimin sağlanması için Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar

modernizasyon yaklaşımını esas alarak, bu ülkelere politika değişikliği yapılmasını şart koşarak bir takım “ekonomik reform programları”nı benimsemelerini mecbur kılmışlardır. Bu programlar, ticaret ve sanayide (eğitim ve sağlık hizmetleri de dahil) devletin rolünün azaltılarak piyasanın güçlü hale gelmesini amaçlamaktadır (Beazley & Desai, 2014: 411). Böylece “yapısal uyum programları”na liberal kalkınma düşüncesi ve ekonomik refahın herkese faydalı olacağı varsayımı hâkim olmuştur. Reformun ana hatları ile uzun vadede ekonomiyi canlandırarak başarılı olduğunu düşünen ekonomistlere rağmen kadın konusunda araştırmalar yapan kalkınma uzmanları ekonomik reformların uzun vadede kadınlar üzerinde olumsuz etkilerinin görüldüğünü belirtmişlerdir (Connelly vd., 2000: 62; Sheldon, 2016: 274).

Gelişmekte olan ülkelerde benimsenmesi zorunlu tutulan ekonomi politikaları bir takım sosyal sorunları da beraberinde getirmiştir. Başta ülkelerin kendine özgü sorunları ile ilgilenilmemesi, Güneyden Kuzeye göçün artmasıyla birlikte toplumsal yapıların değişmesi, temel hizmetlere (özellikle eğitim, sağlık, istihdam gibi) erişimin azalarak yaşam standartlarının düşmesi gibi sorunlara neden olmuştur. Kadınlar özelinde ise, kemer sıkma politikaları ile eğitim, sağlık gibi alanlarda düşen kamu harcamaları, kadınların ücretsiz iş yükü olan çocuk, hasta bakımı gibi işlerin bu kez artarak kadınların omuzlarına yüklenmesine neden olmuş ve kadına yönelik şiddet gibi sosyal sorunlar da artmıştır (Reddock, 2000: 31). Eleştiriler beraberinde yeni yaklaşımları doğurmuştur. Bu yaklaşımlardan birisi “toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımı”dır.

“Toplumsal cinsiyet ve kalkınma” yaklaşımı, diğer yaklaşımların yaptığı gibi kadınları tek bir grup olarak ele almamış, analizinin odağına kadınlar ve erkekler arasında beliren toplumsal cinsiyet ilişkilerini almıştır (Brown, 2006: 62). Bu yaklaşımla toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri neticesinde toplumda oluşan kadın ve erkek rol ve sorumlulukları bütüncül bir şekilde ele alınmıştır. Kadınların biyolojik çıkarları ve toplumsal cinsiyetten kaynaklı ilişkiler ve maddi uygulama çıkarları belirlenmiştir (Molyneux, 1985). Pratik ve stratejik olarak ayrılan çıkarlar neticesinde ihtiyaçlar belirlenmiştir. Pratik ihtiyaçlar, barınma, sağlık gibi somut koşullardan kaynaklanan ihtiyaçları tanımlarken; stratejik ihtiyaçlar toplumsal cinsiyet eşitliğini hedeflemekte ve kadının ikincilleştirilmesinin belirleyenlerinden olan ırk, cinsiyet gibi yapıların

dönüştürülmesine odaklanmaktadır. Pratik ihtiyaçların siyasallaştırılması ve stratejik çıkarlara dönüştürülmesi toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımının odağını oluşturmakta ve bu amaca ulaşmak için de kadın güçlenmesine eğilmektedir (Connelly vd., 2000: 63). Aynı zamanda toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında ve sosyal adaletin oluşmasında yer alan erkeklerin katkılarını önemsemektedir (Rathgeber, 1989: 12).

Toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımı, kalkınma süresinde “özne ve aktör” olarak gördüğü kadınların haklarını siyasi alanda daha sistemli duyurabilmeleri için örgütlenmenin gücüne inanmaktadır. Bu yaklaşımı *“hem sınıf dayanışmasının hem de sınıf ayrımının önemini kabul etmekte ve ataerkil ideolojinin kadınları ezme için sınıflar içinde ve sınıflar arasında işlediğini savunmaktadır.”* Bu yaklaşımın özü, kadınların kalkınma politikalarına daha iyi entegre olmaları için yapılan çalışmalardan ziyade temelde yatan sorunları belirleme ve yapısal anlamda değişiklikleri ve düzenlemelerin sağlanmasını içermektedir (Rathgeber, 1989: 13-14 akt. Atak Abukan, 2021: 66). Bu yaklaşımın sunmuş olduğu bir diğer fark ise “katılımcı kalkınma” ve “güçlendirme” kavramlarını kullanması ve odağına almasıdır (Brown, 2006: 63).

1990’lı yıllarda “toplumsal cinsiyet temelli sorunlar” ve “toplumsal temelli ihtiyaçlar” kavramsallaştırılmasında değişim meydana gelmiştir. Toplumsal cinsiyet konusunun tekrardan yapılanması için “toplumsal cinsiyet temelli eşitlik” ve “feminist” analizler kullanılmıştır. Toplumsal cinsiyet temelli planlama başlığında kadınların siyasette temsil edilmesinden cinsiyet temelli ücret adaletsizliğine ve kadına yönelik her türlü şiddetin önlenmesi konularına değinilmiştir (Pearson, 2005: 161). Toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımının temel aldığı güçlendirme kavramının önemi bu dönemde de devam etmiştir. Güçlendirme konusu Birleşmiş Milletler’in de gündeminde daha fazla yer almaya başlamıştır. Bu dönemde feminist örgütler “güçlendirme”nin zorunluluğunu belirtmiştir. Feminist örgütler bu dönemde güçlendirmeyi radikal dönüşüm olarak ele almışlardır. Yani kişilerin kendi hayatlarında karar alıcı olmaları ve yaşamlarındaki kontrolü kendi ellerinde bulundurmalarına ek olarak toplumsal cinsiyeti sürekli olarak yeniden üreten sürecin ve yapıların değişimi ve dönüşümünü içermektedir (Young, 1997b: 371- 372).

1990’li yılların ortalarına gelindiğinde güçlendirme ve katılım kavramının Dünya Bankası kaynaklarında görülmesiyle birlikte, bu kavramlar kalkınma uygulamaları ile ilgili çalışan en küçük kuruluşlardan en büyüğüne değin bütünleştirici hale gelmiştir. Fakat güçlendirme kavramını her kuruluşun farklı anlamda kullanması nedeniyle kavramın özüne gidilmeden benimsenen bir hedef halini almıştır (Parpart, 2002: 41-44 akt. Serdaroğlu ve Yavuz, 2008: 150).

1995’e gelindiğinde “Dördüncü Dünya Kadın Konferansı: Eşitlik, Kalkınma ve Barış için Eylem” toplantısı Pekin’de gerçekleştirilmiş ve toplantı sonunda “Eylem Platformu’nun kadınların güçlendirilmesine ilişkin bir gündem olduğu” bildirilerek (UN, 1996: 17) cinsiyet eşitliğinin sağlanması için somut çalışmaların yapılması kararı alınmıştır (Serdaroğlu ve Yavuz, 2008: 151). Pekin Konferansı’nın bir diğer çıktısı ise “kadın haklarının insan hakkı olarak tanınmasının talep edilmesi” olmuştur (Tinker, 1997a: 41). Böylelikle kalkınma anlayışı “ihtiyaç temellinden haklar temeline” evrilme göstermiştir (McIlwaine ve Datta, 2003: 373). Aynı zamanda 1990’larda toplumsal cinsiyet eşitliğinin politika yapım ve uygulama süreçlerinin tüm aşamalarına dahil edilerek anaakımlaştırılması önemsenmiştir (Serdaroğlu ve Yavuz, 2008: 152).

1990’li yıllarda yaptığı çalışma ile Nobel Ödülü alan Amartya Sen Yapabilirlik Yaklaşımı ile kalkınma ve kadın konusuna yeni bir anlayış kazandırmıştır. Yaklaşımına göre, bir ülkede ekonomik büyüme görülmesine rağmen toplumun tüm üyelerinin bu durumdan faydalanamama riski olması ve yoksunlukları devam eden toplum üyelerini saptayamadığı için ekonomik büyümenin yaşam standardı açısından tek kriter olmasını eleştirmiştir (Sen, 1985, 20-38). Sen’in yaklaşımı kadın güçlenmesi konusunda, yapabilirliklere, bireyin özerkliğine ve özgürlüğüne vurgu yapmaktadır.

2000’li yıllara gelindiğinde birçok uluslararası kuruluş, temel haklarda, sosyal, siyasal ve ekonomik bütün gelişmeleri kadının güçlenmesi politikalarına uyumlu hale getirmeye yönelik öneriler sunmuşlardır. Aynı zamanda bu yıllarda ilk kez ILO tarafından geliştirilip uygulanan “Toplumsal Cinsiyet Denetimi”, kurumların toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımını anaakım haline getirmelerinde yardımcı olmuştur (Yıldırım ve Gül, 2021: 689).

2000’li yıllardaki bir diğer gelişme ise “Birleşmiş Milletler, IMF, Dünya Bankası ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü” tarafından “Milenyum Kalkınma Hedefleri”nin oluşturulması ve 2015’te ulaşılması beklenen amaçlar arasına “toplumsal cinsiyet eşitliğinin ve kadınların güçlendirilmesini desteklemek” maddesinin eklenmesi olmuştur. Bunun yanı sıra diğer maddeler de toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilişkilendirilmiş (Serdaroğlu ve Yavuz, 2008: 154) bir nevi anaakımlaştırma sağlanmıştır.

2007 yılında başlayan ve 2008 yılında etkisini daha da net hissettiren ekonomik kriz sonrası, kadınların iş gücü piyasasına katılımları artmış, fakat, kadınlar ataerkil toplumlarda daha çok enformel sektörlere veya ücretsiz aile işçisi olmaya yönelmiştir. 2009 yılında ILO, “Krizden Çıkış: Küresel İşler Paketi” belgesiyle, bu krizin yeni cinsiyet eşitliği fikirlerinin oluşturulması, geliştirilmesi konusunda bir fırsata dönüşebileceğini belirterek kadın- erkek eşitliği ve ayrımcılık yapmama ilkeleri doğrultusunda tedbir paketlerinin oluşturulması zorunluluğunu belirtmiştir (Kadın Komitesi Hak-İş, 2017: 39).

2010 yılında ise Birleşmiş Milletler bünyesinde Kadın Birimi ve bu birim altında Birleşmiş Milletler Kadınların Güçlenmesi ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Birimi kurularak toplumsal cinsiyet eşitliği çalışmalarının aktif yürütüleceği alanlar oluşturulmuştur. Bu birimler aynı yıl içerisinde şirketlere toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için atılacak adımlardan oluşan yedi maddelik “Kadınların Güçlenmesi Prensipleri”ni yürürlüğe koymuşlardır (UNWOMEN, 2010).

2015 yılında Dünya Bankası 2016-2023 yılları arasını kapsayan strateji belgesiyle, ulusal düzeyde kadın güçlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği amacıyla yapılacak projeleri destekleyeceğini açıklamıştır. Yine bu yılda “Milenyum Kalkınma Hedefleri” değerlendirilmiş ve Birleşmiş Milletler tarafından da 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi oluşturularak kadın güçlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yer verilmiştir.

“Kadın güçlenmesi” konusunda ilk yıllarda uluslararası politikaların genellikle kadının ekonomik güçlenmesi boyutuna yoğunlaştığı görülmektedir. Bu nedenle de kadının güçlenmesi amacıyla ulusal ve uluslararası politikalarda kadının ekonomiye

katılması önceliklendirilmiştir. Ekonomiye katılan kadının, ekonomik özgürlüğe sahip olmasının, kendisinden başlamak üzere çevresini ve toplumu olumlu yönde değiştirdiği bir gerçektir. Fakat “işgücü piyasasında yer alan kadın güçlüdür.” düşüncesiyle oluşturulan her politik karar neo-liberalizmin etkisiyle kadınların hayatlarını daha bir çıkmaza sokmakta ve zorlaştırmaktadır. Çünkü ataerkil toplum yapısı ile karşı karşıya kalan kadın, toplumsal cinsiyet rollerinin etkisiyle, öncelikle annelik ve ev içi rollerin yerine getirilmesine odaklanmak zorunda kalmakta, bu sebeple de çalışma saatleri daha esnek olan işler aramaktadır. Bu doğrultuda kadınlar tarafından “tercih edilen” işlerin düşük ücretli, sigortasız enformel alanlarda yoğunlaşmış işler olması kaçınılmaz olmuştur (Yıldırım ve Gül, 2021, 682-683). Ataerkil sistemin yarattığı toplumsal cinsiyet rollerinin “eşitlik” çerçevesinde dönüşmesi ve işgücü piyasasında kadın ve erkeğe eşit fırsatların verilmesi kadınların karşı karşıya kaldıkları dayatmalar ve zorlukların önüne geçecektir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için toplumun her üyesi ile çalışmaların yapılarak “eşitlik”in herkesçe benimsenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada ÇATOM’larda erkeklere yönelik yapılan toplumsal cinsiyet eşitliğini içeren çalışmalar sonucunda bu toplumsal cinsiyet rollerinin ne kadarının değiştiği ve kadının hayatında ne gibi farklılıklar olduğu araştırılacaktır. Tezin alan araştırmasına geçmeden önce, yukarıda vurgulanan Amartya Sen’in yapabilirlik yaklaşımını kadın güçlenmesi perspektiinden daha ayrıntılı açıklamak, tezin ampirik kısmının analizi için bir çerçeve sunması açısından önemlidir.

1.3. YAPABİLİRLİK YAKLAŞIMI VE KADIN GÜÇLENMESİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Yapabilirlik yaklaşımının temellerini 1979 yılında Stanford Üniversitesi’ne sunduğu “Equality of What” (Neyin Eşitliği) çalışması ile atan Amartya Sen, dünyaca ünlü üniversitelerde ekonomistlerden ders almış ve bu alanda çalışan kişilerle çalışmalarda bulunmuştur. Sen, 1979 yılında yapmış olduğu çalışmada değerlendirmeci yaklaşımı temel alarak faydacı yaklaşımın ve Rawls’ın adalet düşüncesinin eşitliğe dair bildirimsel temelinin eleştirmiş ve yapmış olduğu çalışma ile 1998 yılında Nobel Ödülü almaya değer görülmüştür (Kardam ve Yüksel, 2004:

49; Aca, 2018: 76). Sen, ülkesi Hindistan’da çok küçük yaşlardan itibaren yoksulluk, toplumsal adalet, eşitlik/eşitsizlik gibi sorunlarla ilgilenmiş ve bu gözlemlerle ileriki yaşlarda yapmış olduğu çalışmalarda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması yönündeki araştırmalarda bulunmuştur. Sen’in sunmuş olduğu çalışmalar, toplumsal kalkınma, refah, eşitsizlik, yoksulluk gibi başlıca alanlara dair çalışmaların artmasına katkıda bulunacak niteliktedir (Robeyns, 2001b, 3-4’tan akt: Karam ve Yüksel, 2004: 49).

Sen’in eşitlik ve yoksulluk alanlarındaki çalışmalarında eleştirdiği nokta, refah ekonomisinin tamamıyla gelir bazlı ele alınması ve salt iktisadi büyümenin bir ülkedeki yaşam kalitesinin kriteri olarak belirlenmesidir. Bir ülkede ekonomik büyüme görülmesine rağmen toplumun tüm üyelerinin bu durumdan faydalanamama riski olması ve yoksunlukları devam eden toplum üyelerini saptayamadığı için ekonomik büyüme yaşam standardı açısından iyi bir kriter değildir (Sen, 1985, 20-38). Sen, bireylerin birçok açıdan farklılıklar taşıdıkları anlayışından yola çıkmış ve eşitlik konusunun da bu farklılıkla ele alınarak düşünülmesi gerektiğini savunmuştur. Sen’in yapabilirlik yaklaşımına göre yapabilirlikler bireyin, kendisi ve geleceği hakkında karar vermeye ve bunları yapabilmeye yetkin olması, yani potansiyel işlevsellikleridir. *“İşlevsellik ve işlevselliğe ulaşma alanına odaklaşma, gelir, zenginlik ve mutluluk gibi değişkenlerin vurgulandığı, eşitlik alanındaki daha geleneksel yaklaşımlardan önemli ölçüde farklılaşmaktadır.”* diyerek yapabilirlikler ve işlevsellikler noktasında konuya yaklaşmıştır (A.Sen,1992: 6, Karam ve Yüksel, 2004: 49).

Amartya Sen’in izinden giderek yapabilirlik yaklaşımına katkı sağlayan Robeyns (2003: 64), yapabilirlik yaklaşımında, yalnızca mal, gelir ve maddi kaynakları kriter olarak belirleyen kuralların reddedildiğini belirtmektedir. Maddi kaynaklar bireylerin refahlarını ve olanaklarını artırmada yalnızca aracı konumdadır. Bireylerin yaşam standartlarının gelişiminde, yalnızca maddi kaynaklar üzerinde durularak yapabilirliklerinin anlaşılmasına çalışılması eksik kalacaktır. Ancak Robeyns kişilerin maddi olanaklarının onların yaşam kalitelerine etkisini de azımsamaz. Bu sebeple *“toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin analizi, yalnızca işlevsellikler ve yapabilirlikler açısından toplumsal cinsiyet farklılıklarını sergilemekle kalmamalı, aynı zamanda*

maddi kaynaklar açısından hangi eşitsizliklerin buna neden olduğunu analiz edebilmelidir.” (Kardam ve Yüksel, 2004: 50).

Robeyns, (2003: 62), maddi refah ile açıklanamayacak sorunlara –seçme hakkı, ev içi şiddet gibi- odaklanan kadın hareketi ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin incelenmesi bakımından Sen’in yapabilirlik yaklaşımının feministler için önemli bir değerlendirme potansiyeli olarak kabul edildiğini belirtmektedir. Kadına yönelik, kendisini ilgilendiren işlevselliklerin ve yapabilirliklerin incelenmesi, hanelere ya da topluluklara değil de kadın bireye odaklanması feminizm açısından önemli bir noktada durmaktadır. Eşitsizliklerin incelenmesinde yapabilirlik yaklaşımı, ırk, yaş, cinsiyet, coğrafi bölge gibi özelliklerin de incelenmesini gündeme aldığı için toplumsal cinsiyet eşitsizliğini araştıran kadın araştırmaları alanı için de önem arz etmektedir (Kardam ve Yüksel, 2004: 50). Aynı zamanda yapabilirlik yaklaşımı, özel alanla sınırlı tutulan kadınların, maruz kaldığı eşitsizliklerin- bedensel bütünlüklerine yönelik tehdit, kaynak ve fırsatlarda eşitsizlik gibi- de ele alınmasını sağlamıştır (Nussbaum, 2003, 39).

Yapabilirlik yaklaşımı, bireylerin iyilik durumlarını değerlendirirken maddi kaynakların dışında kalan faktörlerin de değerlendirilmesi ile bütüncül bir araştırma imkânı sunmaktadır. Özellikle kadın yoksulluğu oranının yüksek olduğu ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin görüldüğü toplumlarda, bu sorunlara çözümler aranırken işlevsellikler ve yapabilirlikler üzerinde incelemeler artmaktadır. Kadın güçlenmesinin önündeki engeller araştırılırken yapabilirlik yaklaşımından yola çıkarak hazırlanmış olan ve bu yaklaşımın sunmuş olduğu “iyi olma hali”ni esas alan listelerin yol göstericiliği kayda değerdir.

Robeyns gibi yapabilirlikler yaklaşımına toplumsal cinsiyet boyutu ile katkıda bulunan Nussbaum, yapabilirlik listesini “Vasanti”nin (Hindistan’da yaşayan ve dezavantajlı gruplar arasından olan kadın) yaşam hikâyesinden yola çıkarak “Adalet Arayan Kadın” adını verdiği başlığıyla “Yapabilirliklerin Oluşturulması: İnsan Gelişimi Yaklaşımı-Creating Capabilities: The Human Development Approach” (2011) çalışmasında incelemiştir. Nussbaum’un çalışmasında “Adalet Arayan Kadın” başlığını seçmesindeki amaç, onun yerleşik bir sosyal adaletin hayata geçirilmesini

ortaya koymak istemesidir. Nussbaum'un bu amacı gütmesi ise, ötekileştirme ve ayrımcılık sonucu var olan eşitsizlikleri ortadan kaldırarak yapabilirlik başarısızlıklarına çözüm bulmak istemesidir. Nussbaum adaletin ne olduğunu tanımlama çabasına girmiş ve evrensel nitelik taşıyan bir yapabilirlik listesi önermiş ve bu listeye neden ihtiyaç duyduğunu Sen'in adalet konusundaki yaklaşımından yola çıkarak aşağıdaki şekilde açıklamıştır (Nussbaum, 2011: 19-20):

“Amartya Sen'in temel ilgisi sosyal refahın değerlendirmesi için en münasip karşılaştırma aralığı olarak yapabilirliği tanımlamaktadır. Amartya Sen'in teorisi normatif bir teori olmasına ve adalet konularına karşı açıkça ilgisi olmasına rağmen (örneğin Sen, cinsel ve ırka dayalı ayrımcılıktan dolayı ortaya çıkan yapabilirlik başarısızlıklarına karşı ilgilidir), teorisinde temel adaletin ne olduğunu tanımlamak gibi bir amaç içinde değildir. Sonuç olarak, Amartya Sen, bazı yapabilirliklerin (sağlık, eğitim gibi) özel bir öneme sahip olduğunu düşünmesine rağmen, yaklaşımında bir yapabilirlik listesi veya bir eşik değer kullanmamaktadır.” (Nussbaum'dan akt. Aca, 2018: 171).

Nussbaum, yapabilirlik listesini gelişmemiş bir ülke örneğinden oluşturmuştur. Nussbaum ve Sen'in yapabilirlik yaklaşımı gayri safi yurtiçi hasıla'dan kişilere gerekli payın ne kadar verildiği konusundan ziyade bireyin “ne yapabildiği ve ne olabildiği” sorusuna cevap aramakta ve bireylerin özgürlükleri ve fırsatları ile ilgilenmektedir. Aynı zamanda Nussbaum, gelişmiş ülkelerden yola çıkarak oluşturulan yaklaşımların gelişmemiş ülkelerde yaşanan problemlere cevap vermediğini belirterek bu yaklaşımları eleştirmektedir (Nussbaum, 2011: 71).

Nussbaum'un yapabilirlik listesi Aristotelyen izler taşımaktadır (Aca, 2018; 169) ancak Aristoteles'in sıraladığı işlevselliklerden daha zengin bir versiyondur ve Nussbaum, insanın işlevselliklerini tüm Dünya'da karşılık bulabilecek gerçek bir yaşam hikâyesiyle birleştirmiştir. Bu anlamıyla Nussbaum'un yapabilirlik listesi gözlemlenmiş ve gerçek bir liste özelliği taşımaktadır (Aca, 2018: 170).

Nussbaum'un Yapabilirlik listesi on başlıktan oluşmaktadır. Yapabilirlik listesi aşağıdaki şekildedir (Aca, 2018: 166-169; Nussbaum, 2011);

- 1- Yaşam: Bireyin normal uzunlukta bir ömre sahip olması ve bireyin hayatını riske atacak tehlikelerden uzak kalması, vaktinden önce hayattan kopacak bir engelle karşılaşmamasını ifade etmektedir.
- 2- Bedensel Sağlık: Bireyin, fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden iyilik halini ifade etmektedir. Bu başlığa örnek olarak bireyin yeterince beslenebilmesi, uygun bir konuta sahip olması, sağlıklı bir şekilde üreyebilmesi verilebilir.
- 3- Bedensel Bütünlük: Genel bir ifadeyle bireyin, ruhsal bütünlüğüne zarar verebilecek ve onurunu zedeleyecek her türlü şiddetten korunabilmesidir. Bireyin, aile içi şiddete ve şiddet içeren davranışlara karşı güvende olabilmesi, bir yerden başka bir yere dilediğinde hareket edebilmesi, cinsel tatmin ve üreme konularında tercih yapabilme fırsatlarının olması ifade edilmektedir.
- 4- Algılama, Hayal Etme ve Düşünme: Bireyin yeterli bir eğitim alabilmesi neticesinde, insana yaraşır bir şekilde hayal gücünü ve aklını günlük hayatta kullanabilmesi, algılarını kullanabilmesi, düşünebilmesi ve muhakeme edebilmesi, hayal edebilmesini ifade etmektedir. Bu eğitim okur- yazarlıktan temel hesap verebilirliğe kadar uzanabilen geniş bir alanı kapsamakta ve bu yapabilirlikler için zemin oluşturmaktadır. Temel eğitim kapsamında edebi, dini, müzikal, sanat gibi alanlar da düşünülmektedir. Bireyin, kendi seçimleriyle olayları tecrübe etmesi, üretebilmesi yolunda hayal gücünü ve düşüncesini kullanabilmesidir. Bu yapabilirlik en öz şekliyle “Hayatın nihai anlamını kendi yolunda arayabilmek.”tir.
- 5- Duygular: Bireyin kendisi dışındaki olaylara ve insanlara ilgi duyabilmesi; yani kişinin sevgi hissedebilmesi, üzülebilmesi, özlem duyabilmesi, değerbilirlik ve haklı öfkeyi tecrübe edebilme şansına sahip olabilme durumudur. Aynı zamanda bireyin duygusal gelişimi ve sağlığı için stres ve korkudan uzak olması gerekmektedir. Bireyin duygularına karşı sağlıklı bir değerlendirme yapma yeteneğine sahip olması, duygusal sağlığının yerinde olması ve bireyi olumsuz etkileyecek durumlarla karşı karşıya kalmama durumu bu yapabilirlikte anlatılmak istenen temel konudur.
- 6- Muhakeme- Pratik Akıl: Bireyin “iyi” kavramını kendi içinde şekillendirmesi, bireyin bugününe ve yarınına yön verecek şekilde düşünüp

karar verebilmesi ve kendisini ilgilendiren konularda karar mekanizmasının bizzat kendisi olma durumunu ifade etmektedir. Bu yapabilirlikte kişiler aktif eyleyenler konumuna yükseltilmekte ve bireyin yaşamını planlamasında eleştirel düşünebilme kabiliyetinin desteklenmesi anlatılmaktadır.

- 7- Mensubiyet-yakın İlişki: Bu yapabilirlik arkadaşlık ve saygı kavramlarını içermektedir. Arkadaşlık, bireyin, diğer bireylerle birlikte ve onlarla etkileşim halinde yaşayabilmesi, diğer bireyler için kaygılanabilmesi, onları fark edebilmesi ve sosyal bütünleşme formlarının çeşitli türlerinde yer alabilme ve diğerlerinin durumlarını hayal edebilmesidir. Bu ilişkilerin düzenlenebilmesinde, bu tür ilişkileri oluşturan ve destekleyen kurumların korunması ve toplantıların yapılabilmesiyle siyasi ifade özgürlüğünün korunması da amaçlanmaktadır. Mensubiyet-yakın ilişki oluşumlarının gerçekleşmesindeki bir diğer başlık olan saygı ise bireyin öncelikle kendisine karşı öz saygıya sahip olabilmesi ve çevresindeki bireyler tarafından onurlu muamele görebilmeleri ve her türlü ayrımcılıktan korunabilmesini ifade etmektedir.
- 8- Diğer Canlı Varlıklarla ve Doğayla İlişki: Bireyin, tüm canlılarla ve doğayla yakın bir ilişki kurabilmesini ve onlara karşı ilgili olmasını ifade etmektedir.
- 9- Oyun (Play): Bireyin, gülebilmesi, eğlenebilmesi ve eğlendirici faaliyetlerde yer alabilme durumunu ifade etmektedir.
- 10- Kişinin Çevresi Üzerindeki Kontrolü
 - Politik: Bireyin, hayatını etkileyen politik kararlara aktif bir şekilde katılabilmesi, demeç verme ve dernek kurabilme özgürlüğünün korunmasını ifade etmektedir.
 - Maddi: Bireyin, diğer bireyler eşit haklar temelinde hem taşınır hem de taşınmazları içeren her türlü mülkiyet hakkına sahip olabilmesi, yine eşit haklar doğrultusunda iş arayabilmesi durumudur. Bireyin mülkiyete sahip olabilmesini sağlayan çevresindeki mal ve hizmetlere sahip olabileceği araçsal desteklerin varlığı ve iş hayatında kendisinin yaratıcı yönlerini

ortaya kayabilmesi ve anlamlı ilişkiler kurabilmesi bu yapabilirlik setinin gerçekleştirilebilmesi için ihtiyaç duyulan unsurlardır.

Nussbaum bu yapabilirlikleri üçlü ayrıma tabi tutmaktadır. Bunlardan ilki, bireyin doğuştan var olan (görme, işitme vs.) yapabilirlikleri olarak adlandırdığı temel yapabilirliklerdir. İkincisi içsel yapabilirliklerdir. İçsel yapabilirlikler, bireye koşulların imkânı neticesinde belirli bir yapabilirliği kullanmasına olanak sağlayan durumlardır. İçsel yapabilirliğe örnek olarak düşünsel ve duygusal yapabilirlikler, bedensel zindelik ve sağlık durumu verilebilir. İçsel yapabilirlikler geliştirilebilir nitelik taşımaktadır. Nussbaum'un ayrımındaki üçüncü madde ise bileşik yapabilirliklerdir. Bileşik yapabilirlik, dış koşullarla desteklenmiş, bireyin işlevselliklerini hayata geçirebilmesini sağlayan içsel yapabilirlikler olarak tanımlanmaktadır. Örnek vermek gerekirse, bir toplumun bireylere eğitim hakkı vermesi ve sonrasında politik katılım sunabilmesidir. Bir toplumda içsel yapabilirlik sunulmadan dışsal yapabilirlik üretilmemektedir (Nussbaum, 2011: 84).

Bu çalışmada eşleri, oğulları veya erkek kardeşleri ÇATOM toplumsal cinsiyet çalışmalarına katılan kadınların güçlenmesini anlamada Nussbaum'un yapabilirlik yaklaşımından faydalanılacaktır. Nussbaum'un yapabilirlik yaklaşımı versiyonunun, Sen'in yapabilirlik yaklaşımını tamamlamaya yönelik bir girişim olduğu söylenebilir. İki yapabilirliğin kesiştiği noktalar, her ikisinin de işlevsellik yapabilirliklerini genişletme, ahlaka aynı şekilde yaklaşma veya sosyal refah değerlendirmesini benzer bildirimsel temel üzerinden yapmalarıdır. Sen ve Nussbaum'un yaklaşımları arasında çok büyük farklılıklar bulunmamakla birlikte bazı yönler açısından birbirlerinden ayrılmaktadır. Araştırılacak olan çalışmada Nussbaum'un yapabilirlik listesi kullanılacaktır. Bunun nedeni ise Nussbaum'un, izlenebilir bir yapabilirlik listesi sunması, bireylerin sosyal refahları açısından en azından her ülkenin bu yapabilirlikleri karşılayabilmesine dair politikalar geliştirmesine temel oluşturmasıyla (Nussbaum, 2000:12) adaletin asgari gerekliliklerini karşılamak için de ülkelerin sahip olması gereken anayasal yapılara değinmesidir (Comim, 2006: 5). Araştırmanın yapılacağı sahalarda devlete ait merkezler olduğu için bu asgari standartların oluşturulmasında devlet tarafından geliştiren ve uygulanan projelerin etkililiği de görülecektir.

Toparlayacak olursak, bu çalışmada erkeklik çalışmaları alanında yürütülen projelerin kız çocukları ve kadınların güçlenmesine olan etkileri Nussbaum'un yapabilirlik listesi üzerinden araştırılacaktır. Refah anlayışında sadece maddi kaynakları kural olarak belirlemeyip yapabilirlikler üzerinde duran yapabilirlik yaklaşımı ile toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri sonucunda kadınların maruz kaldığı ve güçlenmeleri üzerinde engel teşkil eden durumların, erkeklerle çalışmalar sonucunda ne derece değiştiği, kız çocuklarına ve kadınlara sunulan fırsatlar ve seçme özgürlüğünün ne derece tanındığı sorgulanacaktır.

1.3. ERKEKLERE YÖNELİK ÇALIŞMALARIN KADIN GÜÇLENMESİNE ETKİSİ

Erkeklerin patriarkinin belirlediği normlara uyarak her zaman “erkeklik”lerini kanıtlamaları beklenir. Bu normatif erkeklik özelliklerini George L. Mosse, *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity* adlı eserinde “irade, şeref, cesaret, disiplin, rekabet ruhu, dayanıklılık, metanet, soğukkanlılık, sebatkârlık, maceraperestlik, bağımsızlık, dizginlenmiş bir cinsel güç ve vakar” gibi özellikler olarak sıralamaktadır. Anthony Rotundo, Charles Rosenberg'in *Sexuality, Class and Role*'daki analizi kullanarak orta sınıf sonundaki “erkeklik” ideallerine göre erkeklik niteliklerini üçe ayırmaktadır. Bunlardan ilki; rekabet ruhu, bağımsızlık, sebatkârlığı ile öne çıkan “başarılı erkek”tir. Diğerleri irade gücü, kontrol, disiplin gibi niteliklerle “Hristiyan beyefendi” erkeğidir. Sonuncusu ise özelliği güç ve cesaret olan “ilkel erkek”tir. Bu normatif özellikler değeri ve etkisi, zamana ve mekâna göre değişmekle birlikte ulaşılması zor hedefler olarak görülmektedir (Nagel 2000: 69-70).

Sosyal bilimler alanında hâkim olmuş biyoloji kökenli cinsiyet tanımı, “doğuştan sahip olunan biyolojik/genetik /hormonal bir özellik, doğal bir hal” diyerek, egemen erkeklik tarzlarını üreten modern iktidar ilişkilerinin politik- teorik bir sorun haline gelmesine engel olmuştur. İlk kez feminist araştırmacılar sayesinde erkeklik, toplumsal bağlamda şekillenen olgu olarak kabul edilmiştir. Kimmel ve Messner'e göre, erkeklik de cinsiyet rejimi ilişkileri içinde oluşan, yani “cinsiyetlendirilmiş” toplumsal ilişkilerin bir ürünüdür ve erkekliğin de toplum tarafından sürekli olarak yeniden oluşturulduğu kabul edilmeye başlanmıştır (Sancar 2009: 25).

Erkeklik kavramında biyolojik cinsiyetten bağımsız olmayan erkeklik kimliği olgusu görülmektedir. Erkek kimliğinin oluşması aşamasında yer alan faktörler “erkeğin kendi benliği adına erkek olma konusunda ne hissettiği ve hislerini destekleyecek düşünceleri” ve “düşünceleri sonucunda yaşamlarına yansıttıkları tutum ve davranışları” olmak üzere iki değişken üzerinden incelenebilir (Tekke, 2021: 5). Erkek birey hem kendi tecrübeleri ve düşünceleriyle hem de toplumun kendisine çizdiği sınırlar, roller içerisinde kendi erkeklik kimliğini oluşturmaktadır. Erkeklik kimliği oluşum sürecinde, ilk insanlık tarihi başlangıcından bu yana, farklı zamanlarda ve farklı mekânlarda, erkeklığe yüklenen anlamlar bir olmamış “farklı erkeklikler” ortaya çıkmıştır. Erkeklik kavramında değişmeyen olgu, toplumsal normlar içerisinde aile yaşantısından spora, siyasetten ekonomiye, eğitimin sağlığa kadar birçok alanda ataerkil bakış açısının devam etmesi ve erkeklığın yeniden üretilmesidir.

Erkeğin sergilemiş olduğu davranışlar doğasının bir gerekliliği olarak görülmekte ve toplum tarafından erkek olarak adlandırılabilmenin arka planında biyolojik ve genetik faktörler sıralanabilmektedir. Ancak Connell çalışmalarıyla erkeğin, yaşamı boyunca sosyalleşme süreçlerini göz önünde bulundurarak erkeklığın farklılık gösterebildiğini ve ilişki kurduğu kültürel inşa süreçlerinin de değişimlere uğrayabileceğini kanıtlamıştır. Yani Connell, tek tip erkeklığın olmadığını; erkeklik görünümünün farklılıklar gösterebileceğini belirtmiştir. Erkeğin sosyalleşme sürecinde, içinde bulunduğu toplumun normlarına göre davranışlar sergilemesi beklenmektedir. Bu normlar, reddedilemez ve sorgulanamaz bir hale geldiğinde bireyleri ve kurulan ilişkileri şekillendiren en önemli faktöre dönüşmektedir. Bu faktörlerle beraber farklı erkeklikler oluşmakta ve bu erkeklik biçimlerinin nitelikleri ve isimleri farklılık göstermektedir. Aynı zamanda farklı erkeklik sınıflandırması içinde yer alan erkekler arasında bir hiyerarşi düzeni de bulunmaktadır (Tekke, 2021: 66). Connell’in kavramsallaştırmalarına göre erkeklik hiyerarşisi piramidinde en üst katmanda eril tahakkümün temsilciliğini üstlenen hegemonik erkeklik bulunmaktadır. Bunu sırasıyla suç ortağı/işbirlikçi, marjinal, madun erkeklik kategorileri takip etmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği sıralamasında son sıralarda yer alan Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde çoğunlukla erkeklik hiyerarşisi piramidinde eril tahakkümün

temsilciliğini yapan hegemonik erkekliğin izleri görülmektedir. Eril tahakkümün söylediği şekilde oluşan ideal erkeklığe ulaşabilmek için kadınlar ikincilleştirilmiş ve ötekileştirilmiştir. Aynı zamanda cinsiyetlere yüklenen rol ve sorumlulukların nesilden nesile aktararak devamlılığı sağlanmakta ve bu durumda hem kız çocuklarının hem de kadınların güçlenmesi engellenmektedir.

Connell (2005: 79)'a göre hegemonik erkeklik ideal erkeklik biçimi olarak kabul edilse dahi her erkek bu ağır kurallar bütününe içeren erkeklığe erişememektedir. Fakat patriarkal sistemin sunduğu cinsiyet düzenine ait hegemonyanın fırsatlarını kullanan erkek sayısı fazladır. Bu erkekler hegemonik erkeklik biçimini titizlikle uygulamak yerine “seyirci” kalmayı tercih etmektedirler.

Hegemonik erkekliğin niteliklerine sahip olmadan hegemonik erkeklik biçimiyle bağ kuran erkeklerin kurduğu bu bağı Connell (2005: 79) “ataerkil hisse” (patriarchal dividend) adıyla kavramsallaştırmıştır. Erkek bireyler hegemonyaya, özelliklerine, normlarına uyum sağlayarak edinebilecekleri kazanımları elde etmeye çalışmakta ve kazanımlara ek bunu bir taraftan da geleneksel toplumsal cinsiyet özelliklerinin sınırlarına karşı gelmenin ve bunları reddetmenin getireceği sorumluluklardan kaçınmak ve toplum tarafından dışlanmamak adına hegemonik erkeklik biçimi ile iş birliği yaparlar. Bozok (2011: 47)'un ifadesiyle suç ortağı veya işbirlikçi erkekler “elini kirletmeden” ataerkil paydan yararlanmaktadır. Aynı zamanda suç ortağı/işbirlikçi erkekler ataerkil yapının olumsuz sonuçlarına fark ederek kadın ezilmişliği ve ikincilleştirilmesine karşı mücadele vermeyi seçebilecek, feminist erkekler olabilme potansiyeli taşıyan erkeklerdir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde gelenek ve göreneklerin devamlılığıyla kadınlar ikincilleştirilmektedir. Evlilik, miras gibi konularda kadınlara söz hakkı düşmemektedir. Özellikle evlilik konusunda başlık parası uygulaması devam etmektedir. Tüm bunlara rağmen doğallaştırılmış toplumsal inşa süreçlerinde cinsiyet eşitsizliğine karşı çıkan ama sorumluluk almaktan kaçınarak seyirci kalmayı tercih eden erkekler de yok değildir. Düşünce de cinsiyet eşitliğini savunurken uygulama aşamasında seyirci kalan erkeklerde, ÇATOM ekseninde yapılan proje ve programlar aracılığıyla nelerin değişerek kadın güçlenmesini etkilediği de görülebilecektir.

Türkiye açısından bakıldığında geleneksel olarak kabul gören erkeklik kademesine varabilmek, gerçek erkekliğe erişebildiğini kanıtlamak için bireylerin dört temel aşamayı geçmesi zorunludur. Bu aşamaları Selek (2018: 19-20), sünnet, askerlik, iş bulma ve evlilik olarak sıralamaktadır. Erkekliğin inşasındaki son aşamada babalık/çocuk sahibi olma rolü de vardır. Baba olmak erkeğin kısır olmadığına, evinin hukuki, sosyal, siyasal, tüm kararlarında son söz söyleyeni ve bu alanların tek hâkimi anlamı da taşımaktadır. Erkeklik inşasının her aşamasında olduğu gibi heteroseksüel yönelimini evlenerek topluma kanıtlayan erkeğin bu aşamada da erkeklik ispatını sürdürmesi beklenmektedir (Selek, 2018: 22). Erkeğin aile içerisinde temel rollerinden en önemlileri arasında gelen babalık rolü ile erkek, sahip olduğu otoriteyi eşi ve çocukları üzerinde kullanmayı ve geliştirmeyi sürdürmektedir. Bu durum dönüşümlü bir süreç olmaktadır. Şöyle ki, erkek çocuğa sahip olmak kız çocuğa sahip olmaktan daha üstün görünmekte ve erkek çocuk sahibi baba kendi inşa ettiği erkeklik değerlerini bir alt çocuğa aktarmaktadır (Şenol ve Erdem, 2017: 297).

Türk toplumunda erkeğin gerçek erkek olarak tanımlanabilmesi için bu dört aşamayı başarılı bir şekilde yürütmesi beklenmektedir. Erkek birey tüm aşamaları geçerken yaşayacağı psikolojik baskı ve ataerkil normlar ile birlikte kadınları ikinci konuma itebilmekte ve onların haklarını (çocuk istemeyen bir kadınla evlenerek baskılar neticesinde çocuk yapmaya zorlamak, iş yaşantısında kariyer elde edebilmek için işine yoğunlaşarak kadını özel alana hapsedip çocuk bakımı gibi tüm işleri kadına bırakmak vs. gibi) görmezden gelebilmektedir. Erkeklerin bu ataerkil toplum yapısının getirmiş olduğu erkek egemenliğini ve gücünü doğru kabul etmesi kadın güçlenmesi açısından risk oluşturmaktadır. Aynı zamanda erkeklere de bu rol ve sorumluluklarla birlikte baskı uygulamaktadır. Erkeklerin cinsiyet eşitliğine dair bilinçlendirilmesi hem kadın güçlenmesi hem de kendileri üzerindeki baskıdan kurtulmalarına yardımcı olabilmekte ve eril tahakküme karşı çıkarak toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak toplumsal dönüşümün önünü açıcı potansiyel taşımaktadır.

Kadınların güçlenmesi, eşitliğin ve güvenliğin sağlanması için toplum temelli çalışmalara ihtiyaç vardır. Özellikle kadına yönelik şiddetin önlenmesinde erkeklerin rolü ve erkek iş birliği önemli bir yer tutmaktadır. Kadına yönelik şiddetle mücadele yöntemlerinde erkeklerle çalışmanın önemini vurgulayan, halkı bilinçlendirmeye

yönelik çeşitli çalışmalar bulunmakla birlikte bu çalışmalara daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır (Körükçü, Öztunalı Kayır ve Kukulu, 2012: 396-413). Kadınların toplumda ikincil konumda olmalarının nedeni olan ataerkil zihniyetin kırılmasında madalyonun diğer yüzü olan erkeklere de bazı rol ve sorumluluklar düşmektedir. Yalnız bu rol ve sorumluluklar “biz de kadınlar için bir şey yapalım.” Söylemi kesinlikle değildir. Bu söylem kabul edilebilir bir söylem olmamakla birlikte, erkeklerin temelde kendileri için bir şey yapmaları ve bu sayede toplumsal alanda kadınların özgürleşmesinden söz edilebilmesi açısından önemlidir. Bu noktada eşitlikçi unsurların yer aldığı erkek eğitimleri büyük öneme sahiptir. Cinsiyet eşitliğini vurgulayarak ataerkil yapının etkisini azaltmayı amaçlayan feminizm, toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların ve hizmetlerin geliştirilmesiyle kadınlar kadar erkeklerin de özgürleşmesine de katkı sunmaktadır (Beydilli, Yıldırım ve Demiröz, 2013: 45-50).

Bu çalışmalardan biri 1982 yılında Atlanta’da, her biri sosyal değişim çalışmalarına katılma geçmişi olan Dick Bathrick, MA, ve Gus Kaufman, Jr., Ph.D. tarafından, misyonu erkekleri kadına yönelik erkek şiddetini sona erdirmeye teşvik etmek amacıyla kurulan Şiddeti Durduran Erkekler (Men Stopping Violence- MSV)) örgütüdür. Şiddeti Durduran Erkekler’in raporlarında kiliselerde, topluluk gruplarında, şirketlerde, üniversitelerde, hastanelerde, sivil örgütlerde ve bölge savcıları, sosyal hizmet uzmanları ve hırpalanmış kadın savunucularının ulusal derneklerinde 1.000.000’den fazla kişiye eğitim verildiği kaydedilmekte ve katılımcıların % 85’inin, eşine kötü davranan tanıdıkları birine uygun tepkiler vermek hakkında daha fazla bilgi birikimi oluştuğunu ve böyle bir duruma şahit olduklarında müdahale etme isteğinin arttığını bildirilmektedir. (<http://www.menstoppingviolence.org>). Bu çıktı ise kadınların güçlenmesi, eşitliğin ve güvenliğin sağlanmasında erkek işbirliğinin önemine vurgu yapmaktadır.

Bir diğer program ise, Güney Afrika’da uygulanan Men as Partners (MAP) Programı’dır. MAP Programı, erkekleri toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti azaltmaya ve cinsel ilişkide erkeklerin yapıcı rolünü teşvik etmeye yönelik hazırlanmış bir programdır. Program, erkeklerin davranışlarını ve erkeklik normlarını dönüştürmek amacıyla uygulanmaktadır. MAP Programı’nın, erkeklerin bilgi, tutum ve

davranışlarında sağladığı değişimini ölçmek amacıyla program öncesi ve program sonrasını kapsayacak şekilde Peacock ve Levack (2004) tarafından araştırma yapılmıştır. Araştırma kadın ve erkek cinsiyet rolleri, HIV/AIDS, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve uygulamalar hakkında bilgi, tutum ve uygulamayla ilgili sorular üreme sağlığı konularını ölçmeye odaklanmıştır. Araştırma çıktıları erkeklerde bilgi, tutum ve davranış değişikliği olduğunu göstermektedir. Örneğin, atölye öncesi erkeklerin yüzde 61'i çekici giyinen kadınların tecavüze uğramak istediği ifadesine katılıyorken çalıştaydan üç ay sonra, yüzde 82'si bu ifadeye katılmamıştır. Atölye öncesi erkeklerin yüzde 54'ü bir ilişkide kararları erkeklerin vermesi gerektiği ifadesine katılmıyorken çalıştaydan üç ay sonra erkeklerin yüzde 75'i bu ifadeye katılmamıştır. (Peacock ve Levack, 2004). Araştırma çıktıları erkeklerle çalışmanın kadın güçlenmesi üzerindeki önemini göstermektedir.

İngiltere'de 1991 yılında faaliyet göstermeye başlayan Aile içi Şiddete Müdahale Projesi (Domestic Violence Intervention- DVIP), kadın ve erkeklerle yönelik hizmetler sağlamakla birlikte aile içi şiddetin önlenmesi amacıyla çalışmalar yürütmektedir. Erkeklerle yapılan çalışmalarda kuruluşun değerlendirmesini Öztürk (2014: 88) şu şekilde belirtmektedir: *“Erkeklerin üçte biri şiddet uygulamayı bırakmış, üçte biri fiziksel şiddet uygulamayı bırakmış ancak duygusal, ekonomik ve cinsel şiddet gibi şiddet türlerinde değişme olmamış ya da bu şiddet türlerinde artma olmuş, diğer üçte birinde ise değişim yaşanmamıştır.”*. Erkeklerle yürütülen çalışmalar, erkeklik çalışmalarının da amacı olan toplumsal değişim ve dönüşümün sağlanmasına katkı sağlayarak, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve dolayısıyla ataerkil toplumlarda kadın güçlenmesinin önünü açmaktadır.

Herkes İçin Ruh Sağlığı Derneği'nin erkeklerle yürütmüş olduğu grup çalışmasından sonra 2019 yılında hazırlamış olduğu Eleştirel Erkeklik Destekleyici Grup Çalışması Raporu sonuçlarına göre, toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesi içerisinde bulunan erkelerin, kendilerinin de tıpkı kadınlar gibi kısıtlandığını görmeleri ve kendilerini gerçekleştirmek için özgürlük mücadelesi vermesi gerekmektedir. Böylelikle erkekler, toplum tarafından idealize edilmiş hegemonik erkeklik tarafından baskı altında olduklarını görecekler ve güçlü bir biçimde örülmüş erkekliğin dönüşümünü hedefleyerek toplumsal cinsiyet savunucusu haline geleceklerdir.

Tüm bu anlatılanlardan hareketle, bu tez çalışmasında kız çocuklarının ve kadınların güçlenmesinde, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında eleştirel erkeklik çalışmalarının etkisi incelenirken yapabilirlik yaklaşımından faydalanılacaktır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin incelenmesinde yapabilirlik yaklaşımı, kadın araştırmalarında önemli bir potansiyele sahiptir. Yapabilirlik yaklaşımı, bireylerin iyilik durumlarını değerlendirirken maddi kaynakların dışında kalan faktörlerin de değerlendirilmesi ile bütüncül bir araştırma imkânı sunmaktadır. Özellikle kadın yoksulluğu oranının yüksek olduğu ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin görüldüğü toplumlarda, bu sorunlara çözümler aranırken işlevsellikler ve yapabilirlikler üzerinde incelemeler artmaktadır. Kadın güçlenmesinin önündeki engeller araştırılırken yapabilirlik yaklaşımından yola çıkarak hazırlanmış olan ve bu yaklaşımın sunmuş olduğu ‘iyi olma hali’ni esas alan listelerin yol göstericiliği kayda değerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOK AMAÇLI TOPLUM MERKEZLERİ

2.1. GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) fikrinin ortaya çıkışı 1930'lu yıllara dayanmaktadır (Semiz, 2009: 40). 1961 yılında Devlet Su İşleri (DSİ) tarafından ilk olarak Fırat Havzası'nda doğal kaynakların için geliştirilmesi "Fırat Havzası İstikşaf Raporu" 1964'te "Aşağı Fırat İstikşaf Raporu" 1966'da hazırlanmıştır. Bu çalışmaların benzeri Dicle Havzası özelinde de yapılarak Aşağı Fırat Havzası ve Dicle Havzası'ndaki çalışmalar birleştirilerek bölgesel temelde 1977 yılında GAP'a dönüştürülmüştür (Özaslan, 2005). İlk olarak DSİ tarafından planlanmış olan GAP, 13 projenin toplamından oluşmuş ve öncelik sulama ve hidroelektrik üretimine verilmiştir. Bu bağlamda Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde 21 baraj ve 17 hidroelektrik santralin inşası öngörülmüştür. Bu projelerin tamamlanması durumunda ise 1.6 milyon hektarın üzerinde arazinin sulanması, yılda 26 milyar kilovatsaatlik elektrik enerjisi üretimi ve 3.8 milyon kişiye istihdam sağlanması planlanmıştır. Bu projelere ek olarak sanayi, ulaşım ve sosyal sektörlere yönelik de projeler gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Ekonomik büyümenin beraberinde getireceği sosyal hizmetlerin de geliştirilmesi zorunlu görülmüştür (Yöneticiler İçin El Kitabı, GAP Master Planı, 1989). Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en kapsamlı ve en maliyetli projesi olan GAP, her ne kadar başta bir mühendislik projesi olarak kurgulanmış olsa da, GAP İdaresi Başkanlığı'nın koordinasyonunda 90'lı yılların ortalarında insanı odağına alan, entegre bölgesel kalkınma yaklaşımı ve sürdürülebilir insani gelişme vizyonu ile günümüze kadar hazırlanan bölgesel kalkınma plan ve programları içerisinde en etkin uygulanan projedir.

1989 yılında hazırlanan Master Plan ile GAP, birçok sektörü (eğitim, sağlık, altyapı, tarım vb.) içinde barındıran bölgesel kalkınma projesi haline gelmiştir. Hazırlanmış olan GAP Master Plan'ı, hayata geçirilecek olan projelerle birlikte ekonomik ve sosyal alanlardaki gelişmeleri, yaratacağı istihdamı, nüfus yoğunluğuna göre kentsel ve kırsal alanlardaki dağılımını tespit etmiştir. Aynı zamanda GAP Master Planı, eğitim ve sağlık hizmetleri, konut ve kentsel altyapı ihtiyaçlarını makro düzeyde

belirlemiş ve yıllara göre finans ihtiyacını saptamıştır. Fırat ve Dicle Havzası ile yukarı Mezopotamya ovalarında yer alan 9 ili (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak) kapsayan GAP, alan ve nüfus büyüklüğü bakımından Türkiye'nin %10,8 civarını oluşturmaktadır (DPT, 1989).

GAP Master Plan'ı çerçevesinde belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmesi için geliştirilen projelerin uygulanması, izleme ve değerlendirilmesinin bir bütün olarak ele alınması amacıyla başlangıçta Devlet Planlama Teşkilatı (DTP) tarafından yürütülen görevler, 6 Kasım 1989 tarih ve 388 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurularak buraya devredilmiştir. 1998 yılında yayınlanan Bakanlar Kurulu kararı ile 2010 yılına kadar GAP'taki tüm yatırımların tamamlanması kararı alınmış ve GAP İdaresi Başkanlığı'na tüm sektörler için belirlenen yatırımların tamamlanması için koordinasyon ve planlama çalışmalarının yapılması görevi verilmiş; bu bağlamda eylem planı oluşturulmuştur. Fakat 2010 yılına gelindiğinde planlanan projelerin tamamlanamaması sebebiyle GAP İdaresi Başkanlığı'nın görev süresi uzatılmıştır.

2011 yılında GAP İdaresi Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı makamı onayı ile mülga Kalkınma Bakanlığı'na bağlı bir kurum olmuştur. 2013 yılına gelindiğinde planlanan çalışmaların çoğunluğunun tamamlanmasına karşın halihazırda devam eden ve bitiminde bölgesel kalkınmaya katkı sağlayacak projelerin devam ettiği görülmüştür (2013 Faaliyet Raporu). Hem yatırımların tamamlanması hem de yatırımlarla birlikte kalkınmanın her bir bileşeni kapsamında ortaya çıkacak potansiyeli kullanarak GAP'ın sürdürülebilirliğini artırmak hedefiyle birlikte GAP Eylem Planı 2014-2018 hazırlanmıştır. GAP İdaresi Başkanlığı, 2018 yılında 703 sayılı KHK'nın 146. maddesi uyarınca Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bağlanması ile birlikte 2023 yılına kadar uzatılmıştır. Çalışmalarda devamlılığın sağlanabilmesi için 2021-2023/GAP Bölge Kalkınma Programı hazırlanmıştır (2021- 2023 Kalkınma Planı).

2010 yılında yapılan "Bölgesel Kalkınmanın Can Suyu: GAP" araştırmasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sosyolojik analizi yapılmış ve bölgesel geri kalmışlığın nedenleri ve çözümleri sıralanmıştır. Bunlar bölgesel dengesizlik, coğrafî,

ekonomik ve fonksiyonel ve toplumsal dengesizlikler olmak üzere üç ana başlık altında toplanmıştır. Bölgesel kalkınma sürecinde GAP'ın yapısal özelliklerinden kaynaklanan engeller bulunmaktadır. Bunlar, kırsal ve kent topluluklarının fark etmeksizin önemli bir kesiminin içe dönüklüğü ve kapalılığı, bölgeye özgü nedenlerle gerçekleşen kırsaldan kente doğru kontrolsüz göç ve üretim ilişkileri ile toplumsal örgütlenmeden kaynaklanan feodal ilişkilerle iç içe geçmiş kurumlara olan bağımlılıktır. Bu engeller bölgenin gelişmesine katkı sunabilecek nitelikli/niteliksiz işgücünü Batı'ya doğru göçe sürüklemekte ve bu nedenle bölgenin insan gücü erozyonuna neden olmaktadır. Bu durum 1950'li yıllardan beri yaşanmakta ve bu duruma Batı'nın kar oranlarının yüksek olması da eklenerek sermaye erozyonuna da sebep olmaktadır. Böylece bölge, yatırım yapılacak yer olmaktan çok tüketim pazarı haline gelmektedir. Sınır bölgeleri olması sebebiyle kaçakçılık da bölge için sermaye kapısı haline gelmiştir. Böylelikle sadece insan kaynağı ve sermaye olumsuz etkilenmemiş aynı zamanda toplumsal değerler zarar görmüştür (Sosyoloji Derneği, 2010: xxix- 9). Bu nedenlerle GAP'tan beklenen iktisadi büyümenin yanı sıra bölgenin tümünü içerek sosyal değişim sağlanarak bölgesel ve ulusal kalkınmanın gerçekleştirilmesi nihai hedefler arasında yer almaktadır.

İstatistiki veriler Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne kalkınma hamlelerinin ulaşmadığını göstermektedir. Ekonomik bakımdan kalkınmamışlık durumu uzun yıllar Türkiye'nin toplumsal, siyasi ve ekonomik gündemini oluşturulan ve farklı isimlerle anılan (güvenlik sorunu, terör gibi) sorunların kökenini oluşturmaktadır. Bu nedenle ekonomi ve enerji açısından önemli çıktıları olsa da GAP, devlet ile bölge halkı arasındaki güvenin tesisidir (Gökçen, 2011). Diğer bir ifadeyle GAP, bölgelerarası eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı amaçlayan bir güven alma projesidir. GAP İdaresi Başkanlığı'nın kadınların kalkınma sürecine entegre olması temel amacıyla uyguladığı ÇATOM Projesi kapsamında yapılan alan araştırmasında katılımcıların kendilerini daha fazla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı hissettiği, devlete bağımlılığının arttığı, farklı kültürler arasındaki iletişimin geliştiği ve seçimlerde oy verme oranının yükseldiği sonuçları GAP'ın bu hedefini doğrular niteliktedir (Şeker, 2011: 271).

GAP, sürdürülebilir insani kalkınma ilkeleri çerçevesinde uygulanmakta ve bu bağlamda beşerî sermayenin geliştirilmesi, kalkınmada eşitlik ve adillik

sağlanmasını önemsemektedir. GAP İdaresi Başkanlığı, katılımcılık ilkesi ile bölge insanının kendileriyle alakalı politikaların oluşturulması aşamasında karar verme sürecine katılmasına imkan sağlamakta, kalkınma sürecine toplumun, yerel yönetimlerin, üniversitelerin, özel sektör kuruluşlarının ve STK'ların etkin katkı ve katılımını amaçlamaktadır. Katılımcılık ilkesi ile toplumun kalkınma çabasını bizzat sahiplenmesi ve örgütlü, demokratik toplumun oluşabilmesinin önü açılmaktadır. Karar verme süreçlerine halkın katılımıyla hizmetlerin etkinliği ve niteliği artmakta ve gerçek ihtiyaçlar karşılanabilmektedir. Kalkınmada eşitlik ilkesi ile hizmet ve yaşam standardının geliştirilmesi, tüm halkın erişebileceği çağdaş bir asgari yaşam standardını sağlayabilecek adil dağılım önemsenmektedir. Toplumun yoksul ve yoksun gruplarının kalkınmaya dahil olması, temel hizmetlere erişim fırsatlarının artması, istihdam olanaklarının artması ve sosyal güvenlik sisteminin kapsamının genişletilmesi gibi sosyal politika alanlarında eşitlik sağlanması GAP'ın temel ilkelerinden biri olmuştur (Saraç, 2006: 132). Bu hedefler doğrultusunda GAP İdaresi Başkanlığı araştırma, planlama ve uygulama süreçlerini içeren sosyal projeler yürütmüş ve yürütmeye devam etmektedir. GAP İdaresi Başkanlığı, Bölge'nin sosyo-ekonomik yapısını anlamak, toplumun sorunlarını, ihtiyaçlarını ve beklentilerini belirlemek üzere 1992-1994 yılları arasında beş temel araştırma yapmıştır.

Bu araştırmalar aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

- GAP Bölgesi Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması
- GAP Bölgesi'nde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırması
- GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması
- GAP Bölgesi Baraj Göl Aynası Altında Kalacak Yörelerde İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması
- GAP Sulama Sistemlerinin İşletme- Bakım ve Yönetimi-Sosyo-Ekonomik Çalışma.

Araştırmanın tamamlanması ile birlikte akademisyenlerin, sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin, DPT ve GAP İdaresi Başkanlığı'ndan uzmanların katılımı ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin insani ve sosyal gelişmesine ivme kazandıracak

alışmalara altlık oluşturmak üzere sosyal eylem planı hazırlanması için alt komisyon kurulmuştur. Bu komisyon, araştırma sonuçları ve arama toplantılarından çıkan nerileri göz önünde bulundurarak 1994 yılında "GAP Sosyal Eylem Planı"nı hazırlamış ve çalışmalarını tamamlamıştır. GAP Sosyal Eylem Planı'nda yer alan amaçlar aşağıda sıralanmıştır;

- Ekonomik büyüme sürecini sosyal gelişme ile destekleyerek kalkınma sürecini hızlandırmak ve dengeli bir kalkınmayı temin etmek,
- GAP Bölgesi'ne yönelik sosyal hizmetlerin etkinliğini ve yaygınlığını artırarak, bu bölge ile diğerk bölgeler arasındaki sosyal gelişmişlik farkını orta vadede en aza indirmek, uzun vadede ise ortadan kaldırmak,
- Teknolojik gelişmelerin toplumsal olarak benimsenebilirliğini sağlayacak yol ve yöntemleri tanımlamak,
- Bölge içindeki farklı sosyal grup ve katmanların kalkınma süreci ile bütünleşmelerini sağlamak,
- Kalkınma sürecinde ortaya çıkabilecek olumsuz etkileri en aza indirmek,
- Kalkınma çabalarında, planlama aşamasından uygulama ve izleme ve değerlendirme aşamalarına kadar halkın etkin katkı ve katılımını sağlama yolunda uygun yöntemleri belirlemek ve hayata geçirerek sürdürülebilir bir kalkınmanın koşullarını yaratmak,
- Planı ve uygulayıcılara ışık tutacak strateji ve politika seçenekleri üretmeyi amaçlamaktadır.

GAP Sosyal Eylem Planı çerçevesinde; temel hizmetlere erişim, insan-toprak ilişkileri, cinsiyete dayalı eşişsizlik, yerleşim ve istihdam gibi insani ve sosyal gelişmenin sağlanması katkı sunacak projeler uygulanmakta ve sürdürülebilir, katılımcı, eşişliki ve adil bir sosyal gelişme sağlanması amaçlanmaktadır.

GAP İdaresi Başkanlığı, "GAP Bölgesi'nde Kadının Statüsünün Yükseltilmesi ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu" raporu çıktılarına göre kadın istihdamını ve kadın girişimciliğini artırmak, kadının güçlenmesi aşamasında yer almak, toplumsal cinsiyet eşişliğinin sağlanması yolunda programlar yürüterek eşişliğin sağlanması katkıda bulunmak, kadını kalkınmada aktör haline getirmek ve katılımcı toplum kalkınması

temelli tekrarlanabilir modeller” oluşturmaya sağlamak üzere ÇATOM Projesi’ni başlatmış ve 9 GAP ilinde yaygınlaştırılmasını sağlamıştır. ÇATOM’ların kuruluğu, amaçları ve yürütölen program ve projeleri detaylandırılacaktır.

2.2. ÇOK AMAÇLI TOPLUM MERKEZLERİ

GAP İdaresi Başkanlığı tarafından 1992-1994 yılları arasında yürütölen beş temel araştırmalardan biri olan “GAP Bölgesi’nde Kadının Statüsünün Yükseltilmesi ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu” raporunun çıktılarına dayanan ve bu beş araştırma raporunun çıktılarını temel alınarak hazırlanmış olan GAP Sosyal Eylem Planı ile birlikte ÇATOM’lar kurulmaya başlamıştır. Pilot uygulama UNICEF’in desteği, GAP İdaresi Başkanlığı ve Şanlıurfa Valiliği’nin iş birliği ile kent uygulaması Şanlıurfa’nın bir gecekondu mahallesi olan Yakubiye’de ve kırsal uygulaması yine Şanlıurfa’ya bağlı Sağlık Köyü’nde 1995 yılının Kasım ayında başlamıştır (1997 Faaliyet Raporu).

Kasım 1995’te başlayan ÇATOM pilot uygulamasına yönelik alan araştırmasında örneklem bazında sosyoekonomik bir araştırma yapılarak Yakubiye Mahallesi ve Sağlık Köyü’ndeki hanelerin ve bu hanelerde yaşıyan kadınların demografik özellikleri, temel sorunları, ihtiyaçları, tutumları, eğilimleri ve beklentileri saptanmıştır. Yapılan araştırma ile okuma- yazma, temel sağlık, anne-çocuk sağlığı, meslek edindirme kursları, aile planlaması ve danışmanlık hizmetleri ilk faaliyetler arasında yer almıştır. Pilot uygulama çocuk gelişimi konusunda farkındalık kazanılması, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması ve kadınların gelir elde etmesine yönelik kurslara ilginin fazla olması ve akabinde kadın kooperatifinin kurulması gibi çıktılar sunmuştur (Fazlıoğlu ve Tuğrul, 1999: 586-588). Yakubiye Mahallesi ve Sağlık Köyü’nde pilot uygulaması gerçekleştirilen ÇATOM’lar faaliyet bazlı değerlendirildiğinde başarılı çıktılar verdiği için Güneydoğu Anadolu Bölgesi kapsamındaki diğer illere de yaygınlaştırmaya başlanmıştır.

ÇATOM’ların bölgede yaygınlaştırmaya başlanmasıyla birlikte toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması yönünde çeşitli eğitimler ve kampanyalar yürütölmüştür. Eğitim çalışmaları gerek ÇATOM personeline yönelik gerekse de hedef kitleye yönelik olmuştur. Bu eğitim çalışmaları, geleneksel toplumdan ve kadın-

erkek ilişkilerinden kaynaklanan sorunların çözümüne yönelik mekanizmaların geliştirilmesi ve toplum tarafından bu mekanizmalara erişilebilirliğin artırılması, kadınların ekonomik faaliyetlerinde finansman, üretim ve pazarlama döngüsüne yönelik çözüm odaklı fikirlerin üretilmesi ve kadın girişimciliği ile istihdamının geliştirilmesine yönelik stratejilerin oluşturulması ve toplum farkındalığının artırılması, toplum lideri konumundaki imam ve muhtarların toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki duyarlılıklarının artırılarak çevrelerini etkilemelerinin sağlanması konularını kapsamıştır. Aynı zamanda ÇATOM'lar kız çocuklarının eğitime erişimini desteklemek amacıyla “Baba Beni Okula Gönder” gibi kampanyalara destek vererek dezavantajlı kitleye erişimi kolaylaştırmıştır. 2008 yılına gelindiğinde ise ÇATOM'lar Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı çerçevesinde de başarılı görülmüş ve sayılarının artırılması desteklenmiştir. Eylem Planı'nda toplumsal cinsiyet temelli yaklaşımların kalkınma stratejilerine giderek entegre edilmesi, doğal kaynakların kullanımı ve doğanın kullanımına ilişkin farkındalık oluşturma, kadınlara yönelik gelir getirici veya gelir artırıcı programlar kapsamında ÇATOM projesi iyi uygulama örneği olarak gösterilmiştir (Başbakanlık, 2008).

ÇATOM'lar topluma dayalı ve katılımcılığı temel ilke olarak benimseyerek dezavantajlı mahallelerde, ilçe ve merkezi köylerde faaliyet yürüten merkezlerdir. ÇATOM'ların kurulduğu bu yerleşim alanlarında toplum üyeleri genellikle asgari ücretin altında, güvencesiz ve geçici işlerde çalışmaktadır. Aile ekonomisine katkıda bulunmak için bu yerleşim alanlarının çoğunluğunda çocuk işçiliği de yaygın olarak görülmektedir. Gelir dağılımında yaşanan eşitsizlikler sosyal dışlanma riskini artıran önemli faktörler arasında yer almaktadır. Sosyal dışlanma riskinde olanlarsa, özellikle tarım sektörü ile geçici ve sigortası olmayan alanlarda çalışanlar, eğitim seviyesi düşük olanlar, kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelli bireylerdir (DPT, 2006). Aynı zamanda yoksulluk sadece gelir ve fiziki kaynakların yetersizliğinden kaynaklanmamakta; toplumsal mahrumiyet, güçsüzlük ve kaynakların adil dağılmamasından meydana gelmektedir (Farrell ve Aherne, 2003). Temel ihtiyaçlara erişim, sosyal sigorta gibi başlıca ihtiyaçların karşılanması aşamasında kadınlar, toplumun geri kalanına göre daha olumsuz şartlar altındadır (Öztürk ve Çetin, 2009). Yapılan araştırmaların da gösterdiği gibi yoksulluktan ve sosyal dışlanmadan etkilenenler daha çok kadınlar

olmaktadır. Bu sebeple de kadınların sosyal ve ekonomik durumlarını iyileştirici projeler ÇATOM'lar aracılığı ile yapılmakta ve toplumsal refahın sağlanması amaçlanmaktadır.

ÇATOM'larda amaç;

- “Kadınların sorunlarının farkına varmalarına, tanımlamalarına ve çözümü için inisiyatif kullanabilmelerine fırsat yaratmak;
- Kadınların kamusal alana daha fazla katılımlarını ve kamusal hizmetlerden daha fazla yararlanmalarını sağlamak,
- Kadın istihdamını ve kadın girişimciliğini artırmak; kadını güçlendirerek fırsat eşitliğinin sağlanmasına katkıda bulunmak/cinsiyet dengeli kalkınma sürecini başlatmak ve bu yolla yerel koşullara uygun, katılımcı toplum kalkınması temelli tekrarlanabilir model/modeller geliştirmektir.” (Fazlıoğlu, 2007).

Yukarıda sayılan amaçlar çerçevesinde esnek modüler programın yürütüldüğü ÇATOM'ların genel amacı şu şekilde açıklanmaktadır: “Kadının statüsünü yükseltmek, cinsiyet dengeli bir kalkınma sürecini başlatmak, sürdürülebilir insani gelişmeye katkı sağlamak ve bu amaçlar doğrultusunda uygun, tekrarlanabilir model ya da modeller geliştirmek”. Bu temel amaçlar yönünden ÇATOM'da nelerin yapıldığını Sakar (2008) aşağıdaki şekilde sıralamaktadır;

- ““Kadının görünmezliği” görünür hale getirilmektedir (1985 BM Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Konferansı kararları). Hatta kadınlar ve genç kızlar, ÇATOM program ve projeleri dolayısıyla makul ölçülerde kayırmakta ve bu alanda “olumlu ayrımcılık” yapılmaktadır.
- Devletin temel ödevleri arasında yer alan temel sağlık ve eğitim hizmetlerinin, yine kamu kuruluşlarının yardımıyla daha etkin ve yaygın olarak yerine getirilmesine destek sağlanmaktadır.
- ÇATOM'lar etrafında, toplumun desteğe en fazla muhtaç halk kesimleri ile devlet ve gönüllü sivil toplum kuruluşları arasında sağlıklı bir diyalog ortamı geliştirilmekte; insanı merkez alan, barışçı, demokratik toplumun temelleri güçlendirilmektedir.

- ÇATOM’lar tabandan kaynaklanan girişimler ve yerel desteklerle kurulmakta, yöre/bölge kökenli öğrenmeye açık, girişimci kadın ve genç kızlar tarafından yönetilmektedir. ÇATOM’lar, bir anlamda GAP Bölgesi için geleceğin kadın kalkınma uzmanlarını yetiştiren birer okul niteliğindedir.”

ÇATOM’ların temel ilkesi “Kadınlara ne yapacaklarını değil, hangi koşullarda neler yapılabileceğini göstermektir. Çeşitli alternatifler içinden seçimi yapacak olan veya yeni seçenekleri ortaya koyacak olan kadınların kendisidir.” biçiminde tanımlanmaktadır.

2022 yılı itibariyle 9 GAP ilinde toplam 48 merkez ile hizmet veren ÇATOM’ların konumlandığı yerler ve sayıları aşağıda Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo-1: 2020 yılı itibariyle GAP illerinde toplam ÇATOM Sayısı

İller	Kuruluş Yeri	Adet
Adıyaman	Fatih Mahallesi, Gerger ve Gölbaşı İlçesi	3
Batman	Petrolkent, Yavuzselim ve Yeşiltepe Mahalleleri ve Sason	4
Diyarbakır	Huzurevleri, 5 Nisan, Ziya Gökalp ve Fatihpaşa Mahalleleri ile Silvan, Çermik ve Ergani İlçeleri	7
Gaziantep	Şahinbey İlçesi (Merkez) ve Nurdağı İlçesi	2
Kilis	İslambey ve Ekrem Çetin Mahalleleri ile Azez	3
Mardin	Meydanbaşı, Medrese-Gül, İstasyon mahalleleri; Dargeçit, Kızıltepe, Midyat, Nusaybin, Mazıdağı, Savur ve Ömerli İlçeleri	10
Siirt	Merkez, Şirvan ve Kurtalan İlçeleri, Kurtalan-Kayabağlar Beldesi	4
Şanlıurfa	Bağlarbaşı Mahallesi, Parmaksızlar Konutu, Bozova, Siverek, Suruç, Birecik, Hilvan, Ceylanpınar ve Viranşehir İlçeleri	9
Şırnak	Merkez, Cizre, Beytüşşebap, İdil, Silopi ve Uludere İlçeleri	6
Toplam		48

Kaynak: <http://yayin.gap.gov.tr/pdf-view/web/index.php?Dosya=c333d72e43>

Yukarıdaki tabloda da belirtildiği üzere GAP İdaresi Başkanlığı tarafından 1995-2020 yılları arasında 9 ilde 48 ÇATOM açılmış ve faaliyetler yürütülmüştür. İlk ÇATOM faaliyetlerinin olumlu çıktıları neticesinde Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ÇATOM modeli yaygınlaştırılmıştır. Sonraki bölümlerde ÇATOM’un hedefleri, yönetim ve yaklaşımı ve yürütülen program ve projeler tartışılacaktır.

2.2.1. ÇATOM Programları

2020 ÇATOM faaliyet raporuna göre Kasım 1995 yılından itibaren kurulmaya başlanan 47+1 (Azez ÇATOM) adet ÇATOM'da günümüze kadar yürütülen düzenli programlar aracılığıyla toplam 530.395 kişi; diğer etkinlik ve hizmetler aracılığıyla 1.093.681 kişi olmak üzere 1.624.076 kişiye ulaşılmıştır. Her yıl çoğunluğu genç kız ve kadın olmak üzere ortalama 20 binden fazla katılımcı ÇATOM programlarına katılmakta; 50-60 bin aralığındaki kişi ÇATOM'lar aracılığıyla düzenlenen etkinlik ve hizmetlerden yararlanmaktadır. 2020 yılına bakılacak olursa düzenli programlar aracılığıyla, 24.854 kişi, diğer etkinlik ve hizmetler aracılığıyla 10.800 kişiye ulaşılmıştır (GAP 2020 Faaliyet Raporu).

ÇATOM'da, eğitim, sağlık, gelir getirici ve istihdam sağlayıcı programlar, okul öncesi eğitim programları, çocuk okuma odası, sosyal destek programları, sosyal sorumluluk programları ve sosyal/kültürel etkinlikler olmak üzere 8 ana program bulunmaktadır. Bu programlara ÇATOM'larda kadınların özel alanlarından çıkarak kamusal alana girmelerini sağlayan araçlar da denilebilir. Başka bir deyişle ÇATOM kursları amaç değil araç konumundadır. Aynı zamanda ÇATOM'larda yürütülen bu programlar mahalle halkının ihtiyaçları dikkate alınarak, katılımcıların kararı ile belirlenmektedir (Fazlıoğlu, 2003). ÇATOM'larda uygulanan ana programlar aşağıdaki şekildedir (Yörük, 2016; 39-41):

1.Eğitim Programları: Okuma-yazma, medeni hukuk ve yasal haklar, ev ekonomisi ve beslenme, anne eğitimi, bilgisayar, öğrenci destek programları vb. gibi faaliyetlerle genç kızların ve kadınların bilgi seviyeleri ve farkındalıkları artırılmaya çalışılmaktadır.

2.Sağlık Programları: Temel sağlık, kişisel hijyen ve çevre temizliği gibi konularında farkındalık oluşturma ve bilinçlendirme çalışmaları yapılmaktadır.

3.Gelir Getirici ve Kadın İstihdamını/Girişimciliğini Destekleyici Programlar:

i) Meslek edindirici ve gelir getirici konularda bilgi ve beceri geliştirmeye dair eğitim programları düzenlenmektedir. Merkezlerin ihtiyaçlarına göre belirlenmektedir.

Kurslara katılan genç kızlar ve kadınlar kendi ihtiyaçlarını karşılarken belli bir ücret karşılığı yakın çevrelerinin de ihtiyaçlarını karşılayarak gelir elde etmektedirler.

ii) Kadın girişimciliğinin desteklemesine dair olarak girişimcilik eğitimi, mikro finansman/kredi desteği sağlanmasına aracı olunması, bireysel rehberlik hizmetleri hem kamu hem özel kurumlar aracılığı ile gerçekleştirilmektedir.

iii) Pazarlama-satışa yönelik etkinlikler: ÇATOM'da üretilen ürünlerin elektronik ortamda tanıtımı ve pazarlanmasına yönelik bir ürün kataloğu hazırlanmış ve bu ürünler belli sitelerde (Trendyol vb.) tüketicilerle buluşturulmuştur. Aynı zamanda sergi ve fuarlara katılım sağlanmaktadır.

4.Okul Öncesi Eğitim Programları: 4-6 yaş grubuna yönelik eğitim programlarını kapsamaktadır. Bu yaş aralığında çocuğu bulunan ve kurslara devam eden ya da okul öncesi eğitime ihtiyacı olan ve herhangi bir eğitim kurumuna gitmeyen çocuklar hedef kitleyi oluşturmaktadır. Okul öncesi öğretmenin eşliğinde çocukların, çocuk oyun odasında geçirdikleri zaman boyunca bilgi ve becerilerini geliştirecek oyunlar oynayarak ve hikâyeler dinleyerek bilişsel ve duygusal becerilerinin gelişmesine katkıda bulunmak ve annenin de merkezdeki eğitim programlarına katılımını sağlamaktır.

5.Çocuk Okuma Odaları: 4-6 ve 7-14 yaş grubu çocuklara yönelik olarak grup, okul öncesi ve açık kapı programlarını içermektedir. Buradaki amaç çocukların okul derslerine yardımcı olacak gerekli kursların verilmesi ve çocuklar için ders çalışabilecekleri uygun ortamı oluşturmaktır.

6.Sosyal Destek Programları: Katılımcıların kamusal hizmetlere doğrudan erişimleri ve kamusal haklarının farkında olmaları amaçlanmaktadır.

7.Sosyal Sorumluluk Programları: Eğitime destek kampanyaları, saha çalışmaları, sürdürülebilir çevre çalışmaları, sağlık taraması vb. toplum yararına yönelik gerçekleştirilen gönüllü çalışmalardır.

8.Kültürel-Sosyal Etkinlikler: Seminer, sergi, etkileşim toplantıları, sinema ve tiyatro, önemli gün kutlama, tiyatro gösterisi, gezi ve piknik vb. etkinliklerin gerçekleştirilerek katılımcıların sosyal alanlarda gelişimleri desteklenmektedir.

2.2.2. ÇATOM'larda Yürütülen Projeler

ÇATOM'larda belirli hedef gruplara yönelik belirli faaliyetler rutin olarak yürütülmekle birlikte çeşitli paydaş kurumlarla dönemsel iş birlikleri çerçevesinde belirlenen sürelerde çeşitli proje ve programlar da uygulanmaktadır. Çeşitli paydaşlarla kız çocuklarının ve kadınların güçlenmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması konularında hayata geçirilen program ve projeler aşağıdaki gibidir;

Tablo- 2: GAP İdaresi tarafından ÇATOM'larda Yürütülen Program ve Projeler

Proje/Program	Proje/Program Paydaşları	Uygulama Yılı	Amacı	Ulaşılan Kişi Sayısı	Faaliyetler
GAP- ÇATOM Burs Projesi	GAP İdaresi Başkanlığı Özel Sektör Kuruluşları	2001-2022	Kız çocuklarının eğitimini destekleyerek temel hizmetlere erişimini artırmak, Kız çocuklarını eğitim sürecine dahil etmek ve bu eğitim hayatlarının sürdürülmesini sağlamak, Okur-yazar kadın oranının yükseltilmesini sağlamak, Kadınların yaşam kalitesinin iyileşmesini sağlamaktır.	11.000	Her yıl düzenli olarak eğitim sisteminin içinde bulunan dezavantajlı kız çocuklarına yönelik Eylül- Haziran aylarında olmak üzere nakit destek sunulması.
Toplumsal Cinsiyet Temelli Toplum Liderlerine Yönelik Eğitim Programı	GAP İdaresi Başkanlığı UNDP	2006	Toplumda toplumsal cinsiyet rolleri ve kadının toplumsal hayata katılımı konusunda duyarlılık artırmaktır.	222 Erkek (Muhtar ve İmamlar)	Toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimlerinin verilmesi.
Güneydoğu Anadolu'da Kadının Güçlendirilmesi Yenilikler Projesi	GAP İdaresi Başkanlığı Avrupa Birliği	2008-2017	Güneydoğu Anadolu'da yenilikçi üretim ve pazarlamayla ilgili stratejiler yoluyla kadınların sosyo-ekonomik alanlarda güçlenmelerinin sağlanması ve kadınların işgücüne dahilîyetini sağlamak, ürünlerin marka değerinin oluşturulması ve yeni pazarlama fırsatlarının oluşturulmasıdır.	3700 Kadın 391 Erkek	Bölge'de yaşayan kadınların iş yönetimi ve girişimcilik becerilerinin artırılması, Güçlü pazarlama bağlantılarının kurulması ile Bölge'de yaşayan kadınların istihdam ve gelir getirici faaliyetlere erişim olanaklarının artırılması, Toplumsal cinsiyet eşitliği, iletişim, kooperatifçilik gibi farklı konuları eğitimlerin verilmesi, Bölgesel hazır giyim markası "ARGANDE" vasıtasıyla üretime dahil olan kadınların elde ettikleri gelirin artırılması ve kamu-özel sektör iş birliğinin güçlü bir örneğinin uygulamaya konulmasıdır.
Kadın ve Kadın Sivil Toplum Kuruluşlarının Güçlendirilmesi Projesi	GAP İdaresi Başkanlığı Avrupa Birliği	2010-2013	Kadınların ve STK'ların kapasitelerini geliştirmek ve farkındalık yaratarak kamu hizmetlerine erişimin kolaylaştırılmasıyla kaynakların	2520 Kadın	Yerel idarelerin, kamu kurum ve kuruluşlarının ve kâr amacı gütmeyen kuruluşların insan kaynakları sermayesini iyileştirerek "Cinsiyet Duyarlı Yaklaşım"ın ilgili bölgelerde geliştirilmesi,

			aktif kullanılması ve bu hizmetlerin talepler neticesinde artırılmasıdır.	753 Erkek	Kadın sivil toplum kuruluşlarının teknik ve organizasyonel kapasitelerinin artırılması, Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölge'lerinde kadın kuruluşlarının artırılması, Kadın sivil toplum kuruluşlarının arasında iletişim artırarak işbirliklerinin geliştirilmesi, Yerel Eşitlik Eylem Planları'nın oluşturulması, Kadın STK'lar, kamu kuruluşları, yerel idareler arasında iletişim ve işbirliğinin geliştirilmesidir.
GAP Bölgesi'nde Halk Sağlığı Okur Yazarlığı Projesi	GAP İdaresi Başkanlığı Harran Üniversitesi	2014-2016	Okuma- yazma oranının yükseltilmesi yoluyla hastalık ve erken ölümleri önleme bilgisinin yaygınlaşmasını amaçlamaktadır.	450 Kadın 700 Kız Çocukları 285 Erkek	Sağlık okur-yazarlığı modülü geliştirilmesi, Modülün GAP Bölgesi illerine yaygınlaştırılması, Modülün uygulanmasıdır.
Kadının Güçlenmesi Yoluyla Türkiye'de Suriyeli ve Ev Sahibi Topluluklar Arasında Sosyal Uyum Projesi	GAP İdaresi Başkanlığı UNDP	2016- 2021	ÇATOM'larda ve Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri'ne bağlı çalışmalar yürüten Aile Destek Merkezleri (ADEM), belediye ve sivil toplum kuruluşlarına bağlı kadınlara yönelik faaliyet gösteren toplum merkezlerinin üretim atölyelerinin güçlendirilerek üretim yapması ve bu ürünlerin sürdürülebilir pazara erişiminin sağlanması amaçlanmıştır. Sosyal uyum eğitimleri, teknik geziler, tiyatro, sinema, spor, atölye çalışmaları gibi yollarla sosyal uyuma katkı yapacak faaliyetler desteklenmektedir. ÇATOM'ların, yerel yönetimlerin, Suriyeliler tarafından kurulmuş organizasyonların, Suriyeli ve Türkler arasındaki sosyal uyumun sağlanması amacıyla gerçekleştirileceği faaliyetler değerlendirilmektedir. Yaşlılara yönelik hizmet sunumu yapacak aktif yaşam merkezi Kilis ilinde ve engelli çocukların eğitime erişimi konusu Şanlıurfa ilinde pilot uygulaması yapılması amaçlanmaktadır.	2800 Kadın 785 Çocuk 450 Yaşlı Birey	Suriyeli ve Türkiyeli kadınlarının sosyo-ekonomik kapasitesinin artırılması, Suriyeli ve Türkiyeliler arasında sosyal uyum ve entegrasyonun sağlanması, Sosyal bakım ve destek hizmetlerine ilişkin pilot uygulamanın yapılmasıdır.
Çocuk Ergenlerin Güçlendirilmesi Çalışma Planı	GAP İdaresi Başkanlığı UNICEF Türkiye Kalkınma Vakfı	2016- 2022	Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin ve artan bu nüfusla birlikte ev sahibi toplumunun uyum içerisinde yaşaması, Düşük sosyoekonomik şartlarda yaşayan ve erken çocukluk hizmetinden faydalanamayan okul öncesi dönemdeki çocukların gelişimini ve öğrenme becerisini desteklemek, Okul öncesi hizmetlerden hiç faydalanmamış Türk ve Suriyeli çocukların gelişimsel alanlardaki becerilerini desteklemek ve ilköğretime hazırbulunuşluklarını artırmak,	85000Kadın 137000Çocuk Erkekler 225.000	Erken Çocuk Eğitimi Programı Türk ve Suriyeli Çocuklara Yönelik Yaz Anaokulu Programı Aile Katılımının Sağlanması ve Baba Eğitimi/Mektupları Programı

			Ebeveynlerin çocuk bakımı ve çocuk gelişim aşamalarını öğrenmelerini, psikolojik açıdan sağlıklı bir aile ortamı oluşturmalarını, çocukları ile kaliteli zaman geçirmelerini sağlamak ve anne-baba veya bakımverenlere yönelik çocuk bakımında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, Türk ve Geçici Koruma Statüsüne sahip Suriyeli çocuk ve gençlerin uyum içinde birlikte yaşayacakları bir ortam oluşturulmasına katkı sunmak, çocuk ve gençlerin toplumdaki risk ve kaynaklara erişim farkındalıklarını artırmak, 0-25 yaş arasındaki Türk ve Geçici Koruma Statüsüne sahip Suriyeli çocuk ve gençlerin her türlü risk, şiddet, ihmal, istismar ve sömürüden korumasını hedeflemektedir.	7300 Yaşlı Birey	Sosyal Uyum Programı Çocuk Koruma Programı Güçlenme Programı
Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklerin Önlenmesi BM Ortak Programı	GAP İdaresi Başkanlığı UNICEF Anne Çocuk Eğitim Vakfı	2019-2021	Çocuk yaşta, erken ve zorla evliliklerin önlenmesine yönelik toplum temelli çalışmaların yapılması hedeflenmektedir. Aynı zamanda çocuk yaşta, erken ve zorla evliliklerin önlenmesi konusunda toplumdaki olumsuz normları değiştirebilmek amaçlar kapsamındadır.	3233 Kadın 586 Erkek 428 Kız Çocuğu 221 Oğlan Çocuğu	Anne- Baba Seminerleri Anne-Baba ve Kız- Oğlan Çocukları İle Rol Model Buluşmaları Kız Çocukları için Güçlenme-Oğlan Çocukları için Farkındalık Artırma Atölyeleri Hayat Dolu Buluşmalar Programı Anne Destek Programı

Tablo-2’de GAP İdaresi Başkanlığı tarafından ÇATOM’larda yürütülmüş/yürütülen proje ve programların içeriği sunulmuştur. Tablo hazırlanırken tez çalışmasının sorusu olan oğlan çocuklarının ve/veya erkeklerin hedef grubun içinde yer almasına ve/veya kız çocuklarının ve kadınların güçlenmesi amacıyla yürütülmüş/yürütülmekte olan proje ve programlara odaklanılmıştır. Bu proje ve programlar dışında ÇATOM’larda yürütülen farklı projeler de yer almaktadır.²

Bahse konu projeler Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin değişen ihtiyaç ve dinamiklerine bağlı olarak GAP İdaresi Başkanlığı tarafından şekillendirilmekte birlikte teknik destek ve fon bulma süreçlerinde GAP İdaresi Başkanlığı aktif rol üstlenmektedir. Projelerin ve programların uygulama yerleri öncelikle GAP İdaresi Başkanlığı’na bağlı merkezler olmakta fakat bölgedeki ihtiyaca ve hedef grubun yaşadığı yerlere göre iş birlikleri neticesinde diğer kamu kurumları da olabilmektedir. Gerek ÇATOM’larda gerekse de ÇATOM’ların koordinesinde diğer kamu kurumlarında yürütülen tüm program ve projeler birbirini destekler nitelikte ve kapsayıcı olup karşılıklı yönlendirmeler yapılarak bölgede yaşayan çocuk, ergen ve kadınların iyi oluşu ve yararı için imkânlar etkin ve verimli kullanılmaktadır.

Program ve projeler özellikle kırsal alanlarda ve alt sosyo-ekonomik düzeydeki yerleşim yerlerinde yürütülmektedir. ÇATOM bulunmayan köy ve ilçelerde çalışmalar mobil devam etmiştir. Eğitimin desteklenmesi yönündeki program ve projelerde kadın kursiyerlerden okuma parçalarını eşleri ile birlikte, o haftanın kursuna gelmeden önce okumaları, eşlerinin onları okurken takip etmesi ve eşlerinin kendileri için destekçi olmaları istenmektedir. Buradaki amaç okuma parçalarını okurken erkeklerin de konulara hâkim olması ve bilinçlenmeleri olduğu da söylenebilir. Eğitim modüllerinde aile içi şiddet, çocuk istismarları, çocuk yaşta, erken ve zorla evliliklerle ilgili okuma parçaları da bulunmakta ve bu konularda yasal zorunluluklarda anlatılmaktadır. Dolaylı yollardan da olsa erkekler de programa dâhil edilmektedir.

Erkeklerle yönelik çalışmaların içeriklerini genel başlıklarla kadına yönelik şiddet, çocuk yaşta evliliklerin riskleri ve sonuçları, kız çocuklarının eğitiminin önemi,

² ÇATOM’larda yürütülen diğer projelerin ayrıntılarına <http://www.gap.gov.tr/insani-ve-sosyal-gelisme-projeleri-sayfa-91.html> adresinden erişilebilmektedir.

çocuk yaşta evliliklerin önlenmesinde babanın rolü, toplumsal cinsiyet eşitliği konuları kapsamaktadır. Aynı zamanda erkeklere yönelik eğitimlerde toplumdaki normları değiştirebilmek için o toplumun içinden gelen ve bu konuda olumlu anlamda örnek olabilecek rol modellerle katılımcılar buluşturulmuştur. Toplumun erkek bireylere dayattığı ideal erkekliği içeren hegemonik erkeklik veya seyirci/işbirlikçi erkeklik gibi farklı erkeklik biçimlerinin altında ezilen erkek bireylerin kendilerine yüklenen rol ve sorumluluklarına da eleştirel gözle bakabilmeleri amaçlanmıştır. Oğlan çocukları ile yapılan çalışmaların içeriğine toplumsal cinsiyet eşitliği, çocuk hakları, eğitimin önemi gibi konular dâhil edilmiştir.

1995-1997 yılları arasında pilot çalışması tamamlanan, 1998 yılından itibaren tüm Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerine yaygınlaştırılan ÇATOM'ların işleyişi ve buralarda yürütülen program ve projeler hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. İzleyen bölümde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin toplumsal cinsiyet eşitsizliği bakımından Türkiye'nin son sıralarında yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda ÇATOM'ların erkeklere yönelik çalışmalarının toplumsal cinsiyet eşitliğine katkısı ve bu eşitlik neticesinde kız çocuklarının ve kadınların güçlenmesine etkileri tartışılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASININ YÖNTEMİ

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmada, ÇATOM'lardaki program ve projelere katılan erkeklerin, kadınların ve kız çocuklarının güçlenmesine olan etkisi üzerine bir değerlendirme yapılması planlanmaktadır. Çalışmanın örneklemi kapsamında eşleri, oğulları, babaları ve oğlan kardeşleri ÇATOM çalışmalarına katılan kadınların ve kız çocuklarının bu çalışmalar sonucunda eş, oğul, baba veya erkek kardeşlerinin davranış ve tutum değişiklikleri olup olmadığı ve bu değişimler sayesinde kadınların ve kız çocuklarının sosyal ve ekonomik yönden güçlenmelerine etkisi olup olmadığı sorgulanmıştır.

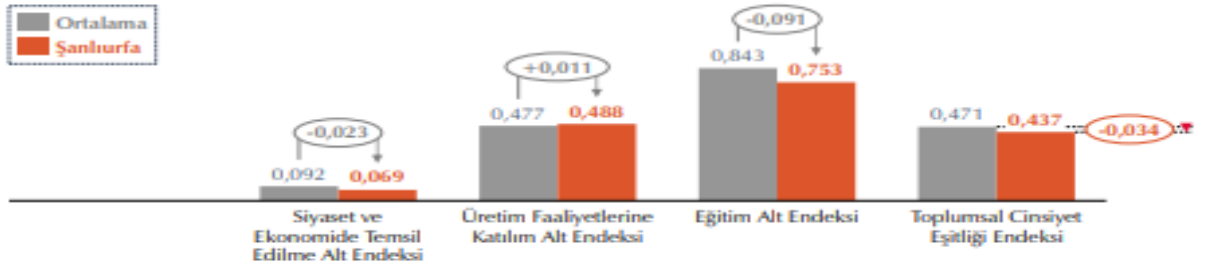
Yukarıda ayrıntılı bir şekilde ele alındığı gibi ÇATOM'lar hem kendi plan ve programlarındaki gündemleri hem de dâhil oldukları uluslararası projeler ve ulusal STK'lar ile yürüttükleri iş birlikleri bağlamında çok çeşitlilikte ve sayıda faaliyetlerin parçasıdır. Bu faaliyetlerin her birini incelemek bu tez çalışmasının sınırlarını aşacağından, oğlan çocukları ve erkeklerle yapılan çalışmalara daha çok Şanlıurfa ve Kilis illerinde yoğunlaşıldığı için bu iki ilde yürütülen, oğlan çocukları ve erkeklerin katılımını içeren ve doğrudan toplumsal cinsiyet eşitliğine odaklanan projelere katılmış kişilerin aileleri çalışmaya dâhil edilmiştir. Şanlıurfa ve Kilis illerinin bir diğer seçilme sebebi ise Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) tarafından hazırlanan “81 İlde Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi” raporudur. Bu rapor, Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinde toplumsal cinsiyet eşitliğine dair veri sunmaktadır. GAP Sosyal Eylem Planı amaçlarından olan bölgeler arası gelişmişlik farkının en aza indirilmesi, kadınların kalkınma süreçlerine katılması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, kaynak ve fırsatlara erişimde eşitlik ilkeleri ile gerçekleştirilmektedir. Araştırmanın yapılacağı Şanlıurfa ve Kilis illerinin toplumsal cinsiyet karnesi aşağıdaki gibidir:

Tablo-3: 2020 Şanlıurfa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi, TEPAV

Şanlıurfa	Genel Sıralama (81 il)	70
	Genel Değer Tam eşitsizlik = 0,000 Tam eşitlik = 1,000	0,437

Coğrafi bölge	Nüfus, toplam	Nüfus, erkek	Nüfus, kadın	GSYH	Kişi Başı GSYH	Gelir grubu
---------------	---------------	--------------	--------------	------	----------------	-------------

Güneydoğu Anadolu	2 milyon	1 milyon	1 milyon	6 milyar 899 bin \$	3 bin 431 \$	Orta-Düşük
-------------------	----------	----------	----------	---------------------	--------------	------------

Alt Endeks	Gösterge	Düzye	Ortalama	Şanlıurfa
Siyaset ve Ekonomide Temsil Edilme	Belediye meclisi üyelerinin cinsiyetlerine göre dağılımı	Kadın	10,4%	6,8%
		Kadın/Erkek	12,0%	7,4%
	Siyasi partilerin ilçe başkanlarının cinsiyetlerine göre dağılımı	Kadın	2,8%	3,8%
		Kadın/Erkek	3,1%	4,0%
	TOBB'a bağlı oda ve borsalarda başkan, meclis başkanı, genel sekreter, yönetim kurulu üyeleri, meclis üyeleri ve meslek komitesi üyelerinin cinsiyetlerine göre dağılımının ortalaması	Kadın	3,3%	4,6%
		Kadın/Erkek	3,5%	4,8%
Üretim Faaliyetlerine Katılım	Cinsiyetlere göre sendikalaşma oranı	Kadın	9,8%	5,4%
		Kadın/Erkek	56,6%	28,5%
	Şirketlerin imza yetkilerinin cinsiyetlerine göre dağılımı	Kadın	7,7%	6,0%
		Kadın/Erkek	8,4%	6,4%
	Cinsiyetlerine göre çalışan nüfusun oranı	Kadın	11,3%	6,0%
		Kadın/Erkek	38,8%	33,6%
Eğitim	Cinsiyetlerine göre yönetici pozisyonunda çalışma oranları	Kadın	1,0%	0,6%
		Kadın/Erkek	72,4%	67,0%
	Benzer işler için cinsiyetler arası ücret eşitliği	Kadın	23,6%	39,6%
		Kadın/Erkek	38,8%	68,9%
	Cinsiyete göre okuryazarlık oranı	Kadın	91,5%	85,1%
		Kadın/Erkek	94,5%	88,0%
	Cinsiyete göre en az lise mezuniyet oranı	Kadın	27,0%	14,9%
		Kadın/Erkek	62,3%	48,0%
	Cinsiyete göre en az üniversite mezuniyet oranı	Kadın	13,5%	8,2%
		Kadın/Erkek	68,0%	54,3%

* “Her bir göstergede toplumsal cinsiyet eşitliği açısından en iyi performansa sahip il koyu yeşil ile gölgelendirilirken, gölge rengi koyu yeşilden açık yeşile, açık yeşilden

sarıya doğru açıldıkça, o il, ilgili göstergede toplumsal cinsiyet eşitliği açısından diğer illere kıyasla daha zayıf bir performans sergilemeye başlamaktadır” (TEPAV).

81 İlde Türkiye’nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi Raporu (2020: 147)’na göre Şanlıurfa 81 il içerisinde 70nci sırada bulunmaktadır. Şanlıurfa’da toplam nüfusun yarısını kadınlar oluşturmaktadır. Rapor, dört alt endeksten oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla, siyaset ve ekonomide temsil edilme, üretim faaliyetlerine katılma, eğitim durumu ve toplumsal cinsiyet alt endeksleridir. Şanlıurfa, siyaset ve ekonomide temsil edilme alt endeksine göre Türkiye ortalamasının -0,023 fark ile altında bulunmaktadır. Üretim faaliyetlerine katılım alt endeksinde ise +0,011 fark ile Türkiye ortalamasının üzerindedir. Eğitim endeksinde -0,091 fark ile Türkiye ortalamasının altındadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinde ise -0,034 fark ile yine Türkiye ortalamasının altında bulunmaktadır. Rapora göre Şanlıurfa, dört alt endeksin üçünde Türkiye ortalamasının altındadır.

81 İlde Türkiye’nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi Raporu (2020) verilerine göre Şanlıurfa ili için aşağıdaki veriler de sunulmuştur;

Cinsiyetlere göre sendikalaşma oranı arasındaki fark açısından 81 ilin ortalaması %56,6’dır. Bu ortalamanın altında kalan 81 il içerisinde cinsiyetlere göre sendikalaşma farkında Şanlıurfa en yüksek çıkan iller arasında olmuştur (TEPAV, 2020: 38).

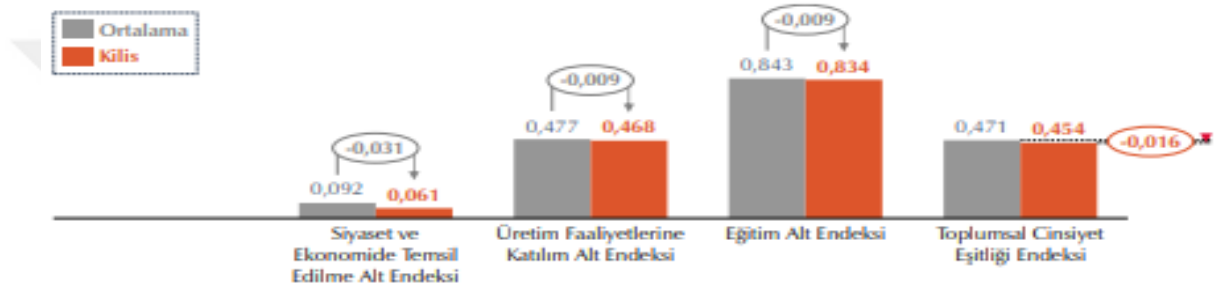
Cinsiyetlere göre okuryazarlık oranları arasındaki farklar bakıldığında Türkiye ortalamasının %94,5 olduğu görülmektedir ki bu ortalama tam eşitliğe en yakın konumdadır. Şanlıurfa’da kadın- erkek arasındaki okuryazarlık oranına bakıldığında kadınlarda okuryazarlık oranının yüzde 85,1; erkeklerde yüzde 96,7 düzeyindedir. Bu durumda Şanlıurfa, kadın ve erkek rasyosunda %88’lik payla cinsiyetler arası okuryazarlık farkının en yüksek olduğu il olmaktadır (TEPAV, 2020: 48). Benzer şekilde Şanlıurfa, nüfus oranına göre kadın konukevi kapasitesinin en az olduğu üç il arasında yer almaktadır (TEPAV, 2020: 54).

Kilis ilinin toplumsal cinsiyet eşitliği karnesi ise aşağıdaki gibidir:

Tablo-4: 2020 Kilis Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi, TEPAV

Kilis	Genel Sıralama	54
	(81 il)	
	Genel Değer	0,454
	Tam eşitsizlik = 0,000	
	Tam eşitlik = 1,000	

Coğrafi bölge	Nüfus, toplam	Nüfus, erkek	Nüfus, kadın	GSYH	Kişi Başı GSYH	Gelir grubu
Güneydoğu Anadolu	143 bin	73 bin	70 bin	738 milyon \$	5 bin 296 \$	Orta-Yüksek

Alt Endeks	Gösterge	Düzye	Ortalama	Kilis
Siyaset ve Ekonomide Temsil Edilme	Belediye meclisi üyelerinin cinsiyetlerine göre dağılımı	Kadın	10,4%	3,4%
		Kadın/Erkek	12,0%	3,6%
	Siyasi partilerin ilçe başkanlarının cinsiyetlerine göre dağılımı	Kadın	2,8%	0,0%
		Kadın/Erkek	3,1%	0,0%
	TOBB'a bağlı oda ve borsalarda başkan, meclis başkanı, genel sekreter, yönetim kurulu üyeleri, meclis üyeleri ve meslek komitesi üyelerinin cinsiyetlerine göre dağılımının ortalaması	Kadın	3,3%	0,4%
		Kadın/Erkek	3,5%	0,4%
Üretim Faaliyetlerine Katılım	Cinsiyetlere göre sendikalaşma oranı	Kadın	9,8%	7,3%
		Kadın/Erkek	56,6%	61,1%
	Şirketlerin imza yetkilerinin cinsiyetlerine göre dağılımı	Kadın	7,7%	5,6%
		Kadın/Erkek	8,4%	6,0%
	Cinsiyetlerine göre çalışan nüfusun oranı	Kadın	11,3%	11,9%
		Kadın/Erkek	38,8%	46,9%
Eğitim	Cinsiyetlerine göre yönetici pozisyonunda çalışma oranları	Kadın	1,0%	0,5%
		Kadın/Erkek	72,4%	61,4%
	Benzer işler için cinsiyetler arası ücret eşitliği	Kadın	23,6%	12,2%
		Kadın/Erkek	38,8%	25,4%
	Cinsiyete göre okuryazarlık oranı	Kadın	91,5%	92,2%
		Kadın/Erkek	94,5%	95,5%
Eğitim	Cinsiyete göre en az lise mezuniyet oranı	Kadın	27,0%	23,0%
		Kadın/Erkek	62,3%	60,2%
	Cinsiyete göre en az üniversite mezuniyet oranı	Kadın	13,5%	11,7%
		Kadın/Erkek	68,0%	61,1%

* “Her bir göstergede toplumsal cinsiyet eşitliği açısından en iyi performansa sahip il koyu yeşil ile gölgelendirilirken, gölge rengi koyu yeşilden açık yeşile, açık yeşilden sarıya doğru açıldıkça, o il, ilgili göstergede toplumsal cinsiyet eşitliği açısından diğer illere kıyasla daha zayıf bir performans sergilemeye başlamaktadır” (TEPAV).

81 İlde Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi Raporu (2020: 147)'na göre Kilis 81 il içerisinde 54ncü sırada bulunmaktadır. Kilis'te toplam nüfusun yaklaşık %49'unu kadınlar oluşturmaktadır. Kilis, siyaset ve ekonomide temsil edilme alt endeksine göre Türkiye ortalamasının -0,031 fark ile altında bulunmaktadır. Üretim faaliyetlerine katılım alt endeksinde -0,009 fark ile Türkiye ortalamasının altındadır. Eğitim endeksinde ise yine -0,009 fark ile Türkiye ortalamasının altındadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinde ise -0,016 fark ile yine Türkiye ortalamasının altında bulunmaktadır. Rapora göre Kilis, dört alt endeksin hepsinde Türkiye ortalamasının altında bulunmaktadır.

81 İlde Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi Raporu (2020) verilerine göre Kilis ili için bir başka veri ise kadınların belediye meclisindeki temsil oranıdır. Genel ortalamanın altında kalan Kilis, kadınların belediye meclisindeki temsil oranında Türkiye'de 80nci sırada bulunmaktadır.

Günümüzde kadınların sosyal ve ekonomik güçlenmesinde erkeklere yönelik çalışma yürütmenin önemini vurgulamıştık. Bu bağlamda erkeklere yönelik çalışmalar konusunda çok sektörlü ve çok aktörlü çalışmalar yürüten ÇATOM program ve projelerinin kadın güçlenmesi bağlamındaki etkisinin tartışılması da önemlidir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sosyal ve kozmopolitik yapısı ve son on yıl içerisinde aldığı göçle geçici koruma statüsündeki nüfusun fazlalığı göz önüne alındığında bu tez çalışmasının kadın güçlenmesi konusunda erkeklerle çalışmanın önemini ortaya koyarak politika geliştirme süreçlerine katkı yapabileceği düşünülmektedir.

Araştırma, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanan nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilecektir (Yıldırım ve Şimşek, 2008 :39). Nitel araştırmalarda öncelikli amaç bireylerin bakış açılarını yansıtabilmek ve bu amaçla da bireylerin neyi anlamlı ve önemli gördüklerini saptayabilmektir. Araştırmacı nitel araştırmalarda bireylerin hayatlarını nasıl anlamlandıklarıyla ve bakış açılarıyla ilgilenir (Özden ve Saban, 2019). Belirli programlara katılan

erkeklerin, kadınların ve kız çocuklarının güçlenmesine olan etkisi kendi bağlamı içerisinde ele alınacak ve görüşülecek olan araştırma grubuna dâhil olan bireylerin onlara yükledikleri anlamlar açısından yorumlanacaktır. Böylelikle nitel yöntemle tasarlanmış olan araştırmada varsayım olarak belirlenen konular hakkında derin bir kavrayışa varma çabası güdecektir.

3.2. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Araştırmanın evrenini GAP İdaresi Başkanlığı tarafından uygulanmış olan ÇATOM program ve projelerine katılmış olan erkeklerin eşleri ve kız çocukları oluşturmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 1995 yılından itibaren açılmaya başlanmış olup halen Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki 9 ilde 47 ÇATOM hizmet sunumuna devam etmektedir. ÇATOM projesinin merkezinde, kadınların güçlenmesi yatmaktadır ve ÇATOM'lar, kadınların güçlenme sürecine destek sağlayan önemli mekanizmalar olarak tanımlanmaktadır. Buna ek olarak, GAP İdaresi Başkanlığı tarafından "kadınların güçlenmesi suretiyle kadınlar için fırsat eşitliğine katkıda bulunmak" "GAP'ın en önemli hedefi" olarak tanımlanmaktadır (31.10.2021 tarihinde <https://www.gapcatom.org/> adresinden alındı.). Kadınların ve kız çocuklarının güçlenmesi aşamasında erkeklere yönelik çalışmanın önemli bir yerde konumlandığı ve erkeklerin eğitim seviyeleri arttıkça toplumsal cinsiyet eşitliğine olumlu etkileri olduğu (Onaran ve diğerleri, 1998) bilinmektedir. Bu bağlamda tezin araştırma evrenini ÇATOM program ve projelerine katılan erkeklerin eşleri ve kız çocukları oluşturmaktadır.

Araştırmanın planlanması aşamasında katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılarak Güneydoğu Anadolu Bölge'sinde bulunan ÇATOM'larda eğitimlere katılmış erkeklerin eşleri ve kız çocukları olarak planlanmıştır. ÇATOM'larda erkeklere yönelik eğitimlerin içeriğini aile içi iletişim, çocuk istismarları, çocuk yaşta, erken ve zorla evliliklerin riskleri ve sonuçları, çocuk yaşta evliliklerin önlenmesinde anne ve babanın rolü, kız çocuklarının eğitiminin önemi, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadına yönelik şiddet ve ilgili yasalar oluşturmaktadır. Oğlan çocuklarına yönelik eğitimlerin içeriği ise çocuk hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, çocuk yaşta evliliklerin sonuçları, ilgili yasalar, acil

durumda güvenlik planı yapma, hayır diyebilme, eğitimin önemi, çevredeki kaynaklar ve destek alınabilecek kuruluşlardır. Araştırma sorularının hazırlanması aşamasında bu eğitim başlıkları incelenmiştir. İncelemeler neticesinde oğlan çocuklarının anneleri ve kız kardeşleriyle; erkeklerin ise eşleriyle görüşme soruları hazırlanmıştır.

Saha araştırmasına başlamadan önce ÇATOM verileri incelenmiş ve bu eğitimleri gerçekleştiren eğitimcilerle görüşmeler sağlanmıştır. Araştırma yapılacak olan illerde bu programları gerçekleştiren eğitimciler aracılığıyla katılımcılara ulaşılmıştır. ÇATOM verileri incelenirken eğitim programının tümüne katılan erkeklerin eşleri, oğlan çocuklarının anneleri ve kız kardeşleri araştırma kapsamına dâhil edilmiştir.

Saha araştırmasının sınırlılıkları ise özellikle eğitim programlarına katılan Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeli erkeklerin bulundukları illerden başka illere taşınmaları veya menşei ülkelerine kalıcı olarak dönüş yapmaları olmuştur. Araştırma yapılan illerin sınır iller olması, bu sınırlılıkta önemli bir yere sahip olmuştur. Diğer bir sınırlılık ise görüşme yapılan Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeli kadınların, Türkçe'ye tam hâkim olamamalarıdır. Görüşmelere katılan kadınların tamamının Türkiye'ye göç ettikten sonra Halk Eğitim Merkezi, Belediye veya STK'lar tarafından gerçekleştirilen Türkçe kurslarına katıldığı ve belirli bir düzeyde Türkçe bildiği fark edilmiştir. Karşılaşılan bu durumda tercüman desteği alınarak çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Diğer bir sınırlılık ise programlara katılan oğlan çocuklarının kız kardeşlerinin 15 yaşından küçük olmaları nedeniyle görüşme yapılamaması veya kız kardeşlerinin üniversite eğitimi nedeniyle il dışında bulunmalarıdır.

3.3. VERİ TOPLAMA YÖNTEMİ VE VERİLERİN ANALİZİ

Nitel araştırmada en çok kullanılan yöntem olan derinlemesine görüşme tekniği bu araştırmada kullanılmıştır. Derinlemesine görüşme, araştırma katılımcılarıyla birebir ve yüz yüze görüşülerek, katılımcılara araştırmanın konusu dâhilinde açık uçlu sorular yöneltilerek ayrıntılı cevaplar alınmasına imkân sunan bir veri toplama tekniğidir (Tekin, 2006: 101). Nussbaum Yapabilirlik Listesi başlıkları hakkında katılımcıların bakış açılarına, yaşantılarına, ilgilerine, deneyimlerine, eğilimlerine, düşüncelerine, algılarına, duygularına, tutum ve alışkanlıklarına dair derinlemesine,

detaylı ve çok boyutlu nitel bilgi edinilmesi amaçlanmıştır. Birebir görüşmelerle ÇATOM'larda Nussbaum Yapabilirlik Listesi'nde yer alan başlıklarla ilgili olarak belirlenmiş standartlaştırılmış soruların yanı sıra açık uçlu sorularla da desteklenmiş görüşme soruları, derinlemesine bilgi edinmek için kullanılmıştır. Görüşme süreçlerinin, gözlem ve yazılı dokümanlardan elde edilen verilerle desteklenmesi amacıyla görüşmeler kayıt cihazı aracılığıyla kaydedilmiş daha sonra, kayıtların deşifre edilmesiyle ilgili kilit sözcüklerle ayrı olarak değerlendirilerek araştırmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini arttırmıştır.

Bir sonraki aşamada ise nitel verilerin çözümlenmesi için betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz yöntemi, araştırma öncesinde belirlenen temaların, veri toplama teknikleri ile elde edilmiş “verilerin özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür” (Özdemir, 2010). Bu analiz türü ile birebir görüşmelerde bireylerin görüşlerini etkin bir biçimde yansıtabilmek amacıyla doğrudan alıntılara yer verilerek, bulgular okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış olarak sunulmuştur.

Görüşmeler esnasında alınan ses kayıtları ve araştırma sahasına ilişkin alan notlarının yazıya aktarılmasıyla 35 sayfa alan notu elde edilmiştir. Nitel araştırma yönteminin doğasına bağlı kalınarak bütün görüşmeler (Briggs, 1986) ve deşifreler tamamlandıktan sonra verilerin analizi sürecine başlanmıştır. Görüşmelerin analiz sürecinde araştırmanın nihai amacı ile uyumlu olacak şekilde metin içeriğinde geçen kimi kelime ve kavramların kodlanmasına dayalı bilgisayar destekli bir nitel veri analizi (CASQA- Computer Aided Qualitative Data Analysis) programı olan MAXQDA 2020 yazılım programından yararlanılmıştır. Araştırmada ses kaydı alınarak yapılan görüşmeler sonrasında, hem de deşifre işlemleri tamamlandıktan sonra yapılan okumalar sonunda 30 görüşmenin tematik analiz kodlaması yapılmıştır. Araştırmacı, bu sayede kodlamaların beklenen temalara ve sonuçlara yönelik oluşmasından hareketle kategorilerin, alt kategorilerin, temaların ve alt temaların oluşmasını amaçlamıştır. Kodlar oluşturulurken erkeklerle yürütülen çalışmaların kadının güçlenmesindeki etkisine bakabilmek için Martha Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi'nden faydalanılmıştır. Böylece söz konusu bu kodların düzenlenmesi sonucunda 1 ana tema, 2 tema, 9 alt tema ve 18 kategori oluşturulmuştur. Programların

değerlendirmesinde ortaya çıkan tema ve alt temalar Şekil 1’de görülmektedir. Kodların ve temaların oluşturulması sonrası alan raporu yazılmıştır.

Görüşmeler, Şanlıurfa ve Kilis illerinde hem Türk hem de Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli kadın ve kız çocuklarıyla yapılmıştır. Toplumsal ve kültürel yapıların farklı olması gibi etkenlerin varlığı göz önüne alınmış ve bu durumun araştırma sonuçlarını etkileyebilme olasılığından dolayı raporlama sürecinde ayrı değerlendirmeler yapılmıştır. Sonuç ve öneriler kısmına gelindiğinde ise farklı bir ülke vatandaşları ile uzun süre bir arada aynı il sınırlarını paylaşan bireyler için de erkeklere yönelik çalışmanın önemi de göz önünde bulundurularak kadın ve kız çocuklarının güçlenmesinde nasıl bir program hazırlanabilir sorusu tartışılmıştır.

3.4. ETİK HUSUSLAR

Saha çalışmasına başlamadan önce görüşme yapılacak katılımcılara ulaşabilmek amacıyla ÇATOM’ların ilgili programlarına katılan katılımcıların verileri taranmıştır. Programlar gerçekleştirilirken, GAP İdaresi Başkanlığı tarafından katılımcılardan, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) kapsamında alınan onaylarının mevcut olduğu bilgisi alınmıştır. GAP İdaresi Başkanlığı’ndan saha araştırmanın yapılabilmesi ve bu bilgilere ulaşılabilmesi için resmi izin alınmıştır.

Kız çocuklarıyla yapılan görüşmelere, babası ve/veya oğlan kardeşi programa katılmış çocuklar katılmış ve alt yaş sınırı 15 olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında oğlan çocuklarının anneleri ve kız kardeşleriyle ayrı ayrı görüşmeler yapılacağı için aile içindeki konumlarına göre iki farklı görüşme formu hazırlanmıştır. Bunlara ek olarak programlara katılan erkeklerin eşleriyle de görüşmeler yapılacağı için ayrı bir bireysel görüşme formu hazırlanmıştır. Bu görüşme formu hazırlanırken soru içeriklerinde sözel, fiziksel şiddet ile düşük yapma, istenmeyen gebelik, kürtaj ve olası cinsel şiddet deneyimleri ele alındığı için katılımcıların anonimliğini ve paylaşımlarının gizliliğini koruma ilkeleri temel alınmıştır. Tüm izinler ve formlar hazırlandıktan sonra İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu’ndan onay alınmıştır. Sonraki adımı ÇATOM’ların verilerinde bulunan iletişim numaraları ve bu programları yürüten eğitimciler aracılığıyla bu kişilerle iletişime geçilmesi ve araştırmaya katılmaya davet edilmesi izlemiştir.

Görüşme yapılan katılımcıların verdikleri bilgiler, ses kayıt cihazı kullanılarak depolanmış ve her gün bu ses kayıtları mp3/mp4 formatında harici hard diskte düzenli olarak yedeklenmiştir. Derinlemesine görüşmelerde alınan ses kayıtlarının deşifreleri görüşmelerin gerçekleştiği günlerde yapılmıştır. Ses kayıt ve deşifrelerin güvenli bir şekilde saklanması için harici bellek kullanılmıştır.

Araştırma sürecinde yapılmış olan görüşmeler sonucunda ses kayıtlarının deşifresinde ham verideki katılımcıların isim/pozisyon ve çalıştıkları kurumlar kodlanarak, sonrasında tek tek silinerek anonimleştirilmiştir. Tez çalışması kapsamında toplanan kişisel veriler, KVKK özel hayatın gizliliği ilkesine uygun olarak toplanıp muhafaza edilmiş, işlenmiş ve mevzuata uygun olarak aktarımı yapılmıştır. Kişisel verilerin gizliliği ilkesi doğrultusunda üçüncü kişilerle bilgiler paylaşılmamıştır, sadece tez çalışması kapsamında analiz amaçlı anonim olarak paylaşımı yapılmıştır. Tez çalışması savunulduktan sonra tüm görüşme kayıt ve deşifreleri tez yazarı tarafından imha edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RAPORLAMA, ANALİZ VE BULGULAR

4.1. ARAŞTIRMA KATILIMCILARININ SOSYO-DEMOGRAFİK BİLGİLERİ

Araştırma kapsamında Şanlıurfa ve Kilis illerinde ÇATOM'larda program ve projelere katılan oğlan çocuklarının anneleri ve kız kardeşleriyle; programlara katılan erkeklerin ise eşleri ile bireysel görüşme yapılmıştır. Araştırma kapsamında Kilis'te 22, Şanlıurfa'da 8 kişi olmak üzere toplam 30 kişiyle görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan katılımcılar 15- 62 yaş aralığındadır. Her bir görüşme ortalama 30 dakika sürmüştür. Araştırmaya katılan kadınların ve kız çocuklarının yaş, ikamet ili, uyruk, eğitim düzeyi, çalışma durumu, ikamet süresi (geçici koruma altındaki Suriyeli katılımcılar için) ve ÇATOM'larda programa katılan aile üyesiyle yakınlığı Tablo-5'te gösterilmiştir.

Tablo-5: Araştırma Katılımcılarının Sosyo-Demografik Bilgileri

Katılımcılar	İkamet İli	Yaş	Uyruk	Eğitim Düzeyi	Çalışma Durumu	İkamet Süresi (Geçici Koruma Statüsü-İkamet)	Programa Katılan Aile Üyesi
Katılımcı-1	Kilis	62	Suriye	Okuma-Yazma Bilmiyor	Çalışmıyor	10 yıl	Oğlan Torunu
Katılımcı-2	Kilis	31	Suriye	İlkokul	Çalışmıyor	10 yıl	Oğlu
Katılımcı-3	Kilis	45	Türkiye	Ön lisans	Çalışıyor	-	Oğlu
Katılımcı-4	Kilis	46	Türkiye	Ön lisans	Çalışmıyor	-	Oğlu
Katılımcı-5	Kilis	41	Türkiye	Ön lisans	Çalışıyor	-	Oğlu
Katılımcı-6	Kilis	38	Türkiye	İlkokul	Çalışmıyor	-	Oğlu
Katılımcı-7	Kilis	34	Türkiye	Ön lisans	Çalışıyor	-	Oğlu
Katılımcı-8	Kilis	42	Türkiye	Ön lisans	Çalışıyor	-	Oğlu
Katılımcı-9	Kilis	35	Türkiye	İlkokul	Çalışmıyor	-	Oğlu
Katılımcı-10	Kilis	42	Suriye	İlkokul	Çalışmıyor	10 yıl	Oğlu
Katılımcı-11	Şanlıurfa	36	Türkiye	İlkokul	Çalışıyor	-	Oğlu
Katılımcı-12	Şanlıurfa	45	Türkiye	İlkokul	Çalışmıyor	-	Oğlu
Katılımcı-13	Şanlıurfa	43	Türkiye	İlkokul	Çalışmıyor	-	Oğlu
Katılımcı-14	Şanlıurfa	52	Suriye	Ön lisans	Çalışmıyor	9 yıl	Oğlu
Katılımcı-15	Şanlıurfa	35	Türkiye	İlkokul	Çalışıyor	-	Oğlu
Katılımcı-16	Kilis	41	Türkiye	Ön lisans	Çalışıyor	-	Eşi
Katılımcı-17	Kilis	39	Türkiye	Ön lisans	Çalışıyor	-	Eşi
Katılımcı-18	Kilis	27	Türkiye	Lise	Çalışmıyor	-	Eşi
Katılımcı-19	Kilis	39	Suriye	İlkokul	Çalışmıyor	8 yıl	Eşi
Katılımcı-20	Kilis	38	Türkiye	Lise	Çalışmıyor	-	Eşi
Katılımcı-21	Kilis	38	Türkiye	Lise	Çalışmıyor	-	Eşi
Katılımcı-22	Kilis	35	Türkiye	Lisans	Çalışmıyor	-	Eşi
Katılımcı-23	Kilis	38	Türkiye	Ön lisans	Çalışmıyor	-	Eşi

Katılımcı-24	Kilis	34	Türkiye	Lise	Çalışmıyor	-	Eşi
Katılımcı-25	Kilis	29	Türkiye	Lisans	Çalışmıyor	-	Eşi
Katılımcı-26	Şanlıurfa	42	Suriye	İlkokul	Çalışmıyor	9 yıl	Eşi
Katılımcı-27	Şanlıurfa	38	Suriye	İlkokul	Çalışmıyor	9 yıl	Eşi
Katılımcı-28	Şanlıurfa	42	Suriye	Lise	Çalışmıyor	9 yıl	Eşi
Katılımcı-29	Kilis	16	Suriye	Lise (devam ediyor)	-	10 yıl	Oğlan Kardeşi
Katılımcı-30	Kilis	15	Suriye	Lise (devam ediyor)	-	11 yıl	Oğlan Kardeşi

Tablo 5'e göre erkeklerin eşleriyle görüşmelerde Şanlıurfa'da 3, Kilis'te 10 kadına; oğlan çocuklarının anneleriyle görüşmelerde Şanlıurfa'da 5, Kilis'te 10 kadına; oğlan çocuklarının kız kardeşleriyle görüşmeler de ise Kilis'te 2 kız çocuğuna ulaşılmıştır.

2022 yılı itibariyle, Şanlıurfa'nın toplam nüfusunun %14,92'sini, Kilis'in ise toplam nüfusunun %38,25'ni Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeler oluşturmaktadır (www.goc.gov.tr). Her iki ilde de bu sayılar yüksek olmakla birlikte toplumsal yaşama uyum, kültürel farklılıklar göze çarpmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sosyal ve kozmopolitik yapısı ve son on yıl içerisinde aldığı göçle geçici koruma statüsündeki nüfusun fazlalığı göz önüne alındığında ÇATOM'larda düzenlenen çalışmaların hedef kitleleri arasında gittikçe artan sayıda Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeli yer aldığından Suriyeli katılımcılar ile de görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda görüşülen 30 kişi içinde 10 tanesini (Şanlıurfa'da 4, Kilis'te 6) Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeli kadınlar oluşturmaktadır.

Yukarıda Tablo-5'te de görülebileceği üzere, Kilis'te yapılan saha çalışmasında görüşülen katılımcılardan 10 tanesi Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerdir. Bunlardan 1'i kadın okuma-yazma bilmemekte, 5 kadın ilkokul, 3 kadın lise, ve 1 kadın da ön lisans mezunudur. Türkiyeli 20 görüşmeciden ise 6'sı ilkokul, 4'ü lise, 8'i ön lisans ve 2 tanesi de lisans mezunudur. Türkiyeli görüşmecilerin eğitimde kalma sürelerinin Suriyeli katılımcılara göre fazla olması dikkat çekicidir.

Kilis'te yapılan saha çalışmasında görüşülen katılımcılardan 6 kadın sigortalı bir işte çalışmaktadır ve bunların hepsi Türkiyelidir. Kilis'te görüşülen 14 kadın ise

herhangi bir işte çalışmamaktadır. Şanlıurfa’da yapılan saha çalışmasında görüşülen katılımcılardan ise yine Türkiyeli 2 kadın sigortalı bir işte çalışırken diğer 6 kadın herhangi bir işte çalışmamaktadır. Görüşülen kadınların toplamına bakıldığında 8 kadın sigortalı bir işte çalışırken 20 kadın herhangi bir işte çalışmamaktadır. Buna ek olarak belirtmek gerekirse, Türkiye uyruklu kadınların yarısına yakını bir ücretli işte çalışmakta iken, Suriye uyrukluların hiçbiri çalışmamaktadırlar.

4.2. VERİLERİN ANALİZİ VE BULGULAR

Yukarıda tez verilerinin toplanması ve analiz yönetiminin ele alındığı 3.3. numaralı başlık altında da değinildiği gibi, bu tez çalışmasının vaka analizinde ÇATOM’larda verilen ve erkekler ile oğlan çocuklarının katıldığı aile içi iletişim, çocuk istismarları, çocuk yaşta, erken ve zorla evliliklerin riskleri ve sonuçları, çocuk yaşta evliliklerin önlenmesinde anne ve babanın rolü, kız çocuklarının eğitiminin önemi, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadına yönelik şiddet ve ilgili yasalar gibi konuları içeren programlar sonucunda yine bu erkek ve oğlan çocuklarının eşleri, kız kardeşleri veya çocukları olan kadın ve kız çocuklarının ne derece güçlendikleri irdelenmiştir. Bu bağlamda kadın ve kız çocuklarının güçlenmesi ana teması MAXQDA yazılım programı aracılığıyla yapabilirlik listesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı temelinde sorgulanmıştır. Tüm görüşme dökümleri bu temalara denk gelecek ifadelerin kodlanması ile bilgisayar temelli nitel analize tabi tutulmuştur. Yapabilirlik alanında derlenen temalar; duygular, yaşam, bedensel sağlık, bedensel bütünlük, algılama- hayal etme düşünme, mensubiyet-yakın ilişki, muhakeme-pratik akıl şeklinde 7 alt tema olmuştur. Bu 7 alt temaya ise aşağıda ayrıntılılarıyla ele alınacağı üzere 14 kategori üzerinden ulaşılmıştır. Toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı temasına ise farklı erkeklikler ile rol ve sorumlulukları başlıklarında 2 alt tema ile ulaşılmıştır. Bu 2 temaya ise 4 kategori ile ulaşılmıştır.

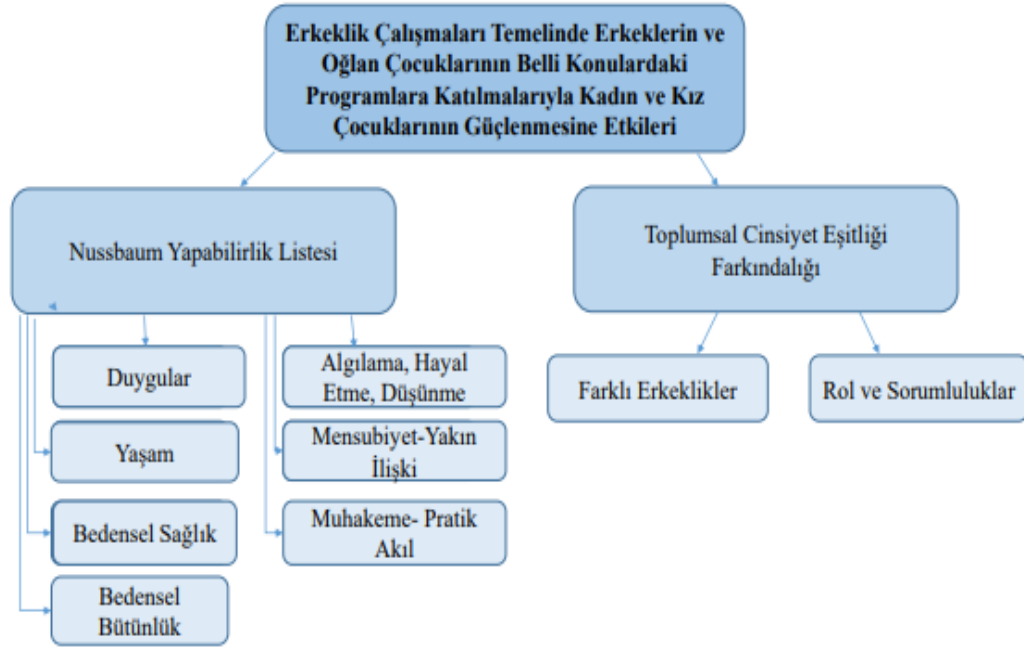
Görüşme soruları oluşturulurken de Nussbaum’un yapabilirlik listesi dikkate alınmıştır. Erkeklerle ve oğlan çocuklarına yönelik eğitimlerin içeriği incelenmiş ve bu eğitim içeriklerinin yapabilirlik listesindeki ilgili başlık ile bağlantısı kurulmuştur. Nussbaum Yapabilirlik Listesi teması bu alt başlıklardan faydalanılarak oluşturulmuştur. Nussbaum, yapabilirlik listesini 10 başlık altında sıralamaktadır

(Nussbaum, 2000). Bu başlıklardan ‘Oyun’, “Kişinin Çevresi Üzerindeki Kontrolü” ve ‘Diğer Canlılarla ve Doğayla İlişki’, bahse konu eğitim içerikleriyle ilişkilendirilemediği için alt temalara dâhil edilmemiştir.

Eğitim içerikleri incelendiğinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Farkındalığı temasının sıklıkla geçtiği görülmüştür. Bu bağlamda görüşme soruları hazırlanırken kadın ve kız çocuklarının güçlenmesi konusunda toplumsal normların ne ölçüde etki ettiğine yönelik de sorular eklenmiştir. Toplumsal normlar nedeniyle oluşan toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının önündeki engellerin bu eğitimler aracılığıyla ne derecede önlendiğini görebilmek için 2 alt tema oluşturulmuştur. Erkeklik çalışmalarında Connell’in kavramlaştırmasıyla oluşturduğu ‘Erkeklik Hiyerarşisi’nde bulunan hegemonik erkeklik ve suç ortağı/işbirlikçi erkeklikten (pro)feminizme doğru yönelim olduğu ve böylece toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını içeren alt temalar oluşturulmuştur.

Araştırmanın analizi sonucu oluşan ana tema, temalar ve alt temalar Şekil-1’de gösterilmektedir.

Şekil-1: Erkeklik Çalışmaları Temelinde Erkeklerin ve Oğlan Çocuklarının Belli Konulardaki Programlara Katılmalarıyla Kadın ve Kız Çocuklarının Güçlenmesine Etkileri Ana Tema Haritası

4.2.1. Martha Nussbaum Yapabilirlik Listesi'ne Dair Analizler

Araştırma kapsamında kız çocuklarının ve kadınların güçlenmesinde, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında erkeklere yönelik çalışmalar incelenirken yapabilirlik yaklaşımından faydalanılmıştır. Yapabilirlik yaklaşımı, bireylerin iyilik durumlarını değerlendirmekte ve maddi kaynakların dışında kalan faktörlerin de değerlendirilmesi ile bütüncül bir araştırma imkânı sunmaktadır. Görüşme soruları hazırlanırken kadın güçlenmesinin önündeki engeller, yapabilirlik yaklaşımından yola çıkarak hazırlanmış ve bu yaklaşımın sunmuş olduğu “iyi olma hali”ni esas alan yapabilirlik listesinin yol göstericiliği olmuştur.

Raporlama için faydalanılan yazılım programı ile elde edilen kodlar ve temalar sonrasında etkileşimli kod matrisi verisine ulaşılmıştır. Toplam 445 kod oluşturulmuş ve bu kodların 307’si yapabilirlik listesi temaları ile ilişkilendirilmiştir. Analiz aşamasının bir sonraki adımı olan alt kodların istatistiğine bakılmış ve yapabilirlik listesinin 7 başlığı üzerinden yüzdelik oranlar alınmıştır. Alt kodların istatistiğe göre yapabilirlik listesinden duygular %23,59, muhakeme- pratik akıl %20,2, algılama, hayal etme, düşünme %15,3, yaşam %13,4, bedensel bütünlük %13, bedensel sağlık %10,4 ve mensubiyet- yakın ilişki %4,2 oranında kodlanmıştır. Görüşme formlarına (Ek-1,2,3) bakıldığında bir sorunun birden fazla yapabilirlik başlığını kapsadığı

görülmektedir. Bu nedenle etkileşimli kod matrisine bakılmış ve benzer içeriğe ait bulgular birlikte verilmiştir. Yapabilirlik listesinin 7 başlığı üzerinden yüzdelik oranlara bakıldığında, araştırma katılımcılarının verdikleri cevaplara göre oğlan çocukları ve erkeklerin katıldıkları programlar sonucunda, kız çocuklarının ve kadınların en çok cevaplandığı değişen veya değişmeyen işlevselliklerin hangileri olduğu bilgisi görülmektedir. Tez çalışmasının sonuç ve değerlendirme kısmında tartışılan konuların, katılımcıların verdikleri cevaplar neticesinde yapabilirlik başlıklarının yüzdelik oranlarına göre şekillendiği belirtilmelidir. Böylelikle de gelecek program ve projeler için eğitim içeriklerine dair öneriler verilebilmektedir. Çıkan veri analizine göre bahse konu 7 başlığa ait bulgular izleyen başlıklarda tartışılmıştır.

4.2.1.1.Yaşam, Bedensel Sağlık, Bedensel Bütünlük

Yukarıda da belirtildiği gibi, raporlama için faydalanılan yazılım programı ile elde edilen kodlar ve temalar sonrasında etkileşimli kod matrisi verisine ulaşılmıştır. Etkileşimli kod matrisi verisine göre toplam 471 kod içerisinde yaşam, bedensel sağlık ve bedensel bütünlük temalarına atanan kodların benzer içeriklerde olduğu fark edilmiştir. Bu sebeple bahse konu üç başlığa ait bulguların birlikte tartışılması anlamlı olacaktır.

Nussbaum'un yaşam, bedensel sağlık ve bedensel bütünlük başlıkları için eğitim programlarının içerikleri de incelendikten sonra katılımcılara, kadına yönelik şiddet (şiddetin her türü dâhil olmak üzere), şiddete tanık olunduğunda verilen tepkiler, cinsel beraberlikte rıza ve istenmeyen gebeliklerle ilgili sorular yöneltilmiştir (Ek-1,2,3).

Kız çocukları ve kadınlarla yapılan görüşmeler sonucunda yakın akrabaları olan erkeklerin şiddete dair tutum ve düşüncelerindeki dönüşüm sorgulandığında; oğlan çocukları ve erkeklerin eğitime katıldıktan sonra kadınlara ve kız çocuklarına yönelik fiziksel ve psikolojik şiddete karşı daha duyarlı oldukları, iletişim becerilerinin artarak şiddetsiz bir hayatı seçtikleri görülmüştür. Buna ek olarak, kadınların ve kız çocuklarının onurunu zedeleyecek her türlü şiddeti reddettikleri çıkan sonuçlar arasındadır. Aynı zamanda oğlan çocuklarının ve erkeklerin, sadece ev içindeki kadın

ve kız çocuklarının yaşaması muhtemel şiddet olaylarına değil, aynı zamanda kamusal alanlarda tanık olunan şiddete de sessiz kalmadıkları görülmektedir. Yaşanacak olası bir şiddetten kaynaklı kız çocukları ve kadınların hayatının riske girmesinin önlenemediği görülmektedir. Genel olarak görüşmelere katılan kadınların; yaşam, bedensel sağlık ve bedensel bütünlük yapabilirliklerine denk gelen yargıları sırasıyla %80, %78 ve %87,5 oranında olumlu olmuştur. Kız çocukları ve kadınlarla yapılan görüşmelerden bu çıkarımı yapmaya sevk eden ifadeler aşağıda kesitler halinde sunulmuştur;

"...O da kızar, niye kadınlara böyle davranıyor diye kızar. Mesela babasıyla böyle bazen tartıştığımız zaman "Baba niye böyle sesini yükseltiyorsun? Anneme bağırma!" der." Katılımcı-13 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

"Müdahale eder. Bu konularda duyarlıdır. Mesela TV'de de görüyoruz. Kadın bunu yaptı eşi dövdü, öldürdü gibi. Eşim sinirlenir. Bir insanı ne yaparsa yapsın dövmek hatta öldürmek olur mu? "Görüşmeyin, ayrılın, bitsin." der. Şiddete asla tahammülü yoktur." Katılımcı-16 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

"Mesela benim eşimin kardeşinin sıkıntıları vardı. Çok kere aralarını düzeltmek için gittik geldik. Aslında her iki tarafta da suç vardı. En son dedi ki; "Bu benim sizin yuvanızı kurtarmak için son çabam. Bundan sonraki sıkıntıda adliyeye gidin, ben kardeşimi alıp getiririm, boşanırsınız biter bu iş!" dedi." Katılımcı-23 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi)

"Kadına neden böyle bir baskı uyguluyor, çok ayıp!" diyor, kızıyor. "Sokakta kavga edilir mi, küfredilir mi?" diye kızıyor. Geçen mesela annesinin kafasını kesen çocuk vardı. İnternette baya bir gezdi o videolar. Onu görünce baya kötü oldu. "İnsan annesine bunu nasıl yapar, nasıl öldürür?" diye baya söylendi. Aslında oğlum kadın olsun erkek olsun fark etmez, şiddet gördüğünde kızıyor onlara, haksızlığa gelemiyor. Arkadaşları kavga ettiğinde bile hemen ayırmaya gidiyor, araya giriyor... Direkt der; "Anne sen müdahale etme, polisi ara". Mahallemizde Suriyeliler çok fazla. Geçen kavga ediyorlardı. Hemen dedi; "Anne kimseye bir şey olmadan polisi arayalım. Hani niye sessiz kalıyoruz, kalmayalım, polisi arayalım." dedi." Katılımcı-11 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu)

Şiddet olayına tanık olan oğlan çocukları ve erkeklerin bir kısmının sessiz kalmayı tercih ettiği de çıkan sonuçlar arasındadır. Katılımcılar bu sessizliğin

nedenini, şiddet olaylarında, sosyal medyadan ve haber kanallarından olaylara müdahale eden ve ihbar edenlerin olumsuz sonuçlarla karşılaşmalarına tanık olmaları neticesinde eşlerinin ve oğlan çocuklarının da müdahale etme veya ihbar etme konularında tedirginlik yaşadıkları gerekçesine bağlamışlardır. Bu konuda kanunların yetersiz olduğunu ve yardım edenin mağdur bırakıldığını aşağıdaki ifadeleriyle dile getirmişlerdir;

"...Ama TV'den de görüyoruz. Araya girse ayırmak için kendi canından hayatından olur. Biz de diyoruz bazen. Gördüğün zaman müdahale etme, sadece polisi ara. 3 maymunu oyna diye." Katılımcı-7 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

"...Yani önceleri olsa eşim müdahale ederdi. Ama şimdi herhalde şartlardan dolayı kimsenin kimseye müdahalesi yok. Haberlerden de görüyoruz. Yardım eden suçlu oluyor. Ama bir sefer karşılaştık kavga vardı yolun kenarında. Aradan bir km geçti. Hemen polisi arayıp ihbar ettik." Katılımcı-24 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi)

"Gider yardım eder de hocam, korkuyoruz da. Yardım eden suçlu oluyor. Ama bize ne deyip yürüyüp gitmeyiz tabii. Müdahale edecek birilerini arar, polisi arar." Katılımcı-21 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi)

Geçici Koruma Altındaki Suriyeli kadın ve kız çocukları ile görüşmeler sonucunda alınan bilgiler ise aşağıda sunulmuştur. Yaşam, bedensel sağlık ve bedensel bütünlük başlıklarında bireylerin, birbirlerinin bedensel bütünlüğünü fiziki veya sözel olarak tehdit etmelerini olağan karşılamayan, yadırgayan ve eleştiren çıktılar ortaya koyduğu görülmektedir. Geçici Koruma Altındaki Suriyeli kadınlar ve kız çocukları ile yapılan görüşmelerden bu çıkarımı yapmaya sevk eden ifadeler aşağıda verilmiştir;

"...Geçen bir şey olmuş. Bir baba çocuğunu dövmüş. Hemen geldi anlattı. "Bak bu baba çocuğuna vurdu. Çocuğu yanlış bir şey yaptı. Ama yine burmasaydı keşke." dedi. "Çocuğuyla konuşsaydı." dedi. Televizyonda görüyoruz. Eşlerini dövenleri, öldürenleri... Oğlum hemen tepki veriyor, sinirleniyor. "Neden eşlerine böyle yapıyorlar?" diyor. "Vurmamalı!" diyor. "O kadının ona gücü yetmiyor!" diyor." Katılımcı-2 (SRY, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

"Açıkçası biz öncelikle buna karşıyız. Bizim ailemizde böyle şiddet olmaz. Türkiye'ye geldiğimizde korkuyorlardı tabii. Ama eğitime gittiler. Burada da bazı şeylerin benzer olduğunu gördüler. Kadın özgürlüğü biz de daha fazladır. Ben mesela kendi

ülkemden çıkıp Lübnan'da okumaya gittim. Ailemiz açık görüşlü. Ama açıkçası bir kırmızı çizgimiz var; namus söz konusu olmasın. Diğer konular teferruattır. İsteddiği elbiseyi giysin istediği yere çıksın kimse karışamaz." Katılımcı-14 (SRY, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu)

"Kardeşim hemen der; "Bunların anlaşılamadığı bir konu var.". Yani kardeşim daha küçük gidip müdahale etmez. Korkarız bize bir şey olmasından, zarar vermelerinden." Katılımcı-29 (SRY, Lise Öğrencisi, Programa katılan aile üyesi: Oğlan Kardeşi)

Geçici Koruma Altındaki Suriyeli kadınlardan, eşlerinin şiddete tanık olma durumunda olumsuz yanıt verenler ise Türkiye’de geçici koruma altında olduklarını, herhangi bir nedenle sınır dışı edilme korkuları olduğunu ve bunun için de bazı şiddet olaylarında, özellikle Türklerin kendi arasında yaşadıkları şiddet olaylarında sessiz kalmak zorunda hissettiklerini ifade etmişlerdir.

"Çıkarız konuşuruz. Şikâyet etmeyiz. Kadın çıkar şikâyet eder belki. Biz şikâyet edersek hani Türklerle beraber yaşıyoruz, sonra sorun yaşıyız." Katılımcı-28 (SRY, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

"Biz karışmayız. Ne polisi ararız ne de karışırız. Biz bu ülkeye çocuklarımızı tedavi ettirmeye geldik. Başımıza bela almak istemeyiz. Bir de aile sorunları onlar. Biz kimsenin aile sorunlarına karışmak istemiyoruz. Zaten gidip kendilerinin şikâyetçi olması daha iyi olmaz mı?" Katılımcı-19 (SRY, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

Türkiyeli kız çocukları ve kadınlarla yapılan görüşmelerde birinci derece akrabalarda yaşanan şiddet olaylarında erkeklerin, bu şiddet olayının daha çok aile içinde kalması gereken bir konu olarak gördüğü, müdahale ettikleri fakat herhangi bir yaptırım makamına başvurmadıkları görülmektedir. Araştırma yapılan illerde muhafazakâr aile yapılarının varlığı, toplumsal kültürün bu durumda etkili olduğu düşünülmektedir. Bu konuda katılımcılardan alınan geri bildirimler aşağıdaki gibidir;

"Çok büyük sıkıntı yaşıyoruz bu konuda. Mesela abisi var. Yengesi arıyor bizi. Gidiyoruz. Abisi diyor; "Siz ne karışırırsınız bu aile meselemiz." Çok çaresiz kaldığımız zamanlar oluyor. Sadece yengeyi teselli edebiliyoruz. Aile içi olunca dışarı çıkmasın ister eşim. Ama sessiz de kalmaz. Kendisi müdahale eder. Abisi ile tartışır." Katılımcı-16 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi)

"Bilfiil kendi ailesinde var. Ama şöyle bir şey var kopamıyoruz. Çok büyük şiddet var. Her tartışmada polis kapıya gelir, eşine uzaklaştırma verilir. Ama bir iki ay geçer, sanki o anlar hiç yaşanmamış gibi hayatlarına devam ederler. Enişterileri ile hoş olmayan sohbetler de yapıyorlar ama sonra o enişte olmaya bizimkiler de kayın olmaya devam ediyor. Boşansa ne olacak, hep bir sonrasını düşünüyorlar. Bu biraz maddiyatla da alakalı. Belki kadının biraz maddi gücü olsa kesinlikle neden çekeyim diye düşünür. Bir de 'Yastık değişir, kader değişmez.' derler ya o kocadan gidiyorsun başka bir kocada daha iyi olma ihtimali ne kadar? Sen ne kadar iyi olursan ol. Karşıdaki önemli." Katılımcı-23 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi)

"Biz aile apartmanında oturuyorduk. Bir alt katımda elim vardı. Eşi döverdi onu. Hastanelik ederdi. Ben biliyorum gidip eşimin sabah 7'ye kadar onların başında beklediğini. Hiç şikâyet etmedik, kendimiz müdahale ettik, ayırdık onları. Ama artık onların evliliği farklı bir boyut kazanmıştı. Akşam dayacağımı yerim sabah yanına biner gezerim gibiydi. Sonuçta kocaman insanlar. Aile içi. Biz kalkıp da şikâyet etmeyiz. Karar verirlerse ayrılırlardı diye bakardık hep." Katılımcı-21 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi)

Bedensel bütünlük başlığında yer alan kadınların üreme konularında tercih yapabilme fırsatlarının olup olmadığını, diğer bir deyişle kadınların kendi bedenleri hakkında karar verebilme işlevselliğini görebilmek amacıyla katılımcılara kürtaj konusunda sorular yöneltilmiştir. Alınan bilgiler ışığında erkeklerin bu duruma karşı oldukları, eşlerinin kürtaj olmak istemesi halinde onu bu fikirden vazgeçirmek için ikna etmeye çalıştıkları, gerekirse psikolog görüşmelerine başvurulmasını tercih ettikleri görülmüştür. Aynı zamanda Katılımcı-23 kürtaj olma durumunun sağlık problemi olmadığı sürece hiçbir şekilde kendisinin de kabul edemeyeceğini görüşme boyunca vurgulamıştır. Bu durumun görüşme yapılan illerin toplumsal yapısı ve dini faktörlere bağlı olduğu düşünülmektedir. Kadınlardan alınan geri bildirimlerden kesitler aşağıdaki gibidir;

"Ben de istemem açıkçası eğer bir sağlık problemi yoksa. Keyfi olarak kürtaj olmayı ne ben ne de eşim kabul eder. Ama ben psikolojik olarak çok kötü isem ve eşim de bunun farkındaysa eşim galiba bir şey demez. Sonuçta o çocuğu dokuz ay ben taşıyacağım, ben doğuracağım. Eşim de kararımı destekler. Ama dediğim gibi keyfi bir durum varsa –ben istemiyorum, hayatımı yaşayacağım gibi dersem- asla kürtaj olmama izin vermez." Katılımcı-23 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi)

"Kürtaj olmamı istemez eşim, keyfi bir durum varsa. Psikolojik olarak iyi olmadığım için istemiyorsam ilk önce kendisi destek olmaya çalışır. Belki psikoloğa bile gönderir." Katılımcı-25 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi)

Yaşam, bedensel sağlık ve bedensel bütünlük başlıklarına ait bulguların ele alındığı bu kısımda oğlan çocuklarının ve erkeklerin fiziksel ve psikolojik şiddete daha duyarlı oldukları, şiddetsiz iletişimi tercih ettikleri, kadınların onurunu zedeleyecek gerek özel alanda gerekse de kamusal alandaki şiddete sessiz kalmadıkları olumlu yargılar arasındadır.

Tüm görüşmeler değerlendirildiğinde genel olarak olumlu yanıtlar alınsa dahi ataerkil toplum yapısı, geçici koruma altındaki Suriyeli sayısının fazla olmasının beraberinde getirdiği kültürel faktörler ve gerek Türkiyeli gerekse de Suriyeli erkeklerin kadınlar ve kız çocuklarına dair korumacı bakış açısıyla kadınlar üzerinde oluşturduğu baskıcı davranışların devam ettiği görülmektedir.

4.2.1.2. Algılama, Hayal Etme ve Düşünme

Erkeklerin ve oğlan çocuklarının katıldığı programlar sonrasında kadınların ve kız çocuklarının algılama, hayal etme ve düşünme yapabilirliğini ne yönde etkileyici davrandıkları sorgulanmıştır. Bununla bağlantılı olarak katılımcılara, bu eğitim programlarına katılan abi, eş veya babaları tarafından hayatlarına müdahale olup olmadığını anlamak üzere, seçmek istedikleri meslek ve il dışında eğitime devam konusu; seçecekleri ve katılmak istedikleri eğitimler, çalışma ortamı konularını içeren sorular yöneltilmiştir (Ek- 1,2,3). MAXQDA programı ile elde edilen analize göre genel olarak algılama, hayal etme ve düşünme yapabilirliğine denk gelen yargılar %88,9 oranında olumlu olmuştur. Kadınlar ve kız çocukları ile yapılan görüşmelerden bu çıkarımı yapmaya götüren ifadeler aşağıda kesitler halinde sunulmuştur;

"İlk başlarda Kilis'te okusun gibi şeyler söylüyordu. Ama şimdi bu düşüncesinden vazgeçti. Şimdi güzel bir üniversite kazansın, ben ona destek olurum düşüncesinde. İlerde bir mesleği olsun, kendi ayakları üzerinde dursun diye düşünüyor." Katılımcı-16 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

"Şu an açık öğretimden Sosyal Hizmetler okuyorum. Karşı değil. Tam tersi destekliyor beni. Hani yalan söylemeyeyim. Bir yerlere gelebileceğim için okumuyorum. Sadece

kendimi geliştirmek için. O duygudan mahrum kalmamak için okumak istiyorum. Hani benim evliliğim biraz erken oldu. Üniversiteden önce evlendim. Nişanlıyken birinci sınıfı bitirdim. Sonra dondurdum. Tamamlayamadım. Belli bir yerden sonra 'Ne yapacağım ya, yaşımı aldım, çocuklarım var artık. Bitirsem ne olur bitirmesem ne olur?' gibi düşünüyordum. Ama tekrardan başlamam için bana eşim destek verdi. Okumaya karşı çok destek veren birisi eşim. Benim kızım yok ama çevredeki kız çocuklarına karşı çok ilgili. Mesela benim kız yeğenlerim var. Onların eğitimi için misafirliğe gittiğimizde aileleriyle de kızların eğitimini desteklemeleri için konuşur." Katılımcı-18 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

"... Mesela bana şey dedi üniversite sınavına vs. gir. Çünkü benim üniversite okuyacağım zaman başörtü sorunu vardı. Ben de bırakmak zorunda kaldım. İçimde kaldı okumak. Böyle böyle o dönem kadınlar cahil kaldı. Ama şimdi hem çocuklar da büyüdü. Belki memuriyet hayatın olur. Ama gideyim öyle temizlik vs. yapayım kesinlikle izin vermez. Çocuk bakma, temizlik vs. beni ezeceğini düşünür istemez. Mesela ben bir ara lojmanda oturdum. Orada çocuk baktırmak isteyenler de oldu. Ama eşim izin vermedi. Yani biraz da toplum tarafından saygı gören bir iş olsun ister." Katılımcı-24 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

"Ailenin de etkisi var bence. Ben oğluma da kızıma da belli kurallar koyuyorum. Mesela evimiz çarşıya biraz uzak. Kızım da oğlum da en geç kaçta gelmeleri gerektiğini biliyorlar. Oğlum hep diyor; "Kardeşim de gitsin öğrensin. Onun da ihtiyacı olacak ilerde. Tek başına yapabileceğini görsün." diyor. O cesareti oğlum da veriyor kardeşlerine. Mesela benim kızlarım için tutucu olduğum yerde oğlum serbestti. Ya hani bırak hayatı öğrensin, kendi kendine gidip gelsin bir şeyleri görsün istiyor." Katılımcı-4 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

Algılama, hayal etme ve düşünme yapabilirliği için katılımcılar oğlan çocuklarının değişiminde katıldıkları programlara ek olarak çevrelerinden ve aile içinden de etkilendiğini belirtmişlerdir. Katılımcılar aile içinde veya yakın çevrede eğitimini tamamlamış, çalışan, kendi hayatına yön veren kadınların varlığının oğlan çocuklarının, kadınların kendi hayatlarında tercih yapabilmesinde ve özgürlükleri konusundaki düşünce ve tutumlarını olumlu yönde etkilediğini belirtmiştir. Katılımcıların bu yöndeki ifadeleri şu şekildedir;

"Benim oğlum çalışmayan kadını düşünemez herhalde. Küçüklüğünden beri hep çalışıyorduk. Çevremiz hep öyle. Çalışmayan kadınlar niteliksiz olarak düşünür." Katılımcı-3 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

"Yaşadığımız yerde çok etkili bence. Yaşadıkları yeri çok sevmedikleri için kız kardeşleri de buradan gitsinler, okusunlar gözüyle bakıyor. Bazen ben diyorum. Keşke Kilis'de okusanız diye. Hani masraflar baya bir azalır. Yurt olmaz, yemek olmaz... Oğlum; "Yok anne kardeşlerim de gitsin ben de gideyim, daha iyi olur." diyor, destekliyor kardeşlerini de." Katılımcı-5 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

"Ablasının okumasını istiyor, aslında mutlu olmasını istiyor. Kızım sağlık alanında okudu, şimdi de sosyoloji okuyor. Diyor mesela; "Abla sağlığı 4 yıllığa tamamla, İngilizce kursuna git, ehliyet al." Ama tabii aile de çok önemli. Biz babalarıyla birlikte hepsine aynı imkânları sunduk." Katılımcı-8 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

Katılımcı-21 eşi tarafından kızının ve Katılımcı-9 oğlan çocuğu tarafından kız kardeşinin eğitimini desteklediklerini fakat toplumsal olaylardan (kadın cinayetleri, kadına yönelik taciz olayları vs.) ve söylemlerden etkilendiklerini belirtmiştir. Toplum tarafından kadın ve erkeklere yüklenen rol ve sorumlulukların, kız çocukların gelecek seçimlerini etkilediğini ve bu durumunda ileriki zamanlarda kız çocuklarının meslek seçimleri sonucunda istemediği bir çalışma ortamında bulunmalarına, hayallerini gerçekleştirememelerine neden olma olasılığının yüksek olacağını göstermektedir. Aynı zamanda toplumsal olayların da özellikle kız çocuklarının seçim yapma özgürlüğünün önünde engel teşkil ettiği görülmektedir;

"Mesleklere ön yargısı yok oğlumun. Ama mesela benim kızım pilot olmak istediğini söyledi akraba ortamında. Çok yargıladılar. Oğlum çok etkilendi bundan. "Ablam ne isterse onu olur anne neden böyle diyorlar ki?" dedi. Ben de ona; "Herkes ne istiyorsa onu olur oğlum, sen bu söylenenlere çok üzülme." dedim. Erkek işi kadın işi diye düşünmez. Helal iş olsun onun için yeter." Katılımcı-9 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

"Kazandıktan sonra mecbur göndereceğiz. Babası da bir şey demez. Ama biraz korkulu göndeririz. Hani neden korkulu; meydana olanları gördüğümüz için. Kızımıza güvenmediğimiz için değil. Kızımıza güveniyoruz. Ama toplumdan

korktuğumuz için, çekiniriz biraz." Katılımcı-21 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

Görüşmeye katılan Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli kadın ve kız çocuklarının da yargıları olumlu olmuştur. Suriyeli kadınlar ve kız çocukları ile yapılan görüşmelerden bu çıkarımı yapmaya götüren ifadeler aşağıda kesitler halinde sunulmuştur;

"Mesela bizim üst komşunun kızı bu yıl hemşireliği kazandı, gitti okumaya Trabzon'a. Ablasına geldi diyor işte; "Abla, o abla üniversite kazandı. Bitirdikten sonra çalışmaya başlayacak. Sen de çalış sen de oku, sen de çalış." diyor. Ablasının il dışında okumasına tepki göstermez. Hatta sevinir de." Katılımcı-10 (SRY, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

"Çocuklarım arası eşit davranır. Yoksa "Haram!" der. Kızıyla benimle konuştuğundan daha çok konuşur. Kızım okulda bir şey olduğunda bana söylemez babasına söyler. Bir şey istediğinde babasına söyler o da gider hemen alır." Katılımcı-27 (SRY, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

Geçici koruma haklarını bilmeyen Suriyeliler, Türkiye’de kalma şartlarını ve/veya sürelerinin ne olduğu konusunda tedirginlik yaşamakta ve bu durumda ülkelerine geri gönderilme kaygısını artırmaktadır (Gürel Üçer, Özkazanç ve Atılğan, 2018: 612). Geçici Koruma Altında bulunan Suriyelilerin sınır dışı edilme kaygıları ve farklı bir ülkede bulunmaları sebebiyle aile üyelerine menşei ülkede bulundukları dönemden daha çok baskı uyguladıkları katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Aynı zamanda ekonomik yetersizliğin, kadınların ve kız çocuklarının eğitimlerinde aksamalar oluşturduğu, engellediği görülmektedir. Kadınlar, aile ekonomilerinin iyi olduğu durumlarda eşleri tarafından kızlarının eğitim haklarının engellenmeyeceğini ifade etmektedir. Netice itibari ile kız çocuklarının güçlenmesinde eğitimin önemi dikkate alındığında, program ve projelere katılan erkeklerin ekonomik sebeplerle kızlarının eğitime gereken ilgiyi göstermedikleri görülmektedir.

"Biz çok çarşıya çıkmıyoruz. Okula gidiyoruz sadece. Biz büyüdüğümüz için amcam ve babaannem başımıza bir şey gelmesinden çok korkuyorlar. Kardeşim de onlardan öyle gördüğü, öyle duyduğu için hep yanımızda oluyor okula giderken bile. İl dışında okumak istediğimizde mutlaka yanımızda gelmek ister kardeşim de. Bizim kendimizi

koruyabileceğimizi düşünmez. O da dediğim gibi amcam ve babaannemden öyle gördüğü için." Katılımcı-30 (SRY, Lise Öğrencisi, Programa katılan aile üyesi: Oğlan Kardeşi).

"Ellerinde bir meslek olsun, kendi okumadığı için çok üzülüyor. Eşim kızlarımın il dışında okumasına bir şey demez ama devlet yurdu çıkarsa. Yani devlet yardım ederse hiçbir şey demez. Ama bizim il dışında okutma imkânımız yok." Katılımcı-28 (SRY, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

"Kızım 19 yaşında. 12'ye kadar okudu. Üniversiteye gitmek istedi ama biz gönderemedik. Sınava girse başka memleketlere gitmek zorunda kalacak, ama biz gönderemeyiz. Çünkü paramız yok. Ama durumumuz olsaydı gönderirdik." Katılımcı-26 (SRY, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

Algılama, hayal etme, düşünme başlığına ait bulguların ele alındığı bu kısımda kız çocukları ve kadınlardan genel olarak olumlu yanıtlar alınmıştır. Bu başlık için Türkiyeli görüşmecilerde toplumsal yapı, aile yapısı, toplumsal olayların etkisi; Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler içinse yaşanan tedirginlikler ön plana çıkmış ve olumsuz verilen cevaplarda bunların etkisi olmuştur. Algılama, hayal etme ve düşünme başlığı için çıkan bir diğer sonuç ise toplumda kendi hayatına yön verebilen kadınların varlığının oğlan çocuklarının toplumsal cinsiyet eşitliği yönündeki tutum ve düşünceleri açısından önemli bir rol model olduğudur. Bu rol modeller aracılığıyla toplumda kabul edilebilir ya da uygun görülen davranışlar, toplumsal cinsiyet eşitliği lehine değiştirilebilir. Oğlan çocuklarının ve erkeklerin, sosyal olarak kabul edilebilir davranışlara, kurallara ya da tasdik edilmeme riskine dair hassasiyetleri değişebilmektedir. Oğlan çocuklarına ve erkeklere yönelik eğitim programlarıyla birlikte toplumda yeni davranışlar başlatarak gelişimi etkileyen kadınların bulunduğu öngörüsüyle, toplumsal değişimi ve dönüşümü başlatabilecek rol modellerle buluşmaların bu programların içeriğine eklenmesinin faydalı olabileceği düşünülmektedir.

4.2.1.3.Duygular

Nussbaum'un yapabilirlik listesinin duygular başlığı için katılımcılara duyguları tanıma, anlama, anlamlandırma, ifade etme ve bunlara bağlı olarak iletişimle ilgili sorular yöneltilmiştir (Ek- 1,2,3). Erkeklere ve oğlan çocuklarına verilen

eğitimler sonrası kadınların ve kız çocuklarının duygularının önemsendiği, erkeklerin ve oğlan çocuklarının iletişim becerilerinin güçlendiği ve duygusal sağlığın ve gelişimin olumlu yönde etkilendiği söylenebilmektedir. Genel olarak duygular yapabilirliğine denk gelen yargılar %78,8 oranında olumlu olmuştur. Kadınlar ve kız çocukları ile yapılan görüşmelerden bu çıkarımı yapmaya götüren ifadeler aşağıda kesitler halinde sunulmuştur;

"...İletişim anlamında bir değişiklik gözlemledim ben. Çocuklarla iletişim konusunda da bir şeyler konuşulduğunu düşünüyorum o programda. Böyle onlarla konuşurken biraz daha hassas davranıyor. Bence bu seminerin çıktısıydı. Ben öyle düşünüyorum yani açıkçası." Katılımcı-16 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

"... Eşimde şöyle bir durum vardı. Benim bildiğim doğru, karşıdaki herkesinki yanlış. Eğitimlere gittikten sonra iletişim konusunda önce dinlemeyi öğrendi. Hani bu benim içim büyük bir değişiklik. Ne hissettiğimi, ne düşündüğümü ve ne istediğimi önce bir sorguladı. Sorguladıktan sonra buna bir çözüm üretmeye çalıştı. Önceden bu yoktu. Benim evliliğimde bu yoktu. Benim için en büyük değişiklik bu oldu. Benim önemli, değerli hissetmeme sebep oldu." Katılımcı-18 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

"Eşim askeri personel olduğu için biraz emir vermeye yatkın birisi idi. Ama şimdi rica etmeler arttı. Mesela kızımın yanına gidiyor. "Ben de yardım edebilir miyim?", bir şey isteyeceği zaman "Yapabilir misin?" diyor. Sohbet saatlerimiz zamanla arttı. Çocuklar babadan hani bir tık daha çekinirler ya o çekingenlik kalmadı babadan." Katılımcı-23 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

"Benim oğlum da çok sinirli bir çocuktı. İsteddiği bir şeyi bağırarak, kırarak yapmaya çalışırdı. Şimdi şeyi yapıyor 1'den 10'a kadar sayacağım ve sakinleşeceğim. Yapıyor da yaptığını da görüyorum. Zamanı o anlık durduruyor. Derin nefes alıyor ve zamanı geldiğinde konuşmaya başladığını fark ettim. Ben arkadaşlarından öğrendim daha sonra bu programa katıldığını. 2. haftada öğrendim." Katılımcı-5 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

"Ablasıyla ilk başta kuma gibiydi. Yani çok anlaşamazlardı. Ama şimdi ikisi de artık konuşuyorlar, anlaşıyorlar." Katılımcı-15 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

Oğlan çocuklarının anneleriyle yapılan görüşmelerde katılımcılar, ergenlik döneminden önce programlara katılan çocuklarının ergenlik dönemiyle birlikte duygusal değişimler yaşandığını ve ergenlik döneminden önce davranış değiştiren çocuklarının ergenlikle birlikte tekrar eski davranışlarına dönmeye yatkın olduklarını ifade etmiştir. Katılımcı-8 özellikle ergenlik döneminde oğlan çocuklarının bu tür programlara katılmasını önemseydiğini ifade etmektedir. Türkmen ve Altekin (2020: 621), Eskişehir’de gerçekleştirdikleri Ergenlerin Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi çalışmalarında ergenlerin yaşının ilerlemesiyle birlikte toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığının azaldığı sonucuna ulaşmıştır. Bunun nedeni olarak da ergenlerin yaşı ilerledikçe ataerkil düşünce yapısında olan yetişkinlerle daha fazla zaman geçirmelerinin olduğu ve böylelikle de kadınlığa ve erkekliğe yüklenen anlamların yaşamlarında daha da baskın bir hale geldiği çıktısına erişilmiştir.

"Bu evde hepimiz yaşıyoruz, ben kirletiyorsam ben temizlemeliyim, toplamalıyım düşüncesindeydi. Ama ergenlik dönemine gireceği için çok fazlasıyla bunları uygulaması dahi "Oğlum bana yardım eder misin, yoruldu?" dediğinde tamam deyip o anda bana yardım ediyor. Ama benim dememi bekliyor. Ama öncesinde gelirdi hem benimle sohbet ederdi hem de ben ne yapıyorsam yardım ederdi. Ama şimdi ergenlik modunda olduğu için ben öyle gözlemliyorum işte arkadaşlarımla konuşayım, müzik dinleyim derdinde." Katılımcı-7 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

"Şu an tam ergenlik döneminde. Bu aralar agresif biraz daha. Daha bir yalnız kalmak istiyor. Ama bir yıl öncesinde gelip konuşurdu. Dertleşirdik oğlumla. Bir şeye sinirlendiğinde gelip konuşurdu. Benimle veya kardeşleriyle. Sanki bu yaş grubunun o tür programlara daha çok ihtiyacı var. Devam etseydi oğlumun katılmasını çok isterdim." Katılımcı-8 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

Ergenlik döneminden kaynaklı değişimlere ek olarak yaşanan çevre de duygular konusunda önemli bir yerde durmaktadır. Oğlan çocukları sosyal öğrenmelerini gerçekleştirdiği dönemlerde okuldan, sokaktan veya mahallesinden de etkilenebilmektedir. Oğlan çocuklarının sosyal çevrelerinde tanık oldukları olumsuz iletişim kanallarının fazlalığı ve yine sosyal çevrelerinde olumlu olabilecek iletişimin ve davranışların az olması ve/veya olmaması, oğlan çocuklarının katıldıkları eğitim programlarında olumlu yönde edindikleri tutum ve davranışları tersi yönde

değiştirebilmektedir. Katılımcı-11 ve Katılımcı-9'un ifade edişiiyle oğlan çocukları ergenlik dönemiyle birlikte çevrelerinden etkilenmekte ve bu durum ev içine yansımaktadır;

"Tam ergenlik döneminde. Bazen görüyorum şakayı bile birbirlerine vurarak yapıyorlar. İster istemez oğlumda da başladı böyle davranışlar. Çevre önemli biraz da. Çevresinde küfreden fazla olduğunda bakıyorum oğlum da küfrediyor. Tabii böyle durumda hemen toparlatıyoruz kendini." Katılımcı-11 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

"...Yeni ergenliğe giriyordu. Şimdi baba olmadığı için anneyi dinlemiyordu. Derslere katılmıyordu. Hocamız bununla konuşa konuşa bazı şeyleri dönderdi, derslere yönlendirdi. Ama bu program bittikten sonra ergenlik dönemi ya yine başladı, tekrar başladı. Çünkü oğlumun babası öldüğü için kendini boşlukta hissettiği için bizim çevrede de sevgi vermedikleri için çocuğum her an bir arkadaş bir ilgi, bir sevgi verdiği zaman kayıyor. Bu derslere yoğunlaşmada da etkili oluyor. Programlar da şimdi bittiği için bir hocayla konuşamıyor, başa dönüyoruz." Katılımcı-9 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

Görüşmeye katılan Geçici Koruma Altındaki Suriyeli kadın ve kız çocuklarının da yargıları olumlu olmuştur. Suriyeli kadınlar ve kız çocukları ile yapılan görüşmelerden bu çıkarımı yapmaya götüren ifadeler aşağıda kesitler halinde sunulmuştur;

"Daha iyi oldu. Her konuda daha iyi oldu. Eğitimden sonra gelip erken yaşta evliliğin olmaması gerektiğini anlattı. Çocukların en az 20 yaşından sonra evlenmelerini istediğini söyledi. Önce eğitim sonra evlilik olmasını söyledi. Çocuklarla iletişimi benden daha iyi. Benim, evlendikten 7-8 sene sonra çocuğum oldu. Ben onlara kızsam, vursam eşim müdahale ediyor." Katılımcı-27 (SRY, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

"Eşim daha iyi oldu. Öncesinde de bilgiliydi ama eğitimden sonra daha iyi oldu. İletişimi daha iyi oldu. Mesela çocuklara sinirlendiğimde eşime söylerim. O gider onunla başka odada konuşur." Katılımcı-28 (SRY, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

"Oğlum öncesinde hep bana, kardeşlerine emirler yağdırırdı. Yapmadığımızda sinirlenirdi. Ama programa katıldıktan sonra 'Yapar mısınız? Gidebilir miyim?'

demeye başladı. Ablasıyla çok konuşmazdı, iletişime girmezdi. Şimdi bakıyorum kafasına takılan bir şey olduğunda ablasıyla konuşuyor. Belki de bana söyleyemediği şeyler için gidip ablasıyla dertleşiyor, konuşuyor. Ben çok memnun kaldım bu programdan. Hatta şimdi diğer oğlum 11 yaşına girdiği için hemen gidip o oğlumu da kaydettirdim." Katılımcı-10 (SRY, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

"Kız kardeşleriyle çok yakın değillerdi, ama son 1 yıldır konuşuyorlar birbirleriyle. Çok sinirlendiğinde konuşuyor, neye sinirlendiğini söylüyor. Programlara katıldıktan sonra çok iyi oldu. Biraz daha davranışları değişti. Kardeşlerine bağırıyor." Katılımcı-2 (SRY, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

Duygular başlığına ait bulguların ele alındığı bu kısımda öne çıkan en önemli konunun ergenlik dönemiyle birlikte çocuklarda görülen duygusal yoğunluklar ve bunlarla baş edememe olduğu görülmektedir. Buna ek olarak ataerkil toplum yapısının getirmiş olduğu cinsiyet eşitsizlikleri de göze çarpmaktadır. Her iki konu bir arada değerlendirildiğinde ergenlikle birlikte yetişkinlerle daha fazla zaman geçirmeye başlayan çocuklar sosyal öğrenmelerini bu toplumsal normların yaşandığı alanlarda gerçekleştirmekte ve toplum tarafından yüklenen cinsiyetçi rol ve sorumlulukları kabullenmek durumunda kalmaktadırlar. Katılımcılardan alınan geri bildirimlerden bir diğeri ise oğlan çocuklarına yönelik programların yoğun ama kısa süreli olduğu ve bu durumdan kaynaklı oğlan çocuklarının öğrendiklerini pekiştirmeden programın sonlandığı bilgisidir. Oğlan çocukları edindikleri bilgileri davranışa dönüştürmeleri için oluşturulan programların uzun soluklu olmasının altı çizilmiştir. Aynı zamanda toplumun her kesimiyle toplumsal cinsiyet eşitliği alanında çalışılmasının gerekliliği belirtilmiştir. Aksi halde oğlan çocuklarının eğitimler aracılığıyla edindikleri bilgilerin, yakın çevrelerindeki bireylerin düşünce ve davranışlarıyla çeliştiğini görmesi bir boşluk ve tutarsızlık oluşturacaktır. Son olarak oğlan çocuklarına yönelik yapılacak programların, kısa zamanlı olmayıp sürdürülebilir olması toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadın güçlenmesi konusunda önemli bir yerde durmaktadır.

4.2.1.4.Muhakeme-Pratik Akıl

Erkeklerin ve oğlan çocuklarının katıldığı programlar sonrasında kadınlar ve kız çocukları ile yapılan görüşmelerde muhakeme- pratik akıl yapabilirliği ile bağlantılı olarak, kadınların çalışma hayatında yer almaları ve ekonomik

özgürlüklerine yön verebilmeleri, ailenin tüm üyelerini ilgilendiren konularda karar mekanizmalarında bulunmaları, eğitim hayatları boyunca kendi istekleri doğrultusunda karar alabilmeleri ve geleceklerini tayin etme konularında sorular yöneltmiştir (Ek- 1,2,3). Genel olarak muhakeme- pratik akıl yapabilirliğine denk gelen yargılar %88,7 oranında olumlu olmuştur. Eşlerde ve oğlan çocuklarında olumlu yönde değişim olduğu çıkarımını yapmaya götüren ifadeler aşağıda kesitler halinde sunulmuştur;

"Mesela ilk evlendiğimde de çalışmama karşı olmadığını söyledi. Çalışmak istiyorsan çalış ama her işte çalışamazsın demişti. Eve çok uzak yerlerde çalışmamı hiç istemedi. Eve yakın yerleri, kurumsal yerleri tercih edeceksin, her iş yerinde mesela erkeklerin yoğun çalıştığı yerlerde çalışamazsın demişti. Ama şimdi değişti. Tabii yine korumacı yönü var ama o güven midir artık çok fazla söz söylemez." Katılımcı-17 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

"Karar varsa ortada oğlum bana "Yeri geldiğinde, istemediğin durumlarda yok demeyi bilmelisin anne!" der. Bana ve evdeki diğer üyelerin fikirleri alınır. Oğlum bunlara özen gösterir." Katılımcı-3 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

"Ben bütün çocuklarıma sorarım. Oğlumda bir şey yapacaksa, mesela bu yazın ... Usta'da çalışmak istediğini söyledi. Geldi hepimize sordu. Ben böyle böyle yapmak istiyorum diye. Ablası da düşüncesini söyledi. Öncesinde gelip sormazdı, ablasının fikirlerini de önemsemeye başladı." Katılımcı-9 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

"Eşimle önce konuşuyoruz. Sonra çocuklara anlatıyoruz her ne yapmak istiyorsak. Onların da fikirlerini alıyoruz. Oğlum bir şey yapacaksa bana kesinlikle danışır. Benimle konuşur. Sonra yapar veya yapmaz. Mesela bu yaz ev almaya karar verdik. Bulduğumuz evlere hep beraber gidip bakıyorduk. Benim söylediklerim eşim ve çocuklarım için önemli hale geldi aslında. Kulak ardı etmezler söylediklerimi." Katılımcı-11 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

Geçici Koruma Altındaki Suriyeli katılımcıların aynı sorulara verdikleri cevaplar aşağıdaki şekildedir. Suriyeli katılımcıların kendi hayatları üzerinde karar alma konusunda verdikleri yanıtlar ile Türkiyeli katılımcıların verdikleri yanıtlar benzer yöndedir. Aşağıda Suriyeli katılımcıların yanıtları paylaşılmıştır;

"Yani bazı kararları eşimle beraber alırız genelde. Mesela bu mahalle münasip, oturabiliriz veya münasip değil oturamayız diye biz eşimle karar veririz." Katılımcı-19 (SRY, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

"Herkesin fikrini alıyoruz. Oğlum annesine çok bağlı. Biz geniş aile olarak yaşıyoruz evde. Tabii ki hep birlikte karar alıyoruz. Torunum her şeyi annesine sormak istiyor. Annesinin fikirlerine, benim fikirlerime daha çok değer vermeye başladı." Katılımcı-1 (SRY, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Torunu).

"Kardeşim çok karışmaz benim gideceğim okula. Büyüdüğünde de karışmaz, zannetmiyorum. Ama diğer erkek kardeşim benden bir yaş küçük, o da karışmaz bana. Babam normalde karışmaz bana. Ama ben ilk söylediğim zaman spor lisesine gitmek istediğimi babam; "Ya ne yapacaksın spor lisesinde!" falan dedi. Sonra ben gittim sınavlarına girdim. Sonra bir şey demedi babam da." Katılımcı-29 (SRY, Lise Öğrencisi, Programa katılan aile üyesi: Erkek Kardeşi).

"Sınır koymuyor artık eşim, istiyorsak ve çalışacağımız yer güvenli ise bir şey demez eşim." Katılımcı-19 (SRY, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

Muhakeme- pratik akıl başlığı içinde olumsuz cevap veren katılımcılar, ilk olarak eşlerinin ve oğlan çocuklarının korumacı davranmasını gerekçe göstermişlerdir. Kız çocuklarının ve kadınların şimdi veya gelecekte çalışma hayatına girerek sosyal güvenliğini elde edecek bir işte çalışması, oğlan çocukları ve erkekler tarafından sadece ailenin ekonomik durumunun kötü olması şartına bağlanmıştır. Kadının çalışmasının sadece ekonomik zorluklar altındayken uygun olduğu dile getirilmiş ve buna bağlı olarak kadının kendi geleceğini tayin edebileceği kararlar almasındaki çalışma hayatı (veya sosyal güvence hakkı) bir hak olarak görülmemiştir:

" "Sen çalışma!" der. Diğer çocuklar da istemiyor çalışmamı. İhtiyacımız yok derler. Ben bir oğlumu kaybettim. Biraz da kafa dağıtmak için çalışmak istiyorum. Okuldan geldiğinde beni görmek istiyor. Diyor; "Anne erkeklerin çok olduğu yere gitme, babam izin verse ben izin vermem!" Yani biraz fazla korumacı, ondan herhalde. Kısıkanıyor beni." Katılımcı-13 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

"Benim çalışmamı istemez. "Ben çalışıyorum." der. Kadının çalışmasına maddi olarak bakar." Katılımcı-20 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

"Bizi bankamatik olarak gördükleri için ses çıkarmıyorlar. Anneden istemek onlara göre daha kolay. Ama onun için ben öncelikle anneyim. Fedakâr olmalıyım düşüncesinde. Çalışmak istiyorsa da çalışsın ama benim ev içi ihtiyaçlarım da yine aksamasın görüşündeler." Katılımcı-6 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

Muhakeme- pratik akıl başlığı altında özellikle çalışma konusunda eşlerinin çalışmasına olumlu yaklaşan erkeklerin bir kısmı, çalışılan yerin niteliği, eve olan mesafesi, çalışma arkadaşlarının kimlerden oluştuğu gibi konulara dikkat etmektedir. Eğer bu şartlar erkek için kabul edilebilir ise eşinin çalışmasına müsaade etmektedir. Algılama, hayal etme, düşünme yapabilirliğinde de yer verilen Katılımcı-24'ün ifadesi de bu durumu yansıtmaktadır. Katılımcı-24'ün eşi, kendisinin eğitim ve çalışma hayatında bulunmasını isterken çalışma yeri hakkında belli şartlarının bulunduğunu ifade etmektedir. Eşlerinin çalışmaması için şart koşulan alanlar genellikle tarla-bahçe işleri, temizlik işleri ve erkeklerin yoğun çalıştığı yerler olarak göze çarpmaktadır;

"Evime yakın olursa çalışmama izin verir. Bir de ağır işte çalışmamı istemez. Ağır iş mesela yevmiye işi, pamuğa gitmek mesela. Ama hafif iş olursa bir şey demez. Ama erkeklerin çok olduğu yerde de müsaade etmez. Mesela ev sahibimiz terzi, "Gel bana yardım et." diyor, dikiş konusunda. Erkek girip çıktığı için izin vermiyor." Katılımcı-26 (SRY, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

"Eşim ağır, ezilebileceğim işlere çok müsaade etmez. Mesela bana şey dedi üniversite sınavına vs. gir. Çünkü benim üniversite okuyacağım zaman başörtü sorunu vardı. Ben de bırakmak zorunda kaldım. İçimde kaldı okumak. Böyle böyle o dönem kadınlar cahil kaldı. Ama şimdi hem çocuklar da büyüdü. Belki memuriyet hayatın olur. Ama gideyim öyle temizlik vs. yapayım kesinlikle izin vermez. Çocuk bakma, temizlik vs. beni ezeceğini düşünür istemez. Mesela ben bir ara lojmanda oturdum. Orada çocuk baktırmak isteyenler de oldu. Ama eşim izin vermedi. Yani biraz da toplum tarafından saygı gören bir iş olsun ister." Katılımcı-24 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

Muhakeme- pratik akıl başlığı için alınan geri bildirimler yukarıda verilmiştir. Bu başlık için öne çıkan konuların diğer yapabilirlikler başlıklarında da olduğu gibi toplumsal yapı ve kültürün getirmiş olduğu toplumsal cinsiyet eşitsizliğini içeren sorunlar olduğu görülmektedir. Kadınların hayatlarını etkileyebilecek konularda karar

almaları -yukarıda da alıntılandığı üzere- belli şartlara bağlanmıştır. Erkek egemen toplum yapısında, kadınların karar alamaması yine erkeklerin eşlerini, kız çocuklarını kendi cinslerinden korumak için olduğu gerekçesine dayandırılmıştır. Erkeklerin katıldığı programlarla bu algıların yavaş da olsa kırılmaya başlaması, diğer bir ifadeyle hegemonik erkeklikten suç ortağı/işbirlikçi erkekliklere dönülmesi yine de umut var edicidir.

4.2.1.5.Mensubiyet-Yakın İlişki

Mensubiyet- yakın ilişki başlığı için katılımcılara, arkadaşlık ilişkilerini kapsayacak şekilde eşlerinin veya oğlan çocuklarının müdahalesinin olup olmadığı, aileleriyle iletişimlerinin nasıl olduğu, sosyalleşebilecek alanlarda bulunabilme durumları ve tüm bunları yaparken kararları nasıl aldıklarına dair sorular yöneltilmiştir (Ek- 1,2,3). Erkeklerle ve oğlan çocuklarına verilen eğitimler sonrası kadınların çevreleriyle olan etkileşimlerinin arttığı ve eşlerinin kendilerine mensubiyet- yakın ilişki başlığının alt başlığı olan arkadaşlık ve saygı anlamında engel olmadığı bilakis onları destekledikleri görülmektedir. Genel olarak duygular yapabilirliğine denk gelen yargılar %76,9 oranında olumlu olmuştur. Kadınlar ve kız çocukları ile yapılan görüşmelerden bu çıkarımı yapmaya götüren ifadeleri aşağıda kesitler halinde sunulmuştur;

"İki çocuk üst üste oldu bizde. Ben yeni evliydim ilk çocuğa hamile kaldım. O da haliyle anneliğin ne olduğunu anlamadan ikinciye hamile kaldığını öğrendim. Sorumluluklarım bir anda arttı. Haliyle o yorgunluk o stres ev içine yansıyor. Eşimle bu eğitimlerden sonra o günleri konuştuğumuzda pişman olduğunu söylüyor mesela. Yanlış yaptığını söyleyip bana şimdi daha çok destek olmak istiyor. Şimdi benim kendime zaman ayırabilmem için "Hadi sen annenlere git, arkadaşlarınla buluş, çocuklara ben bakarım." demeye de başladı." Katılımcı-18 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

"Eşim çok sakın biri. Eşim mesela Kilis küçük bir yer. Kızıma daha baskın davranıyordu. Biraz sertti. O ev postalarından³ sonra kızımın nasıl iletişim kuracağını

³ Ev postası, Aile Katılımının Sağlanması ve Baba Eğitimi/Mektupları Programı kapsamında ÇATOM'larda uygulanan bir faaliyettir. Programdaki temel amaç, ebeveynlerin çocuk bakımı ve çocuk gelişim aşamalarını öğrenmelerini, psikolojik açıdan sağlıklı bir aile ortamı oluşturmalarını, çocukları

öğrendi. Mesela kızım krop giyip dershaneye gitmek istiyor. O da biraz açık bir kıyafet. Eşimle kızım bu anlamda çok kavga ediyorlardı. Kızım onu giydiğinde eşim sinirleniyordu direkt. Şimdi kızımla konuşup neden onu giymesine izin vermediğini anlatıyor. Konuşuyorlar. O şekilde karşılıklı birbirlerine kendilerini ifade etmeye çalışıyorlar. Önceden babası baskı uyguladıkça kızım babasını daha çok sinirlendirecek şeyler yapıyordu. Bu ev postalarını okuduktan sonra da eşim internetten de devam etti araştırmalarına. Nasıl iletişim içinde olmalıyım diye." Katılımcı-21 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

"...Çalışmamı maddi konudan değil de şunun için istiyordu. Dediğim gibi sorumluluklar üst üste gelince çok bunaldım. İster istemez bu eve yansıyor. Bu işte denk gelince kafa dağıtmak amacıyla, çevre edinmek için de çalışabilirsin dedi. Buna karşı gelmedi." Katılımcı-18 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

Katılımcı-8'in belirttiğine göre eğitime katılan oğlan çocuklarının sadece ev içinde değil yakın çevrelerindeki kız çocukları için de kaygılanabildiği, onları fark ettiği ve onların onurlu muamele görebilmelerini ve her türlü ayrımcılıktan korunabilmelerini destekler davranışlar sergilediği görülmektedir;

"Mesela oğlumun kız kardeşi yok. Ama okuldan, sokaktan kız arkadaşları var. Ben şeyi görebiliyorum oğlumda. Mesela erkekler kız arkadaşlarına çok baskı uyguluyor ya. Şunu giyme bunu yapma gibisinden. Ben oğluma dedim; "Sen de baskı yapıyor musun?" diye. "Hayır ne münaasebet, çünkü benim nasıl giyinmeme bir kişinin karışmasını istemiyorsam, ben onun neden giydiğine, gittiği yere karışayım ki. Onun da kendi düşünceleri var." dedi. Bunları da programdan almışlar yani. Bunları biz de evde konuşuyorduk ama böyle eklemeler de yapılmış." Katılımcı-8 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

Suriyeli katılımcılarda mensubiyet- yakın ilişki başlığı için olumlu geri bildirimler alınmamıştır. Kadınlar bu durumu daha çok oğlan kardeşlerin kız kardeşleri üzerindeki sevgisinden dolayı onları koruma eğilimleri olduğu fikrine bağlamışlardır. Geçici Koruma Altında bulunan Suriyelilerin sınır dışı edilme kaygıları ve farklı bir ülkede bulunmaları sebebiyle aile üyelerine menşei ülkede bulundukları dönemden

ile kaliteli zaman geçirmelerini sağlamak ve anne-baba veya bakım verenlere yönelik çocuk bakımında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıdır. Aile katılımı programı 13 modülden oluşmaktadır.

daha çok baskı uygulamaları gibi nedenlerle de olumsuz yanıtların alındığı düşünülmektedir. Aşağıdaki alıntı bu yönde bir kaygıya işaret eder niteliktedir;

"Sinirleniyor hemen diyor bana; "Geç kaldı, niye bu kadar geç kalıyorlar. Sen neden ilgilenmiyorsun, kız kardeşim dışarda kaldı." Ama kendi geç kaldığında bir şey yapmıyor. Ama kız kardeşleri akşam ezanından önce evde olmak zorunda. Kız kardeşi kapalı. Evin içinde açık giyindiğinde pencerenin karşısında durmamalı, açık halde kapının önüne çıkmamalı. Ama kapalı diye dikkat etmesini istiyor." Katılımcı-2 (SRY, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

Mensubiyet- yakın ilişki başlığına ait bulguların ele alındığı bu kısımda genel olarak Türkiyeli katılımcılardan olumlu dönütler alınmıştır. Geçici koruma altındaki kadınlardan ise erkeklerin kadınlar ve kız çocuklarına dair korumacı bakış açısıyla kadınlar üzerinde oluşturduğu baskıcı davranışların devam ettiği geri bildirimleri alınmıştır. Suriyeli katılımcıların, oğlan çocuklarının kız kardeşleri üzerindeki baskıcı tutumlarını sevgi göstergesi olarak tanımlamaları dikkat çekmiştir. Aynı yaştaki ve/veya kendisinden büyük olan kız kardeşine yönelik Suriyeli oğlan çocuklarının uyguladığı psikolojik baskılar ve ebeveynlerin bu durumu tanımlama şekline bakıldığında kadınlarla da toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığını artıracak çalışmaların yapılması gerektiğini düşündürmektedir.

Tezin buraya kadar ki kısmında erkeklik çalışmaları temelinde erkeklerin ve oğlan çocuklarının belli konulardaki programlara katılmalarıyla kadın ve kız çocuklarının güçlenmesine etkileri 'Nussbaum Yapabilirlik Listesi' çerçevesinde tartışılmıştır. Bir sonraki bölümde görüşmecilerin ifadeleri Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Farkındalığı ekseninde tartışılacaktır.

4.2.2. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Farkındalığı Teması Analizleri

Erkeklerle ve oğlan çocuklarına yönelik hazırlanan eğitim programlarında toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda da bilgi aktarımları yapılmıştır. Kadınların ve kız çocuklarının güçlenmesinde, erkeklerin bu eşitsizlikleri görmeye başlaması, fark edebilmesi önemli bir yerde durmaktadır. Erkeklik çalışmalarında da yer bulan, erkeğe

yüklenen çok fazla sorumluluk altında ezilen erkek, bu eşitsizlikleri fark ederek hem kendisi için hem de kadınlar için olumlu yönde değişim gösterecektir.

Raporlama için faydalanan MAXQDA programı ile elde edilen kodlar ve temalar sonrasında etkileşimli kod matrisi verisine ulaşılmıştır. Toplam 445 kod oluşturulmuş ve bu kodların 138'i toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı temasına karşılık gelmiştir. Analiz aşamasının bir sonraki adımında toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı başlığıyla ilişkili farklı erkeklikler alt teması ve rol ve sorumluluklar alt teması olmak üzere iki alt tema oluşturulmuştur. Katılımcılarla görüşmeler sonrasında Türkiyeli ve Suriyeli katılımcıların toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı konusunda deneyimlerinin benzeştiği katılımcıların ifadelerinde görülmüştür. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı başlığı analizinde yer alan farklı erkeklikler ve rol ve sorumluluklar başlıkları kapsamında Türkiyeli ve Suriyeli kız çocukları ve kadınların ifadeleri ayrı ayrı değerlendirilmemiştir. Çıkan veri analizine göre bahse konu iki başlığa ait bulgular sonraki başlıklarda tartışılmıştır.

4.2.2.1.Farklı Erkeklikler

Her ne kadar araştırma erkeklik çalışmalarını odağına almasa da yapılan görüşmeler erkeklerin davranış ve tutum değişikliğine bağlı olarak kadın güçlenmesini sorguladığı için, analizin teorik çerçevesini oluşturmak amacıyla erkeklik çalışmaları literatüründen de faydalanılmıştır. Çünkü, erkeklik çalışmalarının temel amaçlarından biri, cinsiyet temelli eşitsizliği anlamlandırabilmek ve dönüştürebilmektir (Sünbülöğlu, 2018). Toplum tarafından insanlara atfedilen kadın ve erkek olma biçimlerinden tüm bireyler etkilenmektedir. Ataerkil sistemin, kadın açısından etkisi daha şiddetli olsa da erkek olmanın da kodları bulunmaktadır. Erkek olmanın bu kodları, kadının yaşamını etkileyen ve tahakküm altına alan sistemi oluşturmaktadır (Gedik, 2018). Erkeklik çalışmalarının bir yaklaşımı olan (pro)feminizm ile erkekler, toplumsal cinsiyet eşitliği sağlama yolunu seçmektedirler. Bu eşitliğin sağlanması için de ataerkil düzenin erkeklere yüklediği rol ve sorumlulukları feminist yaklaşımla tartışmaktadırlar (Bozok 2010: 648).

Connell çalışmalarıyla erkeğin, yaşamı boyunca sosyalleşme süreçlerini göz önünde bulundurarak erkekliğin farklılık gösterebildiğini ve ilişki kurduğu kültürel

inşa süreçlerinin de değişimlere uğrayabileceğini kanıtlamıştır. Erkeğin sosyalleşme sürecinde, içinde bulunduğu toplumun kurallarına göre davranışlar sergilemesi beklenmektedir. Bu kurallar, reddedilemez ve sorgulanamaz bir hale geldiğinde bireyleri ve kurulan ilişkileri şekillendiren en önemli faktörlere dönüşmektedir (Tekke, 2021: 66). Connell'in kavramsallaştırmasıyla oluşan erkeklik hiyerarşisi piramidinde yer alan erkeklik kategorilerine bakılarak erkeklerin kendileri için benimsedikleri davranışlarda, belli eğitimlerden geçtikten sonra ataerkil normlara karşı çıkıp davranış ve tutum değişikliklerine giderek kadın güçlenmesine etkilerine bakılmıştır. Genel olarak hegemonik erkeklikten (pro)feminizme doğru bir gidiş olduğu görülmüştür. Kadınlar ve kız çocukları ile yapılan görüşmelerden bu çıkarımı yapmaya sevk eden ifadeler aşağıda kesitler halinde sunulmuştur;

"Ben de hasta olduğum için oğullarımın hepsine iş yaptırdım. Yoksa olmuyordu doğrusu. Yani öyle ev işi yapmaktan gocunmazlar. Hep öyle gördüler, garipsemezler. Bulaşık da yıkarlar, çamaşır da asarlar. Ben gücümün yettiğini yaparım, onlar da benim yapamadıklarımı yaparlar." Katılımcı-12 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

"Babası da yapar kendisi de yapar (ev işleri). Babası bulaşık da yıkar, çamaşır da asar. Gördüğü şeyler. Bizim evimizde var bunlar. Misafir geldiğinde onların yanında hizmet de eder." Katılımcı-3 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

"Normal karşılar. Çünkü abisi de yapıyor. Mesela Korona'dan dolayı bizim karşı apartmanda bir komşu vardı. Onunla her gün cam silme yarışına girdi." Katılımcı-9 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

Katılımcıların aktardıkları bilgilere göre, erkekler, erken yaşlarda eşitlikçi bir aile yapısında büyüdüklerinde ataerkil söylemin dayattığı rol ve sorumluluklara karşı çıkmaktadırlar. Katılımcılar, eşlerinin veya çocuklarının eşitlik yaklaşımında olmalarında hem yetiştirilme tarzının önemli olduğunu hem de katıldıkları programın etkili olduğunu dile getirmişlerdir;

"Bizde genelde babayı rol model alıyor. Baba yaparsa o da yapıyor. Mesela ev işlerinde de öyle. Babası yaparsa o da yapıyor. Mesela yatağını toplama. Kendisinin işi olduğunu biliyor. Yine de kaç kere söylememizi bekliyor. Kadının göreviymiş gibi

bakıyor baba yapmadığı sürece. Burada babanın daha çok etkisi var." Katılımcı-7 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu.)

"Bizim mahallede var. Kendisi özel harekât, eşi de evde çalışmıyor. Mesela eşi işten gelir cam siler, perde takar. Eşim güler sadece Bizim ki yine iş başında!" der. Ama kendi yapmaz. Alıştırma ile ilgili galiba. Kayınvalidem hiç alıştırmamış. Mesela bir sofra toplanırken yardım eder. Ama geri kalan diğer işleri yapmaz. Ama dediğim gibi o gelene kadar ben tüm işleri yapıyorum, fırsat vermiyorum pek ona." Katılımcı-21 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

Çocuklar toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda her ne kadar çok programlara katılsalar da eve gittiklerinde maruz kaldıkları olaylardan etkilenebilmektedir. Toplumsal yaşam içerisinde ileri sürülen ve sürdürülen iktidar konumunu anlatan kültürel normların kabullenilmesi olarak da adlandırılan hegemonya (Demren, 2005: 275), içinde yaşanan, geçmişten gelen ve söz ve davranışlarla aktarılan egemen kültürün içselleştirilmesiyle gerçekleşmekte ve insanların rızası ve kabullenmesi ile ayakta kalabilmektedir (Topcu, 2012: 51). Aileden ve yakın çevreden öğrenilen toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik kalıp yargıların kırılmasında yetişkinlere yönelik yapılan/yapılacak çalışmaların önemi artmaktadır.

Suç ortağı/işbirlikçi erkeklik biçimi, ortak olmak, işbirliği yapmak isteyen erkek ataerkilliğinin kabullerini reddetmemekle birlikte çevrelerinde bulunan kadınlara karşı saygıyı ihmal etmemekte, şiddetsiz iletişimi yeğlemekte ve özel alanda kadınla ayrı iş bölümüne gitmemektedir. Tüm bunları yaparken toplum tarafından kendilerine yüklenen hanenin maddi kaynağı olma görevlerini yapmaktadırlar (Tekke, 2021: 67).

"...Pratik şeyler hazırlayıp destek sağlıyordu. Temizlik konusunda da öyleydi. Hafta içi ikimiz de çalışıyoruz, yoruluyoruz. Hafta sonları iş dağılımı yapardık. Ama cam silme, çamaşır asma değil. Daha çok evin içindeki işleri o alırdı. Yoksa kendisine kılıbık denilmesinden korkar. Ben süpürüyorsam o toz alırdı... Yani kınayıcı bakmaz. Onun sadece kendine göre çekinceleri var. Aman bana şunu demesinler, kılıbık demesinler der. Ama kendisi başka birini görse kınayıcı gözle bakmaz. Normal karşılar." Katılımcı-18 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

"Mesela ben hamileyken karanlıkta yapıyordu herkesin görebileceği işleri. Toplumdan çekinir. Benim hakkımda ne derler diye düşünür. Muhtemelen garipser. "Yapacak kimse kalmamış mı bu yapıyor?" der." Katılımcı-22 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

Bozok (2011: 47)'un ifadesiyle suç ortağı veya işbirlikçi erkekler "elini kirletmeden" ataerkil paydan yararlanmaktadır. Aynı zamanda suç ortağı/işbirlikçi erkekler ataerkil yapının olumsuz sonuçlarını fark ederek kadın ezilmişliği ve ikincilleştirilmesine karşı mücadele vermeyi seçebilecek, feminist erkekler olabilme potansiyeli taşıyan erkeklerdir.

"Geçen evde şey oldu, ben çok yorulmuştum hemen tepki verdi. Dedi; "Anne, babam sana neden yardım etmiyor? Sen çok yoruluyorsun." Geçen yemek yapıyordum yetiştiremedim. Kocam işten geldi. Biraz acele ettim. Hemen şey diyor. Kocam biraz kızdı, yemek hazır değil mi diye. Hemen oğlum dedi; "Anne babam da gelsin sana yardım etsin. Yani birlikte, beraber yapalım. Neden babam sana yardım etmiyor."" Katılımcı-2 (SRY, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

"Mesela bir yere gittiğimizde diyor; "Ben çocukları gördüğümde çok üzülüyorum." Neden dediğimde diyor; "Anne bak, abla tek bakıyor çocuğuna, baba yok burada."" Katılımcı-15 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

"Ben yokken yapıyor. Ama onlar çok yoğun çalışıyorlar. Hani ben söylemeden kalkıp yapmıyor. Ben söylediğimde kalkıp yapıyor. Çok yorgun olduğu zaman yapmıyor. Söylüyor işte; "Ben çok yorgunum, yapmazsan olmaz mı?" diyor. İlla yapmayacağım diye kestirip atmıyor. Mesela cam da siliyor. Bizim ev biraz yüksekte. Korkuyor bir şey olacak diye. Sen yapma ben yaparım diyor. Annesi babası bizde kalıyordu. Hani çekinir ya bir erkek anne babasından. Ama yok bizimkisi; "Kalk temizlik yapalım." demişti. Kimsenin bir şey demesini takmaz eşim. Tepki göstermez, dışardaki insanların ne yaptıklarını pek takmaz. Normal karşılar. Bazen ben söylerim "Sana ne! Ne yapacaksın?" der. "Kendi hayatları." der." Katılımcı-25 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

Farklı erkeklikler alt başlığına ait bulguların ele alındığı bu kısımda katılımcıların aktardığı bilgilere göre, erkeklerin ve oğlan çocuklarının katıldıkları programların çıktılarını odağında (pro)feminizme doğru yönelmelerinde hem katıldıkları programların etkili olduğu hem de sosyal öğrenmelerini gerçekleştirdikleri toplumun

etkili olduğu gör÷lmektedir. Sosyal öğrenmenin gerçekleştiği ilk yer olan aile ortamında, yakın çevrelerinde ve sonrasındaki eğitim hayatlarında toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımının var olması erkeklerin (pro)feminizme bakışlarını olumlu yönde etkilemektedir. Yapabilirlikler başlıklarında da değinildiği üzere toplumsal değışim ve dönüşümün sağlanabilmesi için toplumun tüm üyeleri ile çalışılması yararlı olacaktır.

4.2.2.2.Rol ve Sorumluluklar

Cinsiyet rolleri toplum tarafından üretilmektedir. Birey doğduktan sonra toplum, içindeki kurumlar aracılığıyla bireye, katı, uyulması zorunlu ve sorgulanamaz olan beklentilerini aktarır. Birey sosyalleştikçe, toplum tarafından kendilerine yüklenen rolleri öğrenmeye ve karşılıklı etkileşimlerle bunları pekiştirmeye başlar. Ataerkil toplumlarda oğlan çocuklarına, daha çok, güçlü olma, kavgacı olma gibi roller öğretilirken kız çocuklarına söz dinleyen, narin, itaatkâr olması öğretilir (Kasap vd. 2018, 628). Kadınlara ve erkeklere çocukluktan itibaren yüklenen bu rol ve sorumluluklar bireylerin tüm hayatını etkileyebilmektedir. Özel ve kamusal alanlarda kadının ikincilleştirilmesi, itaatkâr davranmaya zorlanması, karar mekanizmalarında yer alamaması gibi nedenler kadının güçlenmesinin önünde engel olarak durmaktadır. Araştırmada oğlan çocuklarının ve erkeklerin katıldığı programların içeriğine göre aile içinde rol ve sorumlulukların ne ölçüde paylaşıldığına dair sorular yöneltilmiştir.

Katılımcılardan alınan bilgilere göre, eğitim programlarına katılan erkekler ve oğlan çocuklarının %55,6'sının, katıldıkları eğitim programları sonrasında toplumun onlara yüklediği rol ve sorumlulukların farkına varmış ve toplum tarafından kendilerine yüklenen eşitlikçi olmayan davranışlarını değıştirme eğilimi göstermişlerdir. Özellikle ev içi işlerin kadının sorumluluğu olmadığı, eşitlikçi bir anlayış kazanıldığı gözlemlenmiştir. Kadınlar ve kız çocukları ile yapılan görüşmelerden bu çıkarımı yapmaya sevk eden ifadeler aşağıda kesitler halinde sunulmuştur;

"Çocuklarla her konuda iletişimde değildi. Mesela bir sorun olduğunda bana; "sen konuş sen iletişime geç." derdi. Baba olarak onun da sorumlulukları vardı. Biraz da ben zorluyordum onu. "Ben babayım!" diyordu. Sonra kendisi de bunun böyle olması

gerektiğini anladı gibi bir şey oldu. Mesela veli toplantılarına ben çalıştığım için hep eşim katılırdı." Katılımcı-16 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

"... Mesela ben öğretmenlik yapıyordum. Eve geldim mesela sarma yapacağım, gelir bana yardım eder artık. Her işi yapar. Mesela patlıcan oymayı bilmiyorum o yapıyor, benden daha güzel yapıyor. Eşim de bana yardım ettiği için kimseyi ev işi yaptığı için yadırgamaz." Katılımcı-28 (SRY, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

"Aslında eşim ben çalışmıyor olsam da benim yoğunluğumu bir tık daha anlamış oldu. Çocuklarla ilgileniyorum, dertlerdi, okuldu, ev işleri idi... Rutin gibi geliyor erkeklere bunlar ama ilgilenmeye başlayınca eşim kadınların da evde öylece oturmadığını görmüş oldu. Sosyal aktivite olarak da eşimin izin günlerinde dışarıya daha çok gider oldular. Özellikle ben katılmıyorum. Hani baba-kız ilişkileri daha yoğun olsun diye. Bir markete gitmek bile bence çok iyi oluyor." Katılımcı-23 (TR, Çalışmıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

Katılımcı-3, 16 ve 17'nin verdikleri bilgilere göre ise toplumun yüklediği rol ve sorumlulukların devam ettiği görülmektedir. Katılımcı-3'ün belirttiği gibi her ne kadar oğlan çocukları, bu tür eğitimlere katılsalar ve aile bu eşitliği desteklese de içine doğdukları sosyal ortam ve toplumun oluşturduğu baskıyla yüz yüze büyüyor olmaları, eğitimler yoluyla benimsedikleri davranış ve tutumları hayata geçirmelerini zorlaştırabilmektedir. Katılımcıların ifadeleri aşağıdaki şekildedir;

"Benim kız çocuğum yok. Evde iş tutan yok. Ben iş tutarken de oğluma da yaptırmak istiyorum. ... Kendi ihtiyaçlarını karşılaması, sorumluluğunu da bilmesi gerekiyor. Ben bu anlamda çocuğuma çok sorumluluk yüklüyorum. Ama toplum ona müsaade etmiyor. Mesela geçen en basitinden akşamleyin misafir vardı. Hadi oğlum bunu yapalım dediğimde; "Erkek çocuğuna bunlar yaptırılır mı?" diyorlar. Ama benim kızım yok ki olsa o da mecbur yapacak. Ama kızım olsa da yapılması gerek. Hayatın neler getireceği bilemiyoruz. ... Yani tek başlarına hayatlarına devam etmelerini öğrenmeleri gerekiyor." Katılımcı-3 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

"Benimle ilgili değil de kızım ile ilgili şey diyor; "Öğretmen olursan, yaşamın daha kolay olur, düzenli olur, tatilleri fazla, 3'ten sonra evdesin." diyor." Katılımcı-16 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

"Aslında eşim eşitlikçi bir insan. Ama geleneksel aile yapısıyla büyüdüğü için bunlarla ilgili toplum içinde konuşma vs. olduğu zaman ben o geleneksel yapıyla büyüdüğünü fark edebiliyorum. Mesela kadın çalışmak zorunda değil ama erkek çalışmak zorunda. Kadın tercih ederse çalışır gibi." Katılımcı-17 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Eşi).

Katılımcı-5 belirttiğine göre çocuklar aile içinde her ne kadar cinsiyet eşitliği farkındalığıyla büyütülseler de sosyalleştikleri alanlarda bu eşitlikçi yaklaşımları nedeniyle toplum tarafından dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Çocuk eğitime başladığında, farklı çevrelerden arkadaşlık ilişkisi kurduğunda ve ergenlik dönemiyle birlikte yetişkinlerle daha fazla vakit geçirmeye başladığında bu dışlanmayı hissedebilmektedir.

"Bence bu biraz yetiştirme tarzıyla da ilgili. Mesela ben küçüklükten beri kız erkek ayırmadan sorumluluklarını veren birisiydim. Hatta bu programda da konuşulmuş bu konuyla ilgili. İşte erkekler bulaşık yıkar mı, makine dizer mi falan gibisinden... Kendisi de bunları yapan bir çocuktü. Benim ilk çocuğumdu. Ben çalışma hayatına erken başladığım için hani görev paylaşımı yapıyorduk. Kendi odasını toparlamak gibi, sofrayı kurmak gibi. Ama toplum tarafından işte erkekler masa kurmaz, bulaşık yıkamaz. Bu konuda başta dışlanıyordu. Ama bu programın dışında işte kendisinin yaptığının doğru olduğunu eğitimciler tarafından diğer arkadaşları tarafından kabullenildiği için geldi benimle paylaştı mesela. "Aslında sen bana doğru olanı yaptırmışsın, doğru olanı buymuş, ben sana kızıyordum ama erkekler de bu işleri yapabiliymiş." gibi şeyler söyledi." Katılımcı-5 (TR, Çalışıyor, Programa katılan aile üyesi: Oğlu).

Toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı kapsamında rol ve sorumluluklara dair bulguların ele alındığı bu kısımda oğlan çocuklarının ve erkeklerin yarıdan fazlasında tutum ve davranışların olumlu yönde değiştiği görülmektedir. Tüm görüşmeler değerlendirildiğinde genel olarak olumlu yanıtlar alınsa dahi ataerkil toplum yapısının etkin olmasıyla birlikte oğlan çocuklarının ve erkeklerin, kadınlara ve kız çocuklarına yüklediği rol ve sorumlulukları onların doğalarının bir gerekliliği olarak görülmekte ve kadınların yaşamları üzerinde oluşturduğu baskıcı davranışlar devam etmektedir.

SONUÇ

Bu tez çalışmasında erkeklere yönelik çok sektörlü ve çok aktörlü çalışmalar yürüten ÇATOM program ve projelerinin kadın güçlenmesi bağlamında etkisi araştırma kapsamında tartışılmıştır. Araştırmada kadınların ve kız çocuklarının

güçlenmesi aşamasında erkeklere yönelik çalışmaların önemli bir yerde konumlandığı ve erkeklerin eğitim seviyeleri arttıkça toplumsal cinsiyet eşitliğine olumlu etkileri olduğu (Onaran ve diğerleri, 1998) ön kabulüyle, ÇATOM program ve projelerine katılan erkeklerin eşleri ve kız çocukları evreni oluşturacak şekilde bir araştırma planı yapılmıştır. Kız çocukları ve kadınların sosyal ve ekonomik güçlenmesinde, oğlan çocukları ve erkeklerle program ve projeler yürütülmesinin önemini kabul ederek, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında oğlan çocukları ve erkeklerin de önemli birer aktör olduğu göz önünde bulundurulmuştur.

Araştırmanın ilk bölümünde, çalışmaya teorik bir çerçeve sunması amacıyla kadın güçlenmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kalkınma kavramları ekseninde bir tartışma yapılmıştır. Bunun yanı sıra kız çocuklarının ve kadınların güçlenmesi ve iyilik hallerinin değerlendirilmesinde bütüncül bir araştırma imkânı sunan yapabilirlik yaklaşımının sunduğu analiz tez çalışmasının teorik çerçevesine dahil edilmiştir. Aynı zamanda kadın güçlenmesinde ataerkil anlayışın etkisinin azaltılarak toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında erkek iş birliğine dair dünyadan ve Türkiye’den örneklerle değinilmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünde saha araştırmasının yapılacağı ÇATOM’lar tanıtılmış ve bu merkezlerde oğlan çocuklarına ve erkeklere yönelik yapılan çalışmalar açıklanmıştır. Üçüncü bölüme gelindiğinde araştırmanın evreni, örnekleme ve yöntemi tanıtılmıştır. Son bölüm olan dördüncü bölümde araştırma bulguları sunulmuştur. Sonuç kısmında ise araştırma bulgularının ışığında değerlendirmeler ve öneriler sunularak ilgili çalışma sonlandırılmıştır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde kadınlar sıklıkla psikolojik ve fiziksel şiddete maruz kalmakta ve hatta bu durumu olağan olarak karşılamaktadırlar. Birey, çevresindekilerin davranışlarını gözlemleyerek bu davranışlar sonucu birtakım kazanımlar elde etmekte ve daha sonrasında bu davranışları pozitif ve negatif yanlarıyla ele alarak davranışlarını oluşturan sosyal öğrenme sürecini gerçekleştirmektedir. Bu süreci anlatan sosyal öğrenme yaklaşımı kadına yönelik şiddeti “modelleme ve taklit” biçiminde tartışmaktadır. Çocuğun ilk öğrenme süreci olan aile ortamında çocuk, aile içinde yaşanan kadına yönelik her türlü şiddete tanık

olmakta ve çocuğun karakter oluşumu burada şekillenmektedir (Deniz, 2022: 21). Aynı zamanda sosyal öğrenme bileşenlerinden en temel olanı “taklit” olgusuyla (Freedman vd. 2003: 267’den akt: Deniz, 2022: 53) birlikte çocuk, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını öğrenmekte ve yine davranış ve tutumlarını buna göre şekillendirmektedir.

ÇATOM’larda erkeklerle ve oğlan çocuklarıyla yapılan çalışmalarla yukarıda sözü edilen sosyalizasyon sürecinde öğrenilen kalıp yargıların kırılmaya başladığı görülmüştür. Erkeklerin ve oğlan çocuklarının eğitimlere katıldıktan sonra kadınlara ve kız çocuklarına yönelik fiziksel ve psikolojik şiddete karşı daha duyarlı oldukları, iletişim becerilerinin artarak şiddetsiz bir hayatı seçtikleri ve kadınların ve kız çocuklarının onurunu zedeleyecek her türlü şiddeti reddettikleri çıkan sonuçlar arasındadır. Aynı zamanda sadece ev içindeki kadın ve kız çocuklarının yaşaması muhtemel şiddet olaylarına değil, aynı zamanda kamusal alanlarda tanık olunan şiddete de sessiz kalmadıkları görülmüştür. Erkeklerin kendileri için benimsedikleri davranışlarda, belli eğitimlerden geçtikten sonra ataerkil normlara karşı çıkıp davranış ve tutum değişikliklerine giderek kadın güçlenmesine etkide bulunabilecekleri çalışmanın bir çıktısıdır. Özellikle oğlan çocukları ile yapılan çalışmalarla yeni nesillerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin daha fazla savunulduğu ve oğlan çocuklarının bu eşitsizliklere sessiz kalmadıkları gözlemlenmiştir.

Toplum tarafından insanlara atfedilen kadın ve erkek olma biçimlerinden tüm bireyler etkilenir. Ataerkil sistemin, kadın açısından etkisi daha şiddetli olsa da erkek olmanın da kodları bulunmaktadır. Erkek olmanın bu kodları, kadını da etkilemekte ve onu etkisinde bırakan sistemi oluşturmaktadır (Gedik, 2018). İdeal erkeklik olarak düşünülen hegemonik erkeklikle birlikte erkeklere yüklenen sorumluluklar, erkeklik krizini tetiklemekte ve cinsiyet temelli eşitsizlik de bundan payını almaktadır. Araştırma çıktılarından biri de oğlan çocukları ve erkeklerin kendilerine yüklenen rol ve sorumlulukları kabul etmemesi ve erkeklik krizinden daha az etkilenmeleridir. Böylelikle de eğitimlere katılan erkeklerin çoğunluğu tarafından kadınlarla eşit haklara sahip olunduğu kabul edilmiş ve kadın güçlenmesinin önündeki engeller azalmıştır. Oğlan çocukları ve erkeklerle yapılan çalışmaların toplumsal değişim ve dönüşümün

sağlanmasına katkı sağladığı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve dolayısıyla ataerkil toplumlarda kadın güçlenmesinin önünün açıldığı görülmüştür.

Araştırma sonuçlarına göre erkeklik hiyerarşisinde yer alan hegemonik erkeklikten suç ortağı/işbirlikçi erkekliğe geçiş görülmüştür. Erkekler hegemonik erkekliğin vermiş olduğu ideallik algılarından pay almakta fakat çalışmalar sürdürüldükçe taraf değiştirecek potansiyeldedirler. Kadınların aktardıkları bilgilere göre bunda erkeklerin eşitlikçi bir aile yapısına sahip olup olmamalarının da etkisi vardır. Kendi ailelerindeki erkeklerden gördüklerini devam ettiren erkekler daha hızlı bir şekilde taraf değiştirmektedir. Bu süreçte erkeklerle yapılan çalışmaların artırılması da eklendiğinde süreç daha da hızlı gerçekleşecektir. Erkeklerin katıldığı programlarla bu algıların yavaş da olsa kırılmaya başlaması, diğer bir ifadeyle hegemonik erkeklikten suç ortağı/işbirlikçi erkekliklere dönülmesi yine de umut vericidir.

Yukarıda bahsedildiği üzere araştırma çalışmasında kız çocuklarının ve kadınların güçlenmesinde, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında erkeklere yönelik çalışmaların etkisi incelenirken yapabilirlik yaklaşımından faydalanılmıştır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin incelenmesinde yapabilirlik yaklaşımı, kadın araştırmalarında önemli bir potansiyele sahiptir. Yapabilirlik yaklaşımının seçilme nedenlerinden biri bireylerin iyilik durumlarını değerlendirirken maddi kaynakların dışında kalan faktörlerin de değerlendirilmesi ile bütüncül bir araştırma imkânı sunmasıdır. Araştırma yapılan illerde kadın yoksulluğu oranının yüksek olduğu ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği görülmektedir. Bu sorunlara çözümler aranırken işlevsellikler ve yapabilirlikler üzerinde incelemeler yapılmıştır. Martha Nussbaum'un on başlık olarak hazırlamış olduğu yapabilirlikler listesi kapsamında oğlan çocukları ve erkeklerin katıldığı programların içeriği göz önünde bulundurularak listenin yedi başlığını içeren araştırma yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre yaklaşımın da sunmuş olduğu "iyi olma hali" kız çocukları ve kadınlar üzerinde görülmüştür. Kadınların kendi hayatlarında aktif rol alan bireyler haline geldiği araştırmanın çıktıları arasındadır. Eğitim hayatlarında, sosyal çevrelerinde, çalışma hayatlarında kadınlar kendi kararlarını alabilmekte ve çevrelerindeki erkekler bu kararlara saygı duymaktadır. ÇATOM'larda programlara katılan erkeklerin, programlara katılmadan önce bu kararlara tepki gösterdikleri, ön yargılı davrandıkları ve eleştirilerinin fazla

olduğu kadınlardan alınan geri bildirimler arasındadır. Erkeklerle yönelik eğitimler sonrasında, öncesinde sadece özel alanla sınırlı tutulan kadınların, kaynak ve fırsatlara erişim gibi konularda kamusal alanlarda da daha aktif oldukları görülmüştür.

Erkeklerle ve oğlan çocuklarına verilen eğitimler sonrası kadınların ve kız çocuklarının duygularının önemsendiği, erkeklerin ve oğlan çocuklarının iletişim becerilerinin güçlendiği ve duygusal sağlığın ve gelişimin olumlu yönde etkilendiği söylenebilmektedir. Fakat ergenlik döneminden önce programlara katılan oğlan çocuklarında, ergenlik dönemiyle birlikte elde edilen kazanımların azaldığı görülmüştür. Bunun nedeni ergenlerin yaşı ilerledikçe ataerkil düşünce yapısında olan yetişkinlerle daha fazla zaman geçirmeleri ve böylelikle de verili toplumsal cinsiyet rollerinin yaşamlarında baskın hale gelmesidir. Bu sebeplerle oğlan çocuklarıyla çalışmaların ergenlik döneminde de devam etmesi gerektiği görülmüştür. Bu sayede toplum tarafından inşa edilen “ideal erkeklik” rol ve sorumluluklarının toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde dönüştürülebileceği, değiştirebileceği düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan kadınlar, eşlerinin ve oğlan çocuklarının kadına yönelik şiddetin her türüsüne tepki gösterdiğini belirtmişlerdir. Erkekler ve oğlan çocukları özel alan içerisinde eşlerine ve/veya kız çocuklarına karşı şiddet içeren söz ve davranışlardan uzak durmaktadırlar. Araştırmada kadına yönelik şiddet konusu iki biçimde ele alınmıştır. Bunlardan ilki yakın akraba içerisinde yaşanan şiddet olayları iken diğeri sokakta ve/veya aynı apartmanda tanımadıkları kadınlara yönelik yaşanması olası şiddet olaylarıdır. Yakın akraba içerisinde tanık olunan şiddet olaylarında katılımcılar, oğlan çocuklarının ve eşlerinin, bu konunun daha çok aile içerisinde çözüme kavuşturulması fikrinde olduğunu belirtmiştir. Ancak şiddet olayının hayati bir risk taşıması durumunda ilgili mercilere başvurabileceklerini dile getirmişlerdir. Bu şekilde bir tutumun oluşmasında, araştırma yapılan illerin küçük ve muhafazakârlığın ağır bastığı iller olmasının etkisi olduğu düşünülmektedir. Katılımcıların ifade ettiği üzere kadına yönelik şiddet olayları sokakta ve/veya aynı apartmanda tanımadıkları kadınlara yönelik gerçekleşiyorsa, oğlan çocukları ve erkeklerin tepkileri iki farklı yönde gelişmektedir. Buna göre, oğlan çocukları ve erkekler ya olaya müdahale etmekte ve/veya olaya tanık olma anında vakit kaybetmeden ilgili mercilere ulaşma çabasıdadır. Ya da tanık olunan şiddet olayını

görmezden gelme davranışını benimsemektedirler. Katılımcılardan alınan geri bildirimlere göre burada ikili durumun açığa çıkmasının nedeni, oğlan çocukları ve erkeklerin şiddet olayına müdahaleleri sonrasında kendilerine zarar gelebileceğini düşünmeleri ve/veya hukuksal mevzuatın olaya müdahale edenleri suçlu bulacağı inancıdır. Katılımcılar özellikle bu konuda ülkemizde yaşanan Kadir Şeker olayını ısrarla örnek göstermişlerdir. Erkeklerle yönelik yapılan program ve projelerden sonra kadına yönelik şiddet konusunda olayın meydana geldiği konum ve olaydan etkilenenler gibi değişkenlere göre yanıtların farklılaştığı görülmüştür. Erkeklerle yönelik oluşturulacak programların içeriğinde şiddetten etkilenenlerin kim/kimler olduğu ve şiddetin gerçekleştiği konum fark etmeksizin “kadına yönelik şiddete sıfır tolerans” vurgusunun yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda hukuksal mevzuata da değinilmesi doğru bilinen yanlışların önüne geçecektir.

Oğlan çocuklarının toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açılarının olumlu yönde değişmesinde katıldıkları eğitim programlarının yanı sıra çevrelerindeki “güçlü kadınların” varlığı da etkilemiştir. Aile içinde veya yakın çevrede eğitimini tamamlamış, çalışan, kendi hayatına yön veren kadınların varlığı, oğlan çocuklarının, bu kadınların kendi hayatlarında tercih yapabilmesinde ve özgürlükleri konusunda olumlu etkilendiği belirtilmiştir.

Bireyin, insana yaraşır bir şekilde hayal gücünü ve aklını günlük hayatta kullanabilmesi, algılarını kullanabilmesi, düşünebilmesi ve muhakeme edebilmesi, hayal edebilmesi ancak yeterli bir eğitim alabilmesine bağlıdır. Oğlan çocukları ve erkekler, kız çocukları ve kadınların eğitimini desteklemektedirler. Ancak kız çocuklarının bulundukları iller dışına çıkarak eğitim hayatlarına devam etmelerine karşı önyargılıdır. Bu önyargıların, kadın cinayetleri, kadına yönelik taciz olayları, topluma karşı güvensizlik gibi nedenlerden kaynaklandığı belirtilmektedir. Kız çocuklarının eğitimlerini bulundukları illerde almaları gerekliliği, kız çocuklarının hayal ettikleri eğitimleri alamamalarına neden olmaktadır. İllerin gelişmişlik seviyelerine bakıldığında her ilde sosyal ve kültürel fırsat eşitliği bulunmamakta ve kız çocukları sınırlı imkânlar çerçevesinde kendi hayatlarına yön vermek durumunda kalmaktadırlar.

Araştırmaya hem sigortalı bir işte çalışan hem de herhangi bir işte çalışmayan kadınlar katılmıştır. Sigortalı bir işte çalışan kadınların, herhangi bir işte çalışmayan kadınlara göre güçlenme süreçlerinin daha hızlı olduğu görülmüştür. Ekonomik özgürlüğü olan kadınlar, oğlan çocuklarından ve eşlerinden daha fazla saygı gördüklerini belirtmişlerdir. Yapabilirlik yaklaşımının da bahsettiği “aktif eyleyenler” olma yolunda kadınlar, oğullarının ve/veya eşlerinin aldıkları eğitimler sonucunda kendilerini sadece ev ekonomisine katkı sunan aile üyesi olarak değil “birey” olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Eğitimler öncesinde ailede, kadının yerinin varlığı kabul edilmiş fakat aktif değilken eğitimler sonrasında kadınların aktiflikleri artmıştır. Böylelikle de çalışan kadınların yapabilirlikleri artmaktadır. Çalışmayan kadınlar için güçlenme sürecinin biraz daha uzun olduğu, ataerkil bakışın daha yavaş kırıldığı görülmüştür. Çalışma hayatı ile ilgili çıkan bir diğer çıktı ise eğitimlere katılmadan önce kadının çalışmasını hoş karşılamayan oğlan çocuklarının ve erkeklerin eğitim sonrasında kadınların çalışması konusunda algılarının değişmesi olmuştur. Buradaki handikap ise erkeklerin, kadınların çalışacağı iş konusunda karar merciinde bulunmak istemeleri olmuştur. Erkekler, eşlerinin, erkeklerin sayıca fazla olduğu işyerlerinde olmamalarını, iş yerinin eve yakın olmasını ve eşlerinin çalıştığı zamanlarda ev işlerini aksatmaması gibi şartlar sunmaktadırlar. Yukarı kısımda da bahsedildiği gibi hegemonik erkekliğin tüm nimetlerinden faydalanan, “elini kirletmeden” ataerkil paydan faydalanan erkeklik olan suç ortağı/işbirlikçi erkeklikler feminist erkekler haline gelebilecek erkekliklerdir. Kadınların çalışmasını kişi hakkı olarak gören fakat kadının çalışacağı işe veya istediği bir işte çalışmasının önüne engel koyan erkeklerle, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda yapılacak olan çalışmaların artması kadın güçlenmesini ve yapabilirliklerini destekleyecektir.

Kadınların çalışması konusunda araştırma çıktılarından bir diğeri ise kadınların sadece ekonomik zorlukların yaşandığı zamanlarda çalışabilir görüşü olmuştur. Yalnız burada çalışan kadınlara yönelik bir eleştiri yapılmamış, sadece çalışma hayatında bulunmayan kadınlar için değerlendirmede bulunulmuştur. Görüşme yapılan kadınların bir kısmı da bu görüşü desteklemiştir. Bu durumun ataerkil toplum yapısından kaynaklandığı düşünülmektedir. Kadınlar, kendileri için biçilen role uygun davranmak zorunda hissetmektedirler. Sadece zorlu zamanlarda çalışmak, kadınlar

için bir hak olarak görülmektedir. Çalışma hayatının kadına kazandırdığı haklar göz ardı edilmekte veya bu konuda bilgi birikimi bulunmamaktadır. Bu durumda gerek kadınlara gerek de erkeklere yönelik oluşturulan program ve projelerde bütüncül bir yaklaşım izlemek ve toplumun tüm kesimiyle çalışmak faydalı olacaktır.

Araştırma sonuçlarına göre bir diğer çıktı ise üreme konusunda tercih yapma konusudur. Bedensel bütünlük yapabilirliğinde tartışılan konu hakkında katılımcılar, erkeklerin bu duruma karşı olduğunu, eşinin kürtaj olmak istemesi halinde onu ikna etmeye çalıştığını, gerekirse psikolog görüşmelerinin yapılması yönünde desteklediklerini belirtmişlerdir. Kürtaj olma durumunun fiziksel sağlık problemi olmadığı sürece hiçbir şekilde kabul edilmeyeceği vurgulanmıştır. Bu konuda istenmeyen gebelik durumlarında kadınların bir kısmının da erkeklerle aynı fikirde olduğu gözlemlenen konular arasındadır. Kadınlar, herhangi bir sağlık problemi olmadığı sürece, istenmeyen gebelik durumlarında, psikolojileri hamilelik ve sonraki süreci kaldırmayacak dahi olsa da kürtaj olma fikrine sıcak bakmamaktadırlar. Yine bu durumun muhafazakâr toplum yapısından kaynaklandığı düşünülmektedir. Kadınlar ve erkekler, sadece yaşam süresini etkileyecek fiziki bir sağlık problemi üzerinde dururken, ruhsal sağlığı göz ardı etmektedirler.

Araştırma yapılan illerde görüşme yapılan Geçici Koruma Altındaki Suriyeli kız çocukları ve kadınların Türkiye'ye gelmeleri üzerinden 8 ila 11 yıl arasında bir zaman geçmiştir. Kilis'te araştırmaya katılan kız çocukları ve kadınların Suriye'nin iç bölgelerinden; Şanlıurfa'da görüşmeye katılan kadınların ise Türkiye'nin sınır bölgelerinden Türkiye'ye geldikleri öğrenilmiştir. Suriye'nin iç bölgelerinden gelen katılımcıların verdikleri yanıtlara göre iç bölgelerden gelen oğlan çocukları ve erkeklerin daha tutucu ve muhafazakâr oldukları görülürken Türkiye sınırına yakın bölgelerden gelen erkeklerin iç bölgelere göre daha eşitlikçi anlayışta oldukları gözlemlenmiştir. Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerle yapılan görüşme sonuçlarının bir diğer çıktısı ise Geçici koruma haklarını bilmeyen Suriyelilerin, Türkiye'de kalma şartlarını ve/veya sürelerinin ne olduğu konusunda tedirginlik yaşamaları ve bu durumda ülkelerine geri gönderilme kaygılarının artmasıdır (Gürel Üçer, Özkazanç ve Atılğan, 2018: 612). Geçici Koruma Altında bulunan Suriyelilerin sınır dışı edilme kaygıları ve farklı bir ülkede bulunmaları sebebiyle aile üyelerine menşei ülkede

bulundukları dönemden daha çok baskı uygulamaları ve ekonomik yetersizlikler gibi nedenlerle kadınlardan ve kız çocuklarından olumlu cevaplar alınmasına rağmen özü itibariyle kadın özgürlüğünden bahsedilememiştir. Suriyeli katılımcıların, oğlan çocuklarının kız kardeşleri üzerindeki baskıcı tutumlarını sevgi göstergesi olarak tanımlamaları dikkat çekmiştir. Aynı yaştaki ve/veya kendisinden büyük olan kız kardeşine yönelik Suriyeli oğlan çocuklarının uyguladığı psikolojik baskılar ve ebeveynlerin bu durumu tanımlama şekline bakıldığında kadınlarla da özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde çalışmaların artmasını gerekli kılmaktadır. Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin aktif katılım sağlayacağı program ve projelerin öncelikli konusunun Geçici Koruma hakların anlatılması gerekliliği olduğu düşünülmektedir. Her ne kadar Türkiye ve Suriye sınır ülkeler olsa ve birbirlerinin kültüründen etkilenseler dahi her iki ülkenin toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısı farklılık göstermektedir. Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerle yapılacak program ve projelerin içeriğinin temel düzeyden başlaması ve bütüncül bir bakış açısıyla tüm aile üyelerine yönelik olması gerekliliği görülmüştür. Uzun yıllar aynı yerleşim yerini paylaşan iki ülke vatandaşlarının uyum içerisinde yaşayabilmeleri ve kadın güçlenmesinin desteklenmesi bu yerleşim yerlerinde daha da önemli olabilmektedir.

Kadın güçlenmesi konusunda erkeklere yönelik çalışmaların öneminin ele alındığı bu tez çalışmasında elde edilen bulgular ışığında aşağıdaki politika önerilerini yapabiliriz;

1. Erkeklere yönelik oluşturulacak programların içeriğinde şiddetten etkilenenlerin kim/kimler olduğu ve şiddetin gerçekleştiği konum fark etmeksizin “kadına yönelik şiddete sıfır tolerans”⁴ vurgusunun yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.
2. Kadınlara ve erkeklere yönelik uygulanacak eğitim programlarının içeriklerinde, 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun’a ve 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu’na yer

⁴ Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV.Eylem Planı (2021-2025) kapsamında esas alınmış temel ilkedir.

verilmesinin kişilerin haklarını ve ödevlerini bilmesi ve anlayabilmesi için önemli olduğu düşünülmektedir.

3. Eğitim programlarına katılacak olan Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere öncelikle Geçici Koruma haklarının ve ödevlerinin anlatılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Türkiye’de işlenen bir eylemin suç teşkil ettiği durumlarda, suçu işleyen uyruğuna bakılmaksızın Türk hukukuna göre yargılandığının bilinmesi gerekmektedir. Bu bağlamda sosyal uyum çalışmalarının gereği olarak da Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere mevzuat bilginin verilmesi gerekmektedir.
4. Ergenlik döneminden önce programlara katılan oğlan çocuklarında, ergenlik dönemiyle birlikte elde edilen kazanımların sürdürülebilmesi ve edinilen bilgileri tutum ve davranışa dönüştürülmesi için programların uzun bir süreci içermesi gerekmektedir. İlkokul ve ortaokul dönemlerinde okullarda cinsiyet eşitliğine yönelik içeriklerin geliştirilmesi ve öğretmenler aracılığıyla programların yürütülmesi önerilmektedir.
5. Programlara katılan ergenlerin yaşı ilerledikçe ataerkil düşünce yapısında olan yetişkinlerle daha fazla zaman geçirmelerinden kaynaklı, kadınlığa ve erkeklığe yüklenen anlamların yaşamlarında daha da baskın bir hale geldiği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda sadece çocuklara yönelik değil yetişkinlere yönelik programların da gerekliliği ve önemi ortaya çıkmaktadır. Ancak bu şekilde toplum tarafında inşa edilen “ideal erkeklik” rol ve sorumluluklarını da toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde değiştirebileceği düşünülmektedir.
6. Kadının çalışma hayatında olması kadını sosyal ve ekonomik açıdan güçlü kılmaktadır. Kadının çalışmasına yönelik önyargıların kırılması, sadece ekonomik zorluklar altında değil her durumda kadının çalışma hakkı ve bunun getirdiği sosyal güvenlik hakları ve çalışma yeri ve şekline kadının karar verebilmesi ve tüm bunların bir hak olduğu erkeklerle yapılacak programlara eklenmesi kadının güçlenme sürecine ivme kazandıracaktır.
7. Toplumda kendi hayatına yön verebilen kadınların var olması, oğlan çocuklarının toplumsal cinsiyet eşitliği yönündeki tutum ve düşünceleri

açısından önemli bir rol modelidir. Bu rol modeller aracılığıyla toplumda kabul edilebilir ya da uygun görülen davranışlar, toplumsal cinsiyet eşitliği lehine değiştirilebilir. Oğlan çocuklarının ve erkeklerin, sosyal olarak kabul edilebilir davranışlara, kurallara ya da tasdik edilmeme riskine dair hassasiyetleri değişebilmektedir. Oğlan çocuklarına ve erkeklere yönelik eğitim programlarıyla birlikte toplumda yeni davranışlar başlatarak gelişimi etkileyen kadınların bulunduğu öngörüsüyle, sosyal norm değişikliği başlatabilecek rol modellerle buluşmaların bu programların içeriğine eklenmesinin faydalı olabileceği düşünülmektedir.

8. Kadınların bedensel bütünlüğü açısından üreme konularında tercih yapabilmesinde, istenmeyen gebelik durumunda hem erkekler hem de kadınlar da sadece fiziksel sağlığı dikkate almışlardır. Lakin gerek gebelik gerekse de doğumdan sonraki tüm süreçlerde kadının yaşaması muhtemel ruhsal sağlık problemleri önemsenmemiştir. Hem kadının hem de bebeğin sağlıklı bir şekilde yaş alabilmeleri için tüm süreçler önemlidir. Kadınlara ve erkeklere yönelik oluşturulacak eğitim programlarında kadınların kendi bedeni hakkında karar verebilmesine yönelik teorik bilgiler eklenebilir.

KAYNAKÇA

- Aca, Zeynep: **Türkiye’de Kamusal Sosyal Yardımların Yapabilirlik Yaklaşımı Çerçevesinde Etkinliği Analizi: Bursa Örneği**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018.
- Adams, Robert: **Empowerment, Participation and Social Work**, (4.Baskı). Palgrave Macmillan, 2008.
- Akın, Ayşe: **Kadının Statüsü ve Sağlığı ile İlgili Gerçekler**, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Editör: Ayşe Akın, Ankara, 2008.
- Arslan, Kahraman: **Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları**, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:4, Sayı:7, s. 275–294, 2005.
- Atak Abukan, Gamze: **Sahra Altı Afrika’da Kadın ve Kalkınma: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Merkezli Bir İnceleme**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2021.
- Başbakanlık: **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008–2013**, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Başkaya, Fikret: **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, Ankara, İmge Kitapevi Yayınları, 2010.
- Beazley, Harriot ve Vandana Desai: **Gender and Globalisation**, V.Desai & R.B.Potter(ed.) içinde, s. 411-416, 2014.
- Beydilli Eda, Yıldırım Buğra ve Demiröz Filiz: **Sosyal Hizmet Perspektifinden Feminizm Üzerine Bir Gözden Geçirme: Kadın Çalışmalarında Erkek İşbirliği**, Kırıkkale, Aile ve Kadın Sempozyumu, s. 45-50, 2013.

- Bhagwati, Jagdish: **Development Economics: What Have We Learned?**, Metu Studies in Development, Vol: 11, 1-2, s. 49-69, 1984.
- Boserup, Ester: **Women's Role in Economic Development**, New York: St. Martin's Press, 1970.
- Bozok, Mehmet: **Erkekliği Sorunsallaştırmanın Feminizm İçin Kurumsal nemine İlişkin Bir Değini**, 21.Yüzyılın Eğişinde Kadınlar Değişim ve Güçlenme: Uluslararası Multidisiplinler Kadın Kongresi (13-16 Ekim 2009) Bildiri Kitabı, İzmir, Cilt: 2, s. 643-649, 2010.
- Soru ve Cevaplarla Erkeklikler**, Sosyal Kalkınma ve Cinsiyet Eşitliği Politikaları Merkezi Derneği, İstanbul, 2011.
- Brown, Andrea M.: **WID and GAD in Dar es Salaam, Tanzania: Reappraising Gender Planning Approaches in Theory and Practice**, Journal of Women, Politics & Policy, C. 28, S. 2, s. 57-83, 2006.
- Caroline, O. N., Moser: **Gender Planning and Development: Theory, Practice and Training**, London, Routledge, 1993.
- Comim, Flavio: **Beyond The HDI? Assessing Alternative Measures Of Human Development From A Capability Perspective**, 2016 UNDP Human Development Report Bacround Paper, UNDP, 2016.
- Connely, M. Patricia, L1, Tania Murray Mac Donald, Martha, Parpart, Jane L.: **Feminism and Development: Theoretical Perspectives**, Theoretical Perspectives on Gender and Development içinde (der. Jane L. Parpart, M. Patricia Connely, V. Eudine Barriteau), Ottawa, IDRC Books, s. 51-160, 2000.
- Demren, ağdaş: **Hegemonik Erkeklik: Erkeklik Kavramlarına Antropolojik Bakış**, (der. Belkıs Kmbetlioğlu ve

- Hande Birkalan Gedik), Gelenekten Geleceğe Antropoloji, (içinde), İstanbul, Epsilon Yayınları, 2005.
- Deniz, Yağmur Başak: **Sosyal Öğrenme Teorisi Ekseninde Kadına Yönelik Şiddete İlişkin Görüşler: Beyaz Yakalı Örneği**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2022.
- Dinler, Zeynel: **Bölgesel iktisat**, Dördüncü Baskı. Bursa, Ekin Kitapevi, 2006.
- DPT: **Güneydoğu Anadolu Projesi Master Plan Çalışması Master Plan Nihai Raporu**, Yöneticiler İçin El Kitabı, Devlet Planlama Teşkilatı, 1990.
- Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004-2006)**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003.
- 2006 Yılı Programı**,
(Çevrimiçi), <https://www.sbb.gov.tr>
- Ecevit, Yıldız: **Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları**, CEİD Yayınları, 2021.
- Erikli, Süheyla: **Çalışma Yaşamında Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığının Görünümü**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı:1, s.39-60, 2020.
- Ertürk, Yakın: **Alternatif Kalkınma Stratejileri: Toplumsal Cinsiyet, Kadın ve Eşitlik**, ODTÜ Gelişme Dergisi, Cilt:23, Sayı:3, s.341-356, 1996.
- Eryılmaz, Tuba: **Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Kastamonu, 2011.

- Fazlıoğlu, Aygöl ve Şanlıurfa Kırsal ve Kentsel Alanda Kadın Odaklı Çok Amaçlı Toplum Merkezi Pilot Uygulaması ÇATOM, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi “Toplum ve Göç”, Mersin, 20-22 Kasım 1999.
- Fazlıoğlu, Aygöl: **Kırsal Kalkınma Projelerinde Cinsiyet Dengeli Kalkınma Yaklaşımları**, 8-10 Aralık 2003, Erzurum. **Kadın İstihdamı ve Girişimciliği İçin GAP Bölgesinde Bir Model: Çok Amaçlı Toplum Merkezleri, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Kadınların Ekonomik Güçlendirilmelerine Yönelik Yol Haritası**, Editör: Yıldız Ecevit, Ankara, T.C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Farrell, Helen ve Caitlin Aherne: **Women and Poverty, National Women’s Council of Ireland, NWCİ Factsheet No.2**, (Çevrimiçi) 114 www.nwci.ie/documents/wompoverty.doc 2003, S. 1. Aktaran: M. Öztürk Ve B. Işıl Çetin, Dünyada Ve Türkiye’de Yoksulluk Ve Kadınlar, Journal Of Yasar, No:16, 2009.
- GAP: **GAP Master Plan**, 1989, (Çevrimiçi), <http://yayin.gap.gov.tr/master-planlar-yayin-listesi56.htm>
- GAP Bölgesi’nde Kadının Statüsünün Yükseltilmesi ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu**, 1994, (Çevrimiçi) <http://yayin.gap.gov.tr>
- GAP İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporu**, 1997. (Çevrimiçi) <http://yayin.gap.gov.tr>
- GAP Sosyal Eylem Planı**, 1999, (Çevrimiçi), <http://yayin.gap.gov.tr>
- GAP İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporu**, 2013. (Çevrimiçi) 2013 Yılı Faaliyet Raporu (gap.gov.tr)

- GAP İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporu, 2020.**
(Çevrimiçi) 2020 Yılı Faaliyet Raporu (gap.gov.tr) GAP
İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporu, 2021. (Çevrimiçi)
2020 Yılı Faaliyet Raporu (gap.gov.tr)
- GAP Sosyal Eylem Planı, 2021, (Çevrimiçi),**
(gap.gov.tr)
- Güçlü, Umut: **Kalkınma Ajansının Kalkınmaya Katkısı: Kastamonu Örneği**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu, 2018.
- Gedik, Esra: **Erkeklik Çalışmalarına Neden İhtiyacımız Var?**, Nazlı Karabıyıkoglu ve İpek Şahbenderoğlu Röportajı, 2018.
- Gökalp, Haldun: **Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri**, Ankara, Yurt Yayınları, 1983.
- Gökçen, Ahmet: **Güneydoğu Anadolu Projesinin Devlet İle Bölge Halkı Arasındaki Güvenin Tesisine Katkıları**, Dumlupınar Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Gürel Üçer, Zeynep Aslı, **Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Kente Özkazanç, Seher ve Uyum: Ankara Siteler’de İstihdama Katılım**, Atılğan, Zeynep Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, s. 610-624, 2018.
- Gürses, Didem: **‘İnsani Gelişme’ ve Türkiye**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:12, Sayı: 21, s. 339-350.
- Han, Ergül ve Kaya, Ayten **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**, 6. Baskı. Ayşen: Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2008.
- Herkes İçin Ruh Sağlığı **Eleştirel Erkeklik Destekleyici Grup Çalışması Raporu**, İzmir, 2019.
- Derneği:

- Hirschman, Albert Otto: **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Gerilemesi**, (Çev. S. Öztürk), (Der. F. Şenses), İstanbul, İletişim Yayınları, 1996.
- Ildırar, Mustafa: **Bölgesel Gelişme ve Kalkınma Stratejileri**, Ankara, Nobel Yayınevi, 2004.
- Ingham, Barbara: **The Meaning Of Development:İnteractions Between “New” And “Old” Ideas**, World Development, Vol: 21(11), s. 1803-1821, 1993.
- ILO: **Gender Equality at the Heart of Decent Work**, 2009.
- Kabeer, Naila: **Reversed Realities Gender Hierarchies in Development Thought**, London, Verso, 1994.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü: **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği**, (Haz. S. Üner), Ankara, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008.
- Kadın Komitesi Hak- İş: **Eğitim Modülü Cinsiyet Eşitliği: Fıtratta Farklılık Haklarda Eşitlik**, Ankara, Uçan Matbaa, 2017.
- Kant, Immanuel: **Pratik Akılın Eleştirisi**, (Çev.Kuçuradi, Ioanna), Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1999.
- Karaçay, Hatice, Şafak Zülfiyar, Berna ve Güler Aydın, Derya: **Post-Neoliberal Kalkınma Paradigmasında “Kalkınmada Kadın Ve Güçlenme” Algısı: Dünya Bankası Örneği**, AKÜ İİBF Dergisi, Cilt: 16, Sayı:2, s.15-29, 2014
- Kardam, Filiz ve Yüksel, İlknur: **Kadınların Yoksulluğu Yaşama Biçimleri : Yapabilirlik Ve Yapabilirlikten Yoksunluk**, Nüfusbilim Dergisi\Turkish Journal of Population Studies, Sayı:26, s. 45-72. 2004.
- Kasap, Fevzi, Dolunay Ayhan ve Solman Ali: **Toplumsal Cinsiyet Roller ve Türk Sinemasında Kadının Sunumu Temelinde Mustang Film İncelemesi**, The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC ISSN: 2146-5193, Vol: 8, Issue:4, p. 627-646, 2018.

- Koçak, Hüseyin: **“Yerel Kalkınmaya Katkısı Bağlamında Yerel Ve Bölgesel Kalkınma Kuruluşlarının İşlevleri (Avrupa Örnekleri Ve Türkiye)”**, TODAİE Ulusal Kalkınma ve Yerel Yönetimler Sempozyumu, 19- 20 Ekim, s.727-733, 2009.
- Körükçü Öznur, Öztunalı **Kadına Yönelik Şiddetin Sonlanmasında Erkek Kayır** Gülser ve Kukulu **İşbirliği**, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, Current Approaches in Psychiatry, Sayı:4(3), s. 396-413, 2012.
- Kamile: **Alternative Approaches to Women and Development**, Theoretical Perspectives on Gender and Development içinde (der. Jane L. Parpart, M. Patricia Connely, V. Eudine Barrieteau), Ottawa, IDRC Books, s. 179-190, 2000.
- McClean, Maxine: **From Feminising to Engendering Development**, Gender, Place and Culture, Vol. 10, No. 4, ss. 369- 382, 2003.
- McIlwaine, Cathy **From Feminising to Engendering Development**, Gender, Place and Culture, Vol. 10, No. 4, ss. 369- 382, 2003.
- veDatta, Kavita: **From Feminising to Engendering Development**, Gender, Place and Culture, Vol. 10, No. 4, ss. 369- 382, 2003.
- Mıhçı, Hakan: **Kalkınma: Bir Terim Neyi Anlatır?**, Ekonomik Yaklaşım, Cilt:7, Sayı: 23, Kış, 1996.
- Molyneux, Maxine: **Mobilization Without Emancipation? Women’s Interests**, State And Revolution in Nicaragua, Feminist Studies, C. 11, S. 2, s. 227-254, 1985.
- Muyoyeta, Lucy, **Women, Gender and Development**, Ireland: Women for Change, Zambia and 80:20 Educating and Acting for a Better World, 2004.
- Nagel, Joane: **Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik**, (der. Ayşegül Altınsay), Vatan, Millet, Kadınlar, (içinde), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- Nussbaum, Martha: **Women and Human Development: The Capabilities Approach**, Cambridge, Cambridge University Press, 2000.

- Capabilities As Fundamental Entitlements: Sen and Social Justice, Feminist Economics**, V.9, I. 2-3, pp. 33 – 59, 2003.
- Creating Capabilities: The Human Development Approach**, Cambridge, Harvard University Press, 2011.
- Onaran, Oğuz, Büker, Eskişehir’de Erkek Rol ve Tutumlarına İlişkin Alan Seçil ve Bir, Ali Atıf: **Araştırması**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1998.
- Oral, Muradiye: **Gruplarla Sosyal Hizmet Uygulaması İle Şiddet Gören Kadınların Güçlendirilmesi**, Yayımlanmış Yüksek Doktora Tezi Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2022.
- Özaslan, Metin: **Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ve SosyoEkonomik Gelişme**, 4. GAP ve Sanayi Kongresi, s. 67- 102, 2005.
- Özdemir, Murat: **Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 11, Sayı:1, s. 323-343, 2010.
- Özden, Muhammet ve Saban, Ahmet: **Nitel Araştırmalarda Paradigma ve Teorik Temeller**, A. Saban ve A. Ersoy (Ed.), Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri İçinde Ankara, Anı Yayıncılık, 2019.
- Öztürk, Aslıhan Burcu: **Erkeklik ve Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet: Eşine Şiddet Uygulayan Erkekler**, Yayımlanmış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.
- Öztürk, Mustafa ve Çetin Başak Işıl: **Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar**, Journal of Yaşar University, Sayı: 3 (11), s. 2670, 2009.
- Palaz, Serap: **Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma: Kalkınmada Kadının Yeri**, İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve

- Siyasal Faktörlerin Rolü içinde, (der. Muhsin Kar, Sami Taban), Ekin Kitabevi, Ankara, s. 313-335, 2005.
- Parpart, Jane: **Lessons from the Field: Empowerment, Gender and Development from a Post-(Post-)Development Perspective**, Feminist Development Thought içinde (der. Kriemild Saunders), Zed Books, London, s. 41- 56, 2002.
- Peacock, Dean ve Levack Andrew: **The Men As Partners Program İn South Africa: Reaching Men To End Gender-Based Violence And Promote Sexual And Reproductive Health**, International Journal of Men's Health, Vol. 3, No. 3, s. 173-188, 2004.
- Pearson, Ruth: **The Rise And Rise Of Gender And Development**, Radical History of Development Studies içinde (der. Uma Kothari), Zed Books Ltd., New York, s. 157-179, 2005.
- Rathgeber, Eva, M.: **WID, WAD, GAD: Trends in Research and Practice**, Ottawa, IDRC, 1989.
- Reddock, Rhoda: **Why Gender? Why Development?**, J.L. Parpart, M.P. Connelly, V.E. Barriteau(ed.) içinde s. 23-50, 2000.
- Robeyns, Ingrid: **Sen's Capability Approach and Feminist Concerns, Submitted To A Book With Selected Papers From The Conference On Sen's Capability Approach**, St.Edmundscollege, June 5-7, 2001.
- Sen's Capability Approach and Gender Inequality: Selecting Relevant Capabilities**, in Feminist Economics, Vol: 9 (2-3), p.61-92, 2003.
- Sachs, Wolfgang: **The Development Dictionary**, (2. Edition). London & New York, Zed Book, 2010.
- Sakar, Zeynep Müjde: **GAP Bölgesinde ÇATOM'ların İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesine Yönelik Katkıları: Şanlıurfa İlinde**

- ÇATOM Faaliyetleri Araştırılması**, Ankara Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan Kaynakları Yönetimi Ve Kariyer Danışmanlığı Anabilim Dalı, Dönem Projesi, s. 75, 2008.
- Sancar, Serpil: **İmkansız İktidar**, İstanbul, Metis Yayınları, 2009.
- Saraç, Ahmet: **Bölgesel Kalkınma Modelleri ve Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 2016.
- Saunders, Kriemild: **Introduction: Towards a Deconstructive Post-Development Criticism**, Feminist Development Thought içinde (der. Kriemild Saunders), London, Zed Books, s.1-38, 2002.
- Selek, Pınar: **Sürüne Sürüne Erkek Olmak**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.
- Semiz, İnan: **Bölgesel Kalkınma Modelleri Işığında Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ve Bölge Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkileri**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Kars, 2009.
- Sen, Amartya: **The Standard of Living**, New York, Cambridge University Press, 1985.
- Inequality Reexamined**, New York, Russell Sage Foundation, 1992.
- Serdaroğlu, Ufuk ve Yavuz, Gülin: **Kalkınma ve Kadın (Veya Toplumsal Cinsiyet) İlişkilendirilişinin Değişimindeki Kavşaklar**, Ekonomik Yaklaşım, Cilt: 19, Özel Sayı, s.121-164, 2008.
- Sheldon, Kathleen: **Historical Dictionary of Women in Sub-Saharan Africa**, 2. Baskı, USA, Rowman & Littlefield, 2016.
- Sosyoloji Derneği: **Bölgesel Kalkınmanın CAN SUYU: GAP Karşılaştırmalı Sosyal ve Ekonomik Yapı Araştırması**, Yöneticiler İçin Özet, Proje Yürütücüsü:

- Birsen Gökçe ve Diğerleri, Sosyoloji Derneği, Ankara, 2010.
- Stimson, Robert J.; **Regional Economic Development: Analysis and Planning Strategy**, Second Edition, Springer, Germany, 2006.
- Brian H.: **İktisadi Kalkınmadaki Önemi Bakımından Türkiye’de Turizm Sektöründeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi**, TOBB, Yayın No:149, Ankara, 1990.
- Şeker, Murat: **Güney Doğu Anadolu Bölgesi’nde Sosyal Projelerin Etkisi: Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) Projesi Örneği**, Sosyoloji Konferansları Dergisi, Prof. Dr. Mustafa E. Erkal’a Armağan Özel Sayı:44, s. 237-256, 2011.
- Şenol, Dolunay, Erdem, Sezgin: **Türk Toplumunda Hegemonik Erkekliğin İnşasında Toplumsal Süreçlerin Rolü**, TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 33, s. 290–299, 2017.
- Şenses, Fikret: **Development Economics At A Crossroad**, METU Studies in Development, Vol: 11 (1-3), s. 110-151, 1984.
- Gelişme İktisadî ve İktisadî Gelişme: Nereden Nereye?**, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 93-128, 1996.
- Taban, Sami ve Muhsin, Kar: **Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular**, Bursa, Ekin Kitabevi, 2015.
- Tan, Mine: **Kadın: Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi**, Ankara, Türkiye İş Bankası, 1979.
- Tekin, Hasan: **Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme**, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 13, s. 101-116, 2006.

- Tekke, Aynur: **Türkiye’de Erkeklik Çalışmalarının Lisansüstü Tezler Üzerinden İncelenmesi**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, 2021.
- TEPAV: **81 İlde Türkiye’nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi**, Ankara, 2020.
https://www.tepav.org.tr/upload/mce/2020/haberler/tob_b_tskb_tepav_81_ilde_turkiyenin_toplumsal_cinsiyet_esitligi_karnesi.pdf
- Thirlwal, Antony Philip: **Growth And Development**, London, Macmillan, 1994.
- Tinker, Irene: **The Making of a Field: Advocates, Practitioners and Scholars**, The Women, Gender & Development Reader içinde (der. Nalini Visvanathan, Lynn Duggan, Laurie Nison’off, Nan Wiegersma), Zed Books Ltd., London, s. 33-42, 1997.
- Tolunay, Ahmet ve Ayhan Akyol: **Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar Ve Tanımlar**, Turkish Journal of Forestry, Vol:2, s.116-127, 2009.
- Topçu, Şenol: **1980 Sonrası Türk Öyküsünde Erkek ve Erkeklik Olgusu**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Çanakkale, 2012.
- Tunç, Mehtap: **“Kalkınmada Kadın Ayrımcılığı ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Rolü: Ülkelerarası Farklı Gelir Gruplarına Göre Yatay Kesit Analiz”**, Sosyoekonomi, Sayı: 26(38), s.221-251, 2018.
- Türkmen, Deniz, Ergenlerin Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi: Eskişehir Örneği, Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi (CALESS), Cilt:: 2, Sayı: 2, s. 608-629, 2020.
- Tüylüoğlu, Şevket ve Karalı, Burak:

- İnsani Kalkınma Endeksi ve Türkiye İçin Değerlendirilmesi**, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt:6, Sayı:12, s.53-88.
- United Nations: Report of the Fourth World Conference on Women (Beijing, 4-15 September 1995), 1996.
Economic Report: Salient Features Of The World Economic Situation, 1945-47, New York, 1948.
- UN Women: **The Women's Empowerment Principle**, Erişim adresi:
<https://www.unglobalcompact.org/takeaction/action/womens-principles>,
Erişim Tarihi: 07.05.2023.
- Vatandaş, Celalettin: **Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı**, Sosyoloji Konferansları Dergisi, Cilt: 0, Sayı: 35, s.29-56, 2007.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan: **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018.
- Yıldırım, Fatma ve Gül, Hasan: **Uluslararası Kalkınma Politikaları ve Kadınların Güçlendirilmesi Üzerine Bir Değerlendirme**, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:10, Sayı:1, s.679-695, 2021.
- Young, Kate: **Planning from a Gender Perspective**, The Women, Gender & Development Reader içinde (der. Nalini Visvanathan, Lynn Duggan, Laurie Nison'off, Nan Wiegersma), Zed Books Ltd., London, s. 366-373, 1997.
- Yörük, Semra: **Bir Sosyal Kalkınma Örneği: ÇATOM**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2016.
- Zihnioğlu, Özge: **Kadının Güçlendirilmesi ve Eğitim**, T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi Küresel Eğilimler Serisi Çalışma Kağıdı, 1(1), 2013.

EKLER

Ek-1: ÇATOM'larda Programlara Katılan Erkeklerin Eşleriyle Bireysel Görüşme Formu

- 1- Önce tanışalım mı? Kendinizle ilgili neler söylemek istersiniz? (yaş, eğitim durumu, ailesi, kardeş sayısı, oturduğu yer)
- 2- Eşinizin ÇATOM'daki programlara katıldıktan sonra davranış değişikliği fark ettiniz mi? Bahsedebilir misiniz?
- 3- Eşinizin programlara katıldıktan hemen sonra bu programlarda/egitimlerde hangi konuların konuşulduğunu size anlatıyor muydu? Sonrasında değiştirmek istediği konuları fark ediyor muydu? Bahsedebilir misiniz?
- 4- Eşinizin karakterini nasıl tarif edersiniz, duygularını tanıma ve ifade etme konusunda rahat mıdır? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Duygular Başlığı) (Nussbaum, 2000).*
- 5- Programlara katıldıktan sonra eşinizde duygularını tanıma ve ifade etme konusunda değişim fark ettiniz mi? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Duygular Başlığı) (Nussbaum, 2000).*
- 6- Eşinizin sizinle, çocuklarla veya arkadaşlarıyla iletişimi nasıldır? Karşı tarafın da duygularını anlamaya/anlamlandırmaya çalışıyor mu? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Duygular, Mensubiyet-Yakın İlişki Başlıkları) (Nussbaum, 2000).*
- 7- Eşiniz toplum tarafından kendisine yüklenen rol ve sorumlulukların farkında ve bu rollere göre mi davranış geliştiriyor? *(Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakış Açısı)*
- 8- Eşiniz, kız çocuklarının hayatlarına karışır mı, müdahale eder mi? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Muhakeme-Pratik Akıl Başlığı, Mensubiyet-Yakın İlişki Başlıkları) (Nussbaum, 2000).*
- 9- Eşiniz ev işi yapıyor mu? Mesela bulaşıkları yıkamak, yemek yapmak, evi süpürmek vb. gibi? *(Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakış Açısı)*
(10. Soru Katılımcılar arasında çalışma deneyimi olanlara ve çalışma hayatında aktif olanlara yöneliktir.)
- 10- Siz çalışmak istediğinizde/çalışıyor olunuza eşiniz nasıl tepki veriyor? Programlara katıldıktan sonra eşinizin kadının çalışmasına yönelik tutumları değişti mi? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Muhakeme- Pratik Akıl, Mensubiyet- Yakın İlişki Başlıkları) (Nussbaum, 2000).*
- 11- Eşiniz, kızınızın ve sizin birincil görevini nasıl tanımlar? Kendisinin ailedeki asli görevini nasıl tanımlar? *(Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakış Açısı)*
- 12- Evinizde herhangi bir konuda aileyi ve aile bireylerini ilgilendirecek karar verilecekse söz hakkı kimin/kimlerindir? Size danışılıyor mu? Eşinizin programlara katıldıktan sonra bu tutumları değişti mi? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- (Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Muhakeme-Pratik Akıl Başlığı) (Nussbaum, 2000).*
(13. Soru Kız çocukları örgün ve açık öğretim eğitim sisteminde olan katılımcılara sorulacaktır.)
- 13- Eşiniz, kız çocuklarının eğitimi ve seçeceği meslek konusuna karışır mı? (kadınlar için öğretmenlik, ebelerlik, hemşirelik gibi mesleklerin ön plana çıkması vs.). *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- (Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Muhakeme-Pratik Akıl Başlığı) (Nussbaum, 2000).*
- 14- Kızınız eğitim veya çalışma amaçlı il dışına çıkmak istediğinde, eşinizin bu duruma tepkisi ne olur? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- (Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Muhakeme-Pratik Akıl Başlığı) (Nussbaum, 2000).*
- 15- Eşiniz, sizce kız çocukları için asla onaylamayacağı meslekler var mıdır? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Muhakeme-Pratik Akıl Başlığı) (Nussbaum, 2000).*
- 16- Eşiniz yapmak istediği meslek nedir? Bunlara karar verirken nelere dikkat ediyor? Şu anda çalışanlar için de mesleğini seçmesindeki etkenler neler olmuştu? *(Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakış Açısı)*
- 17- Eşiniz sokakta tanımadığı bir erkeğin kadına şiddet uyguladığını gördüğünde, duyduğunda, tanık olduğunda ne tepki verirdi? Programdan sonra bu tutumu değişti mi? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Yaşam, Bedensel Bütünlük Başlıkları) (Nussbaum, 2000).*
- 18- Eşiniz, komşunuzun eşine/kızına şiddet uyguladığını gördüğünde, duyduğunda, tanık olduğunda ne tepki verirdi? Programdan sonra bu tutumu değişti mi? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Yaşam, Bedensel Bütünlük Başlıkları) (Nussbaum, 2000).*

- 19- Eşiniz, komşunuzun kocasının çamaşır astığına, evi süpürdüğünü, çocuğunun altını değiştirdiğini ne tepki verirdi? Programdan sonra bu tutumu değiştirdi mi? *(Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakış Açısı)*
- 20- Eşiniz, ev içinde/dışında size yönelik şiddet içeren söz, tutum, davranışı oldu mu? (küfür, hakaret vb. gibi örnekler verilecek.) *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Yaşam, Bedensel Bütünlük Başlıkları) (Nussbaum, 2000).*

(21. Soru ve sonrası eşlerle yapılan bireysel görüşmelerde sorulacaktır.)

- 21- Kaç çocuğuz var, hiç düşüğünüz oldu mu? Neden? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Bedensel Sağlık) (Nussbaum, 2000).*
- 22- İstenmeyen gebeliğiniz oldu mu? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Bedensel Sağlık) (Nussbaum, 2000).*
- 23- İstenmeyen gebelik yaşadığınızda ne yaparsınız? Kürtaj sizin için bir seçenek midir? Kürtaj oldunuz mu? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Bedensel Sağlık) (Nussbaum, 2000).*
- 24- Kürtaj kararını kendi başınıza verebilir misiniz? Eşinizin sizin bu konudaki kararınıza karşı tutumu nasıl olur? Sizi destekler mi? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Bedensel Sağlık) (Nussbaum, 2000).*
- 25- Eşiniz cinsel beraberlikte sizin rızanıza saygı gösterir mi? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Bedensel Sağlık, Bedensel Bütünlük) (Nussbaum, 2000).*

Verdiğiniz bilgi ve katkılar için çok teşekkür ederiz.

Kaynakça

Martha Nussbaum, Women and Human Development: The Capabilities Approach, Cambridge: Cambridge University Press, 2000

Ek-2: ÇATOM'larda Programlara Katılan Oğlan Çocuklarının Anneleriyle Bireysel Görüşme Formu

1. Önce tanışalım mı? Kendinizle ilgili neler söylemek istersiniz? (yaş, eğitim durumu, ailesi, kardeş sayısı, oturduğu yer)
2. Oğlunuzda Çok Amaçlı Toplum Merkezi(ÇATOM)'ndeki programlara katıldıktan sonra davranış değişikliği fark ettiniz mi? Bahsedebilir misiniz?
3. Oğlunuzun programlara katıldıktan hemen sonra bu programlarda/eğitimlerde hangi konuların konuşulduğunu size anlatıyor muydu? Sonrasında değiştirmek istediği konuları fark ediyor muydu? Bahsedebilir misiniz?
4. Oğlunuzun karakterini nasıl tarif edersiniz, duygularını tanıma ve ifade etme konusunda rahat mıdır? Programlara katıldıktan sonra oğlunuzda duygularını tanıma ve ifade etme konusunda değişim fark ettiniz mi? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Duygular Başlığı) (Nussbaum, 2000).*
5. Oğlunuzun sizinle, kardeşleriyle veya arkadaşlarıyla iletişimi nasıldır? Karşı tarafın da duygularını anlamaya/anlamlandırmaya çalışıyor mu? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Duygular, Mensubiyet-Yakın İlişki Başlıkları) (Nussbaum, 2000).*
6. Oğlunuzun toplum tarafından kendisine yüklenen rol ve sorumlulukların farkında ve bu rollere göre mi davranış geliştiriyor? *(Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakış Açısı)*
7. Oğlunuz, kız kardeşlerinin hayatlarına karışır mı, müdahale eder mi? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Muhakeme-Pratik Akıl Başlığı, Mensubiyet-Yakın İlişki Başlıkları) (Nussbaum, 2000).*
8. Oğlunuza ev işi yaptırıyor musunuz? Mesela bulaşıkları yıkamak, yemek yapmak, evi süpürmek vb. gibi? *(Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakış Açısı)*
(9. Soru Katılımcılar arasında çalışma deneyimi olanlara ve çalışma hayatında aktif olanlara yöneliktir.)
9. Siz çalışmak istediğinizde/çalışıyor oluşunuza oğlunuz nasıl tepki veriyor? Oğlunuzun tepkisi kızınızdan farklı mı? Programlara katıldıktan sonra oğlunuzun kadının çalışmasına yönelik tutumları değişti mi? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Muhakeme- Pratik Akıl, Mensubiyet-Yakın İlişki Başlıkları) (Nussbaum, 2000).*
10. Oğlunuz, kız kardeşlerinin ve sizin birincil görevini nasıl tanımlar? Babasının ailedeki asli görevini nasıl tanımlar? *((Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakış Açısı)*
11. Evinizde herhangi bir konuda aileyi ve aile bireylerini ilgilendirecek karar verilecekse söz hakkı kimin/kimlerindir? Size danışılıyor mu? Oğlunuzun programlara katıldıktan sonra bu tutumları değişti mi? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Muhakeme-Pratik Akıl Başlığı) (Nussbaum, 2000).*
(12. Soru Kız çocukları örgün ve açık öğretim eğitim sisteminde olan katılımcılara sorulacaktır.)
12. Oğlunuz, kız kardeşlerinin eğitim ve seçeceği meslek konusuna karışır mı? (kadınlar için öğretmenlik, ebelik, hemşirelik gibi mesleklerin ön plana çıkması vs.). *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Muhakeme-Pratik Akıl, Algılama-Hayal Etme- Düşünme Başlıkları) (Nussbaum, 2000).*
13. Oğlunuzun, sizin eğitim veya çalışma amaçlı il dışına çıkmak istediğinde, bu duruma tepkisi ne olur? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Muhakeme-Pratik Akıl, Algılama-Hayal Etme- Düşünme Başlıkları) (Nussbaum, 2000).*
14. Oğlunuzun, sizce sizin için asla onaylamayacağı meslekler var mıdır? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Muhakeme-Pratik Akıl Başlığı) (Nussbaum, 2000).*
15. Oğlunuzun yapmak istediği meslek nedir? Bunlara karar verirken nelere dikkat ediyor? Şu anda çalışanlar için de mesleğini seçmesindeki etkenler neler olmuştu? *(Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakış Açısı)*
16. Oğlunuz sokakta tanımadığı bir erkeğin kadına şiddet uyguladığını gördüğünde, duyduğunda, tanık olduğunda ne tepki verirdi? Programdan sonra bu tutumu değişti mi? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Yaşam, Bedensel Bütünlük Başlıkları) (Nussbaum, 2000).*
17. Oğlunuz, komşunuzun eşine/kızına şiddet uyguladığını gördüğünde, duyduğunda, tanık olduğunda ne tepki verirdi? Programdan sonra bu tutumu değişti mi? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Yaşam, Bedensel Bütünlük Başlıkları) (Nussbaum, 2000).*

18. Oğlunuz, komşunuzun kocasının çamaşır astığına, evi süpürdüğünü, çocuğunun altını değiştirdiğini ne tepki verirdi? Programdan sonra bu tutumu değişti mi? (*Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakış Açısı*)
19. Oğlunuz, ev içinde/dışında size yönelik şiddet içeren söz, tutum, davranışı oldu mu? (küfür, hakaret vb. gibi örnekler verilecek.) (*Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Yaşam, Bedensel Bütünlük Başlıkları*) (*Nussbaum, 2000*).

Kaynakça

Martha Nussbaum, Women and Human Development: The Capabilities Approach, Cambridge: Cambridge University Press, 2000

Ek-3: ÇATOM'larda Programlara Katılan Oğlan Çocuklarının Kız Kardeşleriyle Bireysel Görüşme Formu

- 1- Önce tanışalım mı? Kendinizle ilgili neler söylemek istersiniz? (yaş, eğitim durumu, ailesi, kardeş sayısı, oturduğu yer)
- 2- Kardeşinizde Çok Amaçlı Toplum Merkezi(ÇATOM)'ndeki programlara katıldıktan sonra davranış değişikliği fark ettiniz mi? Bahsedebilir misiniz?
- 3- Kardeşiniz programlara katıldıktan hemen sonra bu programlarda/eğitimlerde hangi konuların konuşulduğunu size anlatıyor muydu? Sonrasında değiştirmek istediği konuları fark ediyor muydu? Bahsedebilir misiniz?
- 4- Kardeşinizin karakterini nasıl tarif edersiniz, duygularını tanıma ve ifade etme konusunda rahat mıdır? Programlara katıldıktan sonra kardeşinizde duygularını tanıma ve ifade etme konusunda değişim fark ettiniz mi? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Duygular Başlığı) (Nussbaum, 2000).*
- 5- Kardeşinizin sizinle, kardeşleriyle veya arkadaşlarıyla iletişimi nasıldır? Karşı tarafın da duygularını anlamaya/anlamlandırmaya çalışıyor mu? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Duygular, Mensubiyet-Yakın İlişki Başlıkları) (Nussbaum, 2000).*
- 6- Kardeşinizin toplum tarafından kendisine yüklenen rol ve sorumlulukların farkında ve bu rollere göre mi davranış geliştiriyor? *(Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakış Açısı)*
- 7- Kardeşiniz, kız kardeşlerinin hayatlarına karışır mı, müdahale eder mi? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Muhakeme-Pratik Akıl Başlığı, Mensubiyet-Yakın İlişki Başlıkları) (Nussbaum, 2000).*
- 8- Kardeşiniz ev işi yaptırıyor musunuz? Mesela bulaşıkları yıkamak, yemek yapmak, evi süpürmek vb. gibi? *(Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakış Açısı)*
(9. Soru Katılımcılar arasında çalışma deneyimi olanlara ve çalışma hayatında aktif olanlara yöneliktir.)
- 9- Siz çalışmak istediğinizde/çalışıyor oluşunuza kardeşiniz nasıl tepki veriyor? Programlara katıldıktan sonra kardeşinizin kadının çalışmasına yönelik tutumları değişti mi? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Muhakeme- Pratik Akıl, Mensubiyet- Yakın İlişki Başlıkları) (Nussbaum, 2000).*
- 10- Kardeşin, annenizin ve sizin birincil görevini nasıl tanımlar? Babasının ailedeki asli görevini nasıl tanımlar? *(Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakış Açısı)*
- 11- Evinizde herhangi bir konuda aileyi ve aile bireylerini ilgilendirecek karar verilecekse söz hakkı kimin/kimlerindir? Size danışılıyor mu? Kardeşinizin programlara katıldıktan sonra bu tutumları değişti mi? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Muhakeme-Pratik Akıl Başlığı) (Nussbaum, 2000).*
(12. Soru Kız çocukları örgün ve açık öğretim eğitim sisteminde olan katılımcılara sorulacaktır.)
- 12- Kardeşiniz, sizin eğitim ve seçeceğiniz meslek konusuna karışır mı? (kadınlar için öğretmenlik, ebelik, hemşirelik gibi mesleklerin ön plana çıkması vs.). *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Muhakeme-Pratik Akıl, Algılama-Hayal Etme- Düşünme Başlıkları) (Nussbaum, 2000).*
- 13- Kardeşiniz, sizin eğitim veya çalışma amaçlı il dışına çıkmak istediğinde, bu duruma tepkisi ne olur? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Muhakeme-Pratik Akıl, Algılama-Hayal Etme- Düşünme Başlıkları) (Nussbaum, 2000).*
- 14- Kardeşiniz, sizce sizin için asla onaylamayacağı meslekler var mıdır? *(Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakış Açısı)*
- 15- Kardeşinizin yapmak istediği meslek nedir? Bunlara karar verirken nelere dikkat ediyor? Şu anda çalışanlar için de mesleğini seçmesindeki etkenler neler olmuştu? *(Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakış Açısı)*
- 16- Kardeşiniz sokakta tanımadığı bir erkeğin kadına şiddet uyguladığını gördüğünde, duyduğunda, tanık olduğunda ne tepki verirdi? Programdan sonra bu tutumu değişti mi? *(Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Yaşam, Bedensel Bütünlük Başlıkları) (Nussbaum, 2000).*

- 17- Kardeşiniz, komşunuzun eşine/kızına şiddet uyguladığını gördüğünde, duyduğunda, tanık olduğunda ne tepki verirdi? Programdan sonra bu tutumu değişti mi? (*Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Yaşam, Bedensel Bütünlük Başlıkları*) (Nussbaum, 2000).
- 18- Kardeşiniz, komşunuzun kocasının çamaşır astığına, evi süpürdüğünü, çocuğunun altını değiştirdiğini ne tepki verirdi? Programdan sonra bu tutumu değişti mi? (*Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakış Açısı*)
- 19- Kardeşiniz, ev içinde/dışında size yönelik şiddet içeren söz, tutum, davranışı oldu mu? (küfür, hakaret vb. gibi örnekler verilecek.) (*Nussbaum'un Yapabilirlik Listesi- Yaşam, Bedensel Bütünlük Başlıkları*) (Nussbaum, 2000).

Verdiğiniz bilgi ve katkılar için çok teşekkür ederiz.

Kaynakça

Martha Nussbaum, Women and Human Development: The Capabilities Approach, Cambridge: Cambridge University Press, 2000